

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 022 629 35 69, 022 628 37 04

OŚRODEK INFORMACJI 022 693 46 92, 022 625 76 23

TELEFAX 022 629 40 89

INTERNET <http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24

00-503 WARSZAWA

NIP: 526-21-35-442, REGON: 012908368

KRS: 0000070275

e-mail: sekretariat@cbos.pl

Raport końcowy z badania

KONSUMPCJA SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH PRZEZ MŁODZIEŻ SZKOLNĄ – MŁODZIEŻ 2008

zrealizowanego na zlecenie

Krajowego Biura do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii
w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii

WARSZAWA, GRUDZIEŃ 2008

SPIS TREŚCI

Barbara BADORA

INFORMACJA O BADANIU	5
• Zleceniodawca i wykonawca badania	5
• Metody	5
• Informacja o realizacji terenowej badania	6
• Wykaz badań CBOS poświęconych młodzieży	6

Agnieszka KOLBOWSKA

MŁODZIEŻ A SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE	8
• Palenie papierosów	8
• Picie alkoholu	11
• Używanie narkotyków i środków odurzających	17
• Podsumowanie i wnioski	27

Michał LUTOSTAŃSKI

PLANY, DĄŻENIA I ASPIRACJE ŻYCIOWE MŁODZIEŻY	29
• Cele i dążenia życiowe	29
• Wyobrażenia o własnym życiu za 10–15 lat	30
• Co dalej po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej?	38
• Ocena możliwości zdobycia pracy	41

Jolanta KALKA

MŁODZIEŻ A SZKOŁA	48
• Ocena edukacyjnej roli szkoły	48
• Ocena wyboru szkoły	49
• Opinie o nauczycielach	51
• Uczęszczanie na lekcje religii	54
• Prawa ucznia	56
• Rola samorządu szkolnego	58
• Uczestniczenie w wyborach do samorządu szkolnego	59
• Przemoc w szkole i inne zjawiska niepożądane	61
• Ogólna ocena szkoły	65

Barbara BADORA

MŁODZIEŻ O POLITYCE I DEMOKRACJI	68
• Stosunek do demokracji jako formy rządów	68
• Opinie o partiach politycznych	72
• Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce	73
• Stosunek do roli Kościoła w życiu politycznym	78

Barbara BADORA

MŁODZIEŻ O INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ	80

Barbara BADORA

ZAINTERESOWANIE POLITYKĄ I DEKLAROWANE POGLĄDY POLITYCZNE	83
• Zainteresowanie polityką	83
• Przewidywania dotyczące ewentualnego członkostwa w partii politycznej	84
• Deklarowane poglądy polityczne	86
• Sympatie polityczne młodzieży	88

Agnieszka KOLBOWSKA

MŁODZIEŻ WOBEC PRZEMIAN GOSPODARCZYCH 91

- Stosunek do nierówności dochodów i ludzi bogatych 91
- Państwo a gospodarka 93
- Stosunek do pomocy społecznej 94
- Preferowany system podatkowy 96

Michał WENZEL

PRACA ZAROBKOWA MŁODZIEŻY SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH I JEJ STOSUNEK DO PIENIĘDZY 97

- Praca zarobkowa młodzieży 97
- Przedsiębiorczość, stosunek do pieniędzy 100

Bogna WCIÓRKA

WYDATKI NA WŁASNE POTRZEBY 104

Michał LUTOSTAŃSKI

OCENA WARUNKÓW MATERIALNYCH DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY 112

- Pozycja społeczna rodziców i ocena warunków materialnych własnych rodzin 112
- Stan posiadania młodych ludzi 115

Michał FELIKSIĄK, Beata ROGUSKA

DOM RODZINNY, RODZICE I RÓWIEŚNICY W OPINIACH MŁODEGO POKOLENIA POLAKÓW 118

- Sytuacja rodzinna 118
- Stosunki z rodzicami i rodzeństwem 119
- Stosunki z nauczycielami i kolegami 122
- Ucieczki z domu i próby samobójcze w środowisku rówieśniczym 123
- Znaczący inni – rodzice, rodzeństwo, rówieśnicy 124
- Wpływ rodziców na różne sfery aktywności młodzieży 127
- Tematy rozmów z rodzicami 128
- Dom rodzinny a polityka 130

Michał FELIKSIĄK, Jolanta KALKa, Michał LUTOSTAŃSKI

MŁODZIEŻ O SOBIE: WARTOŚCI, OBYCZAJOWOŚĆ, GRUPY ODNIESIENIA 134

- Deklarowana przynależność do stowarzyszeń, organizacji, klubów itp. 134
- Kontakty z sektami i alternatywnymi ruchami religijnymi 135
- Wartości i postawy 137
- Religijność młodzieży 139
- Grupy odniesienia według skali ocen szkolnych 142

Krzysztof PANKOWSKI

SPOSOBY SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU I ZAINTERESOWANIA MŁODZIEŻY 143

- Uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych 143
- Deklarowana znajomość języków obcych 145
- Korzystanie z wybranych mediów 146

Magdalena GWIAZDA

POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC KONTAKTÓW SEKSUALNYCH 150

BIBLIOGRAFIA 153

INFORMACJA O BADANIU

ZLECENIODAWCA I WYKONAWCA BADANIA

Badanie naukowe „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008”, którego wyniki omawiane są w niniejszym raporcie, zostało przeprowadzone przez Fundację Centrum Badania Opinii Społecznej na zlecenie Krajowego Biura do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii. Projekt zrealizowano w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomani.

METODY

Przy realizacji badania naukowego „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008” zastosowano metodę ilościową. Sondaż przeprowadzono na próbie losowej 65 szkół (jedna klasa w szkole). Badaniem objęto młodzież uczęszczającą do ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych, dziennych młodzieżowych (bez szkół specjalnych), na podbudowie programowej gimnazjum. Wywiady z uczniami zostały zrealizowane metodą audytoryjną.

Uwzględniono cztery typy szkół:

- licea ogólnokształcące,
- licea zawodowe, techniczne i profilowane,
- technika,
- zasadnicze szkoły zawodowe

oraz podział na cztery kategorie miejscowości:

- miasta liczące powyżej 100 tys. mieszkańców,
- miasta liczące od 20 do 100 tys. mieszkańców,
- miasta liczące do 20 tys. mieszkańców,
- wieś.

Szkoły losowano proporcjonalnie do liczebności warstw statystycznych, przy czym warstwę stanowiły poszczególne typy szkół w podziale na kategorie miejscowości (łącznie 16 warstw).

Jeśli w wylosowanej szkole była więcej niż jedna klasa programowo ostatnia, to do badania losowano jedną klasę. W każdej klasie badaniem objęto wszystkich uczniów obecnych w szkole w dniu realizacji sondażu.

Ze względu na fakt, iż do roku 1996 włącznie wyniki badań młodzieży realizowane przez CBOS nie były poddawane ważeniu, do porównywania wyników w niniejszym raporcie – tak samo jak w raporcie z sondażu „Młodzież 2003” – zestawiono dane surowe z badania.

INFORMACJA O REALIZACJI TERENOWEJ BADANIA

Badanie „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2008” zrealizowano wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, licea zawodowe, techniczne i profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe). Badaniem objęto zarówno szkoły publiczne, jak i niepubliczne¹.

Wywiady z uczniami przeprowadzono metodą audytoryjną w dniach od 13 do 23 października 2008 roku. Łącznie zrealizowano 1400 ankiet, średnio na klasę przypadło zatem 21,5 ankiety.

WYKAZ BADAŃ CBOS POŚWIĘCONYCH MŁODZIEŻY

W niniejszym raporcie wykorzystano wyniki następujących badań statutowych CBOS:

- „Młodzież '90” przeprowadzono w dniach 17 kwietnia – 7 maja 1990 roku na 1163-osobowej ogólnopolskiej próbie uczniów ostatnich klas szkół średnich i zasadniczych zawodowych;
- „Młodzież '91” przeprowadzono w dniach 17–30 kwietnia 1991 roku na 1233-osobowej ogólnopolskiej próbie uczniów ostatnich klas szkół średnich i zasadniczych zawodowych;
- „Młodzież '92” przeprowadzono w dniach 9–28 kwietnia 1992 roku na 1289-osobowej reprezentatywnej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych;

---

¹ Badaniem objęto: 63 szkoły publiczne i 2 szkoły niepubliczne.

- „Młodzież ‘94” przeprowadzono w dniach 8–18 kwietnia 1994 roku na 1260-osobowej reprezentatywnej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych;
- „Młodzież ’96” przeprowadzono w dniach 13–22 kwietnia 1996 roku na 1275-osobowej ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych;
- „Młodzież ’98” przeprowadzono w dniach 1–13 grudnia 1998 roku na 1316-osobowej losowej ogólnopolskiej próbie młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych.

MŁODZIEŻ A SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE

Jednym z efektów przemian gospodarczych po 1989 roku w Polsce był wzrost dostępności wielu używek. Podaży legalnych substancji psychoaktywnych, takich jak papierosy i alkohol, towarzyszyła promocja na szeroką skalę i efektowna reklama. Jednak w związku z otwarciem granic zwiększyła się także dostępność środków nielegalnych, tzw. narkotyków.

CBOS prowadzi badania młodzieży od początku lat dziewięćdziesiątych. Dzięki temu możliwe jest porównanie danych oraz prezentacja dynamiki zjawiska w ciągu ostatnich szesnastu lat². W tym roku, tak jak przed pięcioma laty, badanie rozpowszechnienia używania substancji psychoaktywnych wśród młodzieży szkolnej zrealizowano na zlecenie Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

PALENIE PAPIEROSÓW

Dotychczasowe badania, realizowane w latach 1992–2003, wskazywały stopniowy wzrost odsetka uczniów regularnie palących papierosy (od 23% do 31%). Wyniki tegorocznego sondażu zmieniają tę tendencję. Obecnie regularne palenie deklaruje 22% badanych, czyli mniej niż w jakimkolwiek z dotychczasowych badań.

Tabela 1

Czy palisz papierosy?	Badania statutowe CBOS			Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '92	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach					
Tak, regularnie	23	27	25	30	31	22
Tak, ale tylko w wyjątkowych sytuacjach	18	15	15	17	18	16
Nie	59	58	60	54	50	62

Jednocześnie możemy zaobserwować znaczny wzrost odsetka uczniów niepalących. Obecnie 62% młodzieży twierdzi, że nie pali papierosów. Dotychczas najliczniejsza grupa młodych ludzi zadeklarowała niepalenie w 1996 roku (60%), a najmniej niepalących było w 2003 roku (50%).

² Ze względu na fakt, że dotychczasowe wyniki badań młodzieży realizowane przez CBOS nie były poddawane ważeniu, do porównywania wyników zestawiono dane surowe z badań 2003 i 2008 roku. W zestawieniach pominięto braki danych.

Jeśli chodzi o palenie okazjonalne, możemy mówić o sytuacji stabilnej, w latach 1992–2008 odsetki w tej grupie wahają się od 15% do 18%.

Wśród młodzieży niepalącej, podobnie jak w latach ubiegłych, dominują dziewczęta. W 2008 roku niepalenie deklaruje 64% dziewcząt w stosunku do 59% chłopców. W 2003 roku niepalących dziewcząt było 53% wobec 48% chłopców, zatem różnica między płciami utrzymała się na poziomie 5 punktów procentowych.

W 2008 roku niepaląca młodzież to najczęściej uczniowie liceów ogólnokształcących, zarówno publicznych, jak i prywatnych (odpowiednio 66% i 68%) oraz techników (69%). Ponadto papierosów nie pali 60% uczniów liceów profilowanych, zawodowych i technicznych oraz 42% uczniów zasadniczych szkół zawodowych, w których przez wszystkie lata odnotowywano najniższe odsetki niepalących. Deklaracje regularnego palenia papierosów są najczęstsze w zasadniczych szkołach zawodowych. Obecnie regularnie pali tam 41% uczniów (w roku 2003 – 42%). Natomiast w publicznych i prywatnych liceach ogólnokształcących regularnie pali odpowiednio 17% (spadek w stosunku do 2003 roku o 7 punktów) i 18% badanych (spadek o 17 punktów).

Wśród uczniów dwójkowych i trójkowych nie pali 55%, wśród uczniów czwórkowych – 67%. Papierosów nie pali także trzy czwarte młodzieży otrzymującej najlepsze oceny.

Jeśli definiować status społeczny biorąc pod uwagę warunki materialne i wykształcenie rodziców, to w tym roku zmienił się jego wpływ na zachowania nikotynowe młodzieży, nastąpiło odwrócenie dotychczasowych tendencji. Obecnie lepsze warunki materialne oraz wyższe wykształcenie rodziców łączą się z niższym odsetkiem osób regularnie palących i wyższym odsetkiem niepalących, natomiast gorsza sytuacja materialna oraz podstawowe wykształcenie rodziców są skorelowane z częstszym występowaniem regularnego palenia papierosów i rzadszym jego niepodejmowaniem.

Obecnie wśród uczniów uważających sytuację materialną swojej rodziny za dobrą nie pali 64%, a wśród tych, którzy określają warunki materialne w rodzinie jako złe – 56%. W roku 2003 sytuacja materialna nie powodowała różnic w badanym zakresie. Natomiast w badaniach z lat 1994 i 1996 gorsza sytuacja materialna łączyła się z wyższym odsetkiem niepalących, a lepsze warunki – z częstszym regularnym paleniem papierosów.

Jeśli chodzi o wykształcenie rodziców, to w 2008 roku wyraźniej niż w roku 2003 zaznaczył się jego wpływ na zachowania nikotynowe młodzieży. Początkowo, w trakcie badań prowadzonych w latach dziewięćdziesiątych, wyższe wskaźniki regularnego palenia dotyczyły uczniów, których rodzice byli najlepiej wykształceni, a niższe – dzieci rodziców z wykształceniem podstawowym. Najnowsze wyniki wskazują odwrotne zależności: wyższe

wykształcenie rodziców łączy się z niskim wskaźnikiem regularnego palenia papierosów przez uczniów. W badaniu odnotowaliśmy 22% regularnych palaczy wśród uczniów wychowywanych przez matki z wykształceniem wyższym i 29% – wśród mających matki z wykształceniem podstawowym. Podobne relacje powoduje wykształcenia ojca (odpowiednio 16% i 24%).

Nie zaobserwowaliśmy jasnych zależności między miejscem zamieszkania a zachowaniami nikotynowymi młodzieży. Z jednej strony, regularne palenie deklaruje w tym roku więcej młodzieży z wielkich miast (28%) niż ze wsi (18%), z drugiej strony, najwyższy wskaźnik regularnego palenia (29%) notujemy w małych miastach – do 20 tys. mieszkańców.

Od lat na wskaźniki związane z paleniem papierosów wpływ mają postawy religijne. Im silniejsze zaangażowanie religijne, tym więcej niepalących i mniej regularnych palaczy. Czynniki te wpływały na zachowania młodzieży we wszystkich czterech badaniach. Wśród tych, którzy w tym roku deklarowali, że uczestniczą w praktykach religijnych kilka razy w roku, było 31% regularnych palaczy, a wśród w ogóle niebiorących w nich udziału – 35% wobec 14% uczestniczących w praktykach religijnych raz w tygodniu i 13% uczniów biorących w nich udział kilka razy w tygodniu.

W roku bieżącym po raz pierwszy zadano badanej młodzieży pytanie „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Twoi rodzice pracowali za granicą?”. Analiza wpływu tego czynnika wskazała oczekiwane zależności. Regularne palenie deklaruje 41% uczniów, których oboje rodzice na stałe lub sezonowo przebywają poza granicami kraju, i 20% dzieci rodziców niepracujących w ciągu ostatniego roku za granicą. Wyższy odsetek regularnych palaczy jest ponadto wśród młodzieży, która deklaruje, że to ojciec, a nie matka pracuje za granicą.

Podsumowując, w ciągu ostatnich pięciu lat spadł wśród młodzieży odsetek regularnych palaczy, a wzrósł odsetek uczniów niepalących. Po okresie unifikacji postaw młodzieży wobec palenia z rodzin o wysokim i niskim statusie społecznym, obecne zmienne społeczno-demograficzne ponownie zaczęły różnicować zachowania młodych ludzi. W przypadku papierosów wyższy status społeczny rodziny jest wynikiem chroniącym młodzież.

PICIE ALKOHOLU

W tegorocznym sondażu, podobnie jak w roku 2003, napoje alkoholowe okazały się wśród młodzieży szkolnej używką bardziej rozpowszechnioną niż papierosy czy narkotyki. Ponadto aktualne badania nie wskazują czynników społeczno-demograficznych silnie różnicujących młodzież w kwestii spożywania alkoholu.

W ciągu miesiąca poprzedzającego ostatni pomiar 75% uczniów przynajmniej raz piło piwo, 54% – wódkę i inne mocne alkohole, a 29% – wino. Częstość picia wymienionych trzech grup alkoholi w poszczególnych latach ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2

Czy w ciągu ostatniego miesiąca pił(a)ś piwo, wino lub wódkę?	Badania statutowe CBOS			Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '92	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach					
Piwo						
Ani razu	47	40	31	25	15	22
1 raz	8	10	11	13	10	10
2–3 razy	11	18	18	22	22	23
4–5 razy	7	10	14	14	15	14
6 i więcej razy	10	18	23	20	24	25
Tak, bez podania, ile razy	13	3	2	2	5	3
Wino						
Ani razu	59	59	67	75	44	67
1 raz	16	17	14	12	12	13
2–3 razy	11	15	13	7	10	10
4–5 razy	3	4	3	3	4	3
6 i więcej razy	2	4	3	2	4	2
Tak, bez podania, ile razy	6	1	1	1	2	1
Wódkę						
Ani razu	69	53	53	54	29	42
1 raz	10	18	17	17	17	19
2–3 razy	7	15	16	16	21	20
4–5 razy	3	7	6	5	7	8
6 i więcej razy	2	5	6	5	6	6
Tak, bez podania, ile razy	6	2	1	3	2	1

PIWO

W 1992 roku picie piwa deklarowało 49% uczniów, w następnych latach odsetek ten wzrastał i w 2003 roku osiągnął poziom prawie 80%. Tegoroczne badania wskazują, że piwo pije trzech na czterech uczniów, co wskazuje na niewielki spadek jego popularności.

Po piwo częściej sięgają uczniowie niż uczennice. W ostatnim miesiącu przed badaniem piwo piło 85% chłopców i 69% dziewcząt.

Wśród młodzieży, która nie pije piwa, jest najwięcej uczniów publicznych i prywatnych liceów ogólnokształcących (odpowiednio 27% i 25%), a najmniej uczniów zasadniczych szkół zawodowych (14%).

Wydaje się, że piwo jest także popularniejsze wśród uczniów uważających się za dwójkowych i trójkowych (80%) niż w grupie uczniów piątkowych i szóstkowych (56%). Można przypuszczać, że uczniowie osiągający lepsze wyniki w szkole więcej czasu poświęcają na naukę.

Ponadto piwo jest częściej wybierane przez młodzież wielkomiejską, nie pije go jedynie 16% uczniów z miast powyżej 500 tys. mieszkańców, podczas gdy na wsiach i w małych miastach (do 20 tys. mieszkańców) – 24%.

Status społeczny rodziny jedynie w nieznacznym stopniu różnicuje młodzież w kwestii upodobania do piwa. Nieco częściej piją je uczniowie, których matka ma wyższe wykształcenie (76%), niż dzieci matek z wykształceniem podstawowym (68%). Zależności z wykształceniem ojca nie zaobserwowaliśmy. Na konsumpcję piwa w niewielkim stopniu wpływa także sytuacja materialna rodzin badanych. Po piwo nie sięga 23% uczniów oceniających swoje warunki materialne jako złe, 26% twierdzących, że żyją w przeciętnych warunkach, i 23% oceniających sytuację materialną jako dobrą.

Wydaje się, że czynnikiem różnicującym młodzież w kwestii konsumpcji piwa jest zaangażowanie w praktyki religijne. Spośród badanych, którzy uczestniczą w nich kilka razy w tygodniu, 30% nie piło piwa w ostatnim miesiącu, a w grupie w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych – 15%.

Pewne zależności wykazała tu ponadto analiza wpływu pobytu rodziców za granicą w celach zarobkowych. Picie piwa deklaruje 81% uczniów, których matka na stałe lub sezonowo przebywa poza granicami kraju, i 76% dzieci rodziców niepracujących w ciągu ostatnich 12 miesięcy za granicą. Nie zaobserwowaliśmy zależności między piciem piwa a wyjazdami zarobkowymi ojca.

WINO

Spośród różnych alkoholi wino cieszy się stosunkowo najmniejszym zainteresowaniem wśród młodzieży szkolnej. Interpretację danych dotyczących tego trunku utrudnia ponadto brak podziału na wina gronowe i owocowe, uniemożliwiający rozróżnienie odmiennych wzorów konsumpcji tych typów wina.

Wyniki dostępnych pomiarów pokazują, że zainteresowanie młodzieży winem malało do 1999 roku, kiedy to osoby niepijące wina stanowiły aż 75% badanych. W latach 1999–2003 nastąpił znaczny wzrost spożycia wina przez młodzież: grupa niepijących zmalała do 44%. Tegoroczny sondaż wskazuje kolejny spadek zainteresowania winem – niepicie w ostatnim miesiącu przed badaniem deklaruje 67% uczniów.

W przypadku konsumpcji wina nie ma znaczących różnic między płciami. W ciągu ostatniego miesiąca wino piło 30% chłopców i 27% dziewcząt.

Wśród młodzieży, która nie pije wina, jest najmniej uczniów publicznych i prywatnych liceów ogólnokształcących, odpowiednio 64% i 57%, w pozostałych typach szkół nie pije wina 70% badanych.

Pozostałe cechy społeczno-demograficzne, takie jak status ekonomiczny, religijność, zainteresowanie polityką czy inne, nie różnicują młodzieży w kwestii spożycia wina.

WÓDKA I INNE MOCNE ALKOHOLE

W 1992 roku picie wódki deklarowała ponad jedna czwarta badanej młodzieży (28%), a w 2003 roku już ponad połowa (53%) i poziom ten utrzymał się do dziś. W tegorocznym sondażu picie wódki oraz innych mocnych alkoholi deklaruje 54% uczniów. Wynik taki jest po części efektem dość ogólnej kategorii „wódka i inne mocne alkohole”, do której zalicza się wiele rodzajów alkoholu wysokoprocentowego, a po części wiąże się z różnymi wzorami picia mocnych trunków, nie tylko jako czystego alkoholu, ale także w tzw. drinkach, samodzielnie przygotowywanych wieloskładnikowych koktajlach czy gotowych napojach z dodatkiem wódki lub rumu, coraz powszechniej dostępnych w sklepach.

Wyniki badania wskazują, że tak jak w latach ubiegłych po mocne alkohole częściej sięgają uczniowie niż uczennice. W ostatnim miesiącu przed badaniem wódkę piło 64% chłopców i 48% dziewcząt.

Młodzież, która nie pije wódki, stanowi 61% uczniów prywatnych liceów ogólnokształcących, 41% – zasadniczych szkół zawodowych i 44% pozostałych typów szkół (w tym uczniów publicznych liceów ogólnokształcących).

Wydaje się, że wódka jest także popularniejsza wśród uczniów uważających się za dwójkowych i trójkowych (57%) niż w grupie uczniów piątkowych i szóstkowych (48%). Podobnie jak w przypadku papierosów i piwa można przypuszczać, że uczniowie osiągający lepsze wyniki w szkole więcej czasu poświęcają na naukę, podczas gdy uczniowie słabsi spędzają ten czas inaczej, np. pijąc mocny alkohol.

Ponadto wódka jest nieco częściej wybierana przez młodzież z małych miast (do 20 tys. mieszkańców) – 58%, podczas gdy w miastach liczących od 101 do 500 tys. mieszkańców pije ją 53% badanych.

Status społeczny rodziny w niewielkim stopniu różnicuje młodzież w kwestii upodobania do mocnych alkoholi. Nieco częściej sięgają po nie uczniowie, których matki mają wykształcenie podstawowe (59%), niż dzieci matek z wykształceniem wyższym (50%). Podobnie wygląda zależność od wykształcenia ojca. Sytuacja materialna rodzin badanych nieznacznie wpływa na konsumpcję wódki. Po alkohol ten nie sięga po 47% uczniów oceniających swoje warunki materialne jako złe oraz przeciętne i 43% oceniających sytuację materialną jako dobrą.

Czynnikiem silniej różnicującym młodzież w kwestii konsumpcji mocnych alkoholi jest zaangażowanie w praktyki religijne. Wśród badanych, którzy uczestniczą w nich kilka razy w tygodniu, 54% deklaruje, że nie piło wódki w ciągu ostatniego miesiąca, a w grupie osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych – 33%.

Zależności wskazała tu ponadto analiza wpływu pobytu rodziców za granicą w celach zarobkowych. Picie mocnych alkoholi deklaruje 70% uczniów, których matka na stałe lub sezonowo przebywa poza granicami kraju, 60% badanych, których ojciec wyjeżdża do pracy, i 57% uczniów, których oboje rodzice przebywają poza granicami kraju w celach zarobkowych. Wśród młodych ludzi, których rodzice nie pracowali w ciągu ostatnich 12 miesięcy za granicą, 54% deklaruje picie wódki.

NADUŻYWANIE ALKOHOLU

Zagadnienie nadużywania alkoholu w latach 1994–2008 badano na podstawie wypowiedzi potwierdzających znajomość koleżanek lub kolegów, którzy piją zbyt dużo.

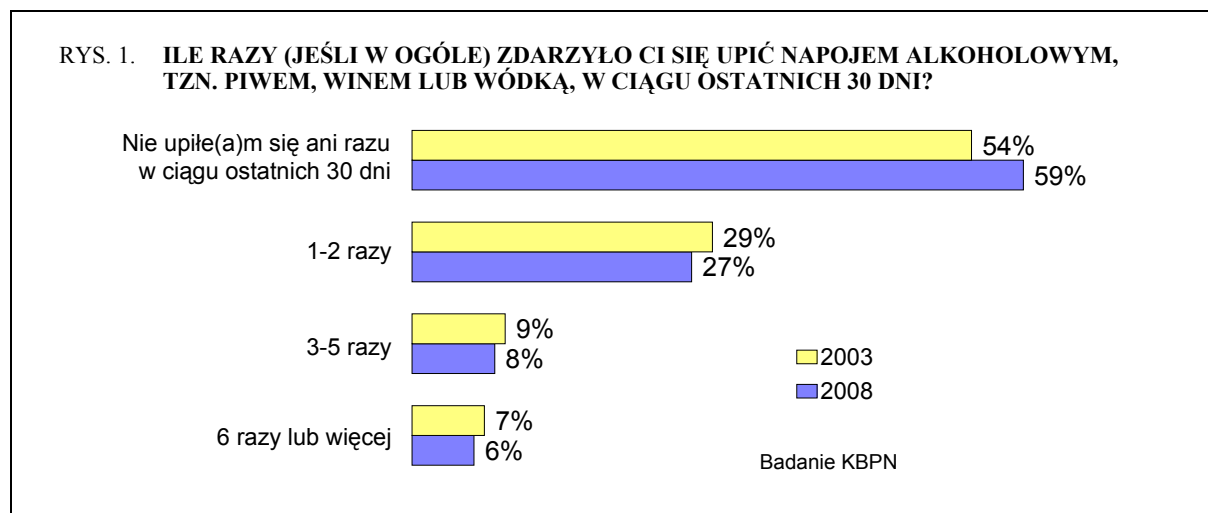
W ciągu minionych szesnastu lat opinie na ten temat były podobne. Przy wzroście konsumpcji alkoholu wśród młodzieży można by oczekiwać, że zwiększyła się też grupa nadużywających. Z drugiej strony własne doświadczenia z alkoholem mogły sprzyjać mniej rygorystycznym ocenom zachowań koleżanek i kolegów.

Tabela 3

Czy w Twoim środowisku, wśród Twoich znajomych (kolegów/koleżanek) jest ktoś, kto nadużywa alkoholu?	Badania statutowe CBOS		Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach				
Tak, kilka osób	43	43	41	45	43
Tak, jedna, dwie osoby	32	27	27	25	24
Nie, nikt	25	31	32	30	32

UPIJANIE SIĘ

Pytanie o częstość upijania się zadano po raz pierwszy w roku 2003. Z odpowiedzi otrzymanych na takie pytanie w tegorocznym sondażu wynika, że co najmniej raz w ciągu miesiąca przed badaniem upiło się 41% uczniów. Liczba młodych ludzi, którym zdarzyło się to co najmniej trzy razy, sięgnęła 14%. Zestawienie wskaźników z lat 2003 i 2008 przedstawiono na poniższym rysunku. Część przypadków upijania się można przypisać brakowi doświadczenia, młodzi konsumenci uczą się „obcowania” z alkoholem, a nie znając reakcji swoich organizmów popełniają błędy. Jednak rozpowszechnienie upijania się jest na tyle wysokie, że pozwala przypuszczać że pewna grupa uczniów sięgała po alkohol właśnie po to, by się upić. Do upicia się w tym roku częściej przyznawali się chłopcy (51%) niż dziewczęta (34%), w 2003 roku odpowiednio – 53% i 32%.

W stosunku do poprzedniego badania obecnie zmieniły się proporcje upijania się ze względu na typ szkoły. W roku 2003 przypadki upijania się zadeklarowało najwięcej uczniów prywatnych liceów ogólnokształcących (52%) i najmniej uczniów liceów publicznych (38%). W pozostałych szkołach wskaźnik ten wahał się od 43% do 48%. W najnowszym badaniu

najniższy spośród wszystkich typów szkół odsetek upijających się zanotowano w prywatnych liceach ogólnokształcących – 25%, a najwyższy w zasadniczych szkołach zawodowych – 57%. Młodzież z publicznych liceów ogólnokształcących deklaruwała upicie się w ciągu ostatniego miesiąca przed badaniem na poziomie 37%, tak samo jak uczniowie techników. Nieco więcej takich deklaracji było w liceach profilowanych, zawodowych i technicznych (42%).

Zróznicowanie występuje także ze względu na status uczniowski. Do upijania się przyznaje się więcej słabszych uczniów (dwójkowych i trójkowych) – 46%, nieco mniej czwórkowych – 39% i 21% wzorowych uczniów (piątkowych i szóstkowych).

Tegoroczne badanie wykazuje związek wykształcenia rodziców z upijaniem się dzieci. Takie zachowania przejawia 48% uczniów, których matki mają wykształcenie podstawowe, oraz 39% badanych, których matki mają wykształcenie wyższe. Odnośnie do wykształcenia ojca odsetki te wynoszą odpowiednio 45% i 37%. Odwrotną zależność zaobserwowano w związku z sytuacją materialną. W grupie młodzieży z rodzin uboższych w ciągu miesiąca przed badaniem upiło się 38% badanych, natomiast wśród uczniów deklarujących dobrą sytuację materialną – 43%. Podobnie jak w 2003 roku, wyniki nie potwierdzają tezy, że wyższy status społeczny jest czynnikiem osłabiającym podejmowanie nieakceptowanych zachowań.

Pewne zależności odnotowaliśmy między miejscem zamieszkania a częstością upijania się. Najczęściej takie zachowanie deklarują uczniowie z małych miast – 45%, na wsiach i w wielkich miastach upija się po 40% badanych. W pozostałych miejscowościach wskaźnik ten osiąga poziom 39%–41%.

Na opisywane zachowania wpływ mają postawy religijne młodzieży. Im silniej uczniowie są zaangażowani religijnie, tym rzadziej zgłaszają przypadki upijania się. W tym roku wśród badanych, którzy uczestniczą w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu, upiło się w miesiącu poprzedzającym sondaż 28%, w grupie osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych – 51%.

Częściej upija się także młodzież, której oboje rodzice w ciągu roku przed badaniem pracowali za granicą – 62% w stosunku do 39% badanych mających rodziców w kraju.

UŻYWANIE NARKOTYKÓW I ŚRODKÓW ODURZAJĄCYCH

Problem używania przez młodzież nielegalnych substancji psychoaktywnych, zwanych potocznie narkotykami, nabierał od początku lat dziewięćdziesiątych coraz większego znaczenia. Media prowadziły liczne kampanie mające na celu zahamowanie wzrostu zjawiska, rosła liczba działań profilaktycznych skierowanych bezpośrednio do młodzieży. Wyniki najnowszego badania świadczą, że w ostatnich latach mamy do czynienia ze zmniejszeniem się skali zażywania narkotyków przez uczniów.

DOSTĘPNOŚĆ NARKOTYKÓW

Nie ma pewności, w jakim stopniu odpowiedzi na pytanie o znajomość miejsc lub osób, od których można kupić narkotyki, są wskaźnikiem odnoszącym się do popytu, a w jakim do podaży narkotyków. W 1994 roku co piąty badany (22%) wiedział, od kogo lub gdzie można kupić narkotyki, w roku 2003 była ich już niemal połowa. W latach 1994–2003 grupa „poinformowanych” wzrosła ponad dwukrotnie. Tegoroczne badania pokazują, że co trzeci uczeń wie, gdzie można zdobyć nielegalne substancje psychoaktywne. Spadek wskaźnika z 49% do 35% może być spowodowany zarówno mniejszym zainteresowaniem narkotykami wśród młodzieży, jak i ograniczeniem liczby miejsc oraz osób, od których można je kupić.

Tabela 4

Czy wiesz, gdzie można kupić narkotyki?	Badania statutowe CBOS		Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach				
Wiem o kilku miejscach, kilku osobach	17	21	37	44	31
Wiem o jednym miejscu, jednej osobie	5	7	6	5	4
Nie wiem, ale łatwo mógłbym się dowiedzieć	23	28	24	26	25
Nie wiem, ani gdzie, ani od kogo	55	44	33	24	40

Łatwiejszą dostępność do narkotyków częściej niż pozostali badani deklarują chłopcy oraz uczniowie z dobrze sytuowanych rodzin, których oboje rodzice pracowali w ciągu ostatniego roku za granicą. Są wśród nich mieszkańcy małych i wielkich miast, niebiorący udziału w praktykach religijnych i osiągający słabsze wyniki w nauce.

Ogólnie jednak do deklaracji uczniów dotyczących znajomości miejsc sprzedaży narkotyków należy odnosić się z ostrożnością. Na odpowiedzi mogą bowiem wpływać zarówno czynniki środowiskowe (pojawienie się problemu wśród kolegów), jak i aktywność mediów na tym polu (kampanie prowadzone w telewizji, strony internetowe).

Poniższa tabela wskazuje, że w ostatnich latach zmalała liczba propozycji kupna narkotyków składanych uczniom. W tym roku co trzeci uczeń choć raz dostał taką ofertę. W latach 1999 i 2003 propozycję zakupu narkotyków otrzymała prawie połowa badanych.

Tabela 5

Czy kiedykolwiek proponowano Ci kupno narkotyków?	Badania statutowe CBOS		Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach				
Tak, często	6	8	12	14	7
Tak, kilka razy	12	18	24	26	21
Tak, raz	6	6	9	7	8
Nie, nigdy	76	68	55	52	64

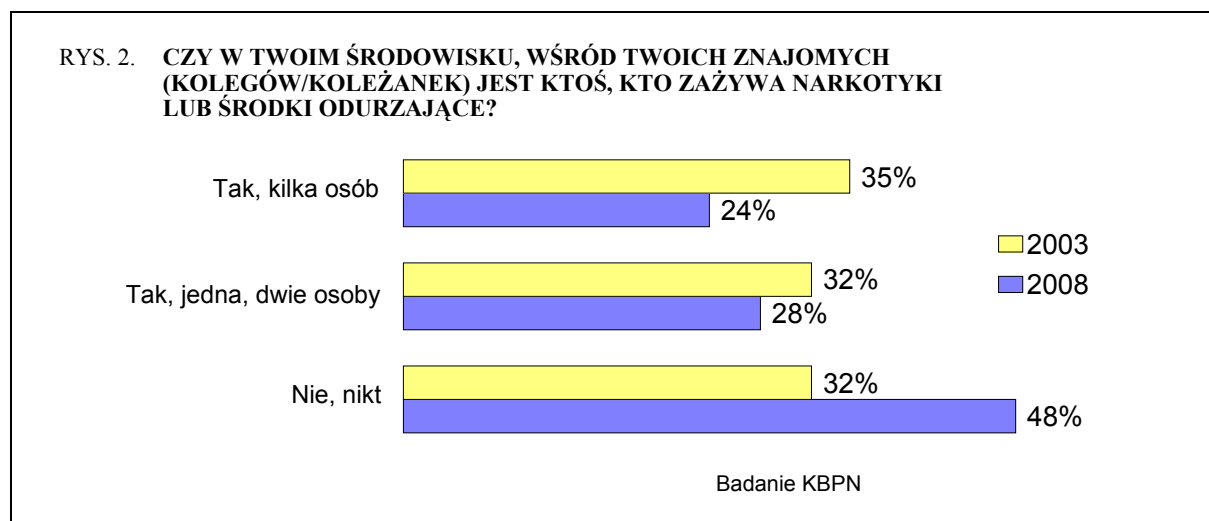
Od 2003 roku znacznie spadł odsetek uczniów twierdzących, że w narkotyki można się zaopatrzyć w ich szkole. Wówczas 26% badanych uważało, że jest to możliwe, w najnowszym badaniu jedynie co dziesiąty. Obecnie o sprzedaży narkotyków w szkole jest przekonanych 14% uczniów zasadniczych szkół zawodowych, 13% uczniów techników, 11% młodzieży z liceów profilowanych, zawodowych i technicznych oraz 4% uczniów liceów ogólnokształcących. Systematycznie zwiększa się ponadto grupa młodzieży zaprzeczającej, że na terenie ich szkoły można kupić nielegalne substancje. Obecnie co drugi uczeń twierdzi, że w jego szkole nie można zaopatrzyć się w narkotyki. W 2003 roku sądziło tak 37% badanych, a w roku 1999 – 30%.

Tabela 6

Czy na terenie Twojej szkoły są sprzedawane narkotyki?	Badanie statutowe CBOS	Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach			
Tak	14	27	26	10
Nie	37	30	37	50
Trudno powiedzieć	49	43	37	40

DOŚWIADCZENIA Z NARKOTYKAMI

Jednym ze wskaźników opisujących problem używania narkotyków przez młodych ludzi jest obecność tego rodzaju środków w ich otoczeniu. W roku 2003 zapytano uczniów, czy w ich środowisku, wśród znajomych (kolegów/koleżanek) jest ktoś, kto zażywa narkotyki lub środki odurzające. Pytanie to powtórzono w tegorocznym sondażu. Jego wyniki wskazują, że co drugi badany (52%) zna taką osobę, a pozostali (48%) odpowiadają przecząco. W 2003 roku 67% uczniów знаło kogoś używającego środków psychoaktywnych, a co trzeci badany (32%) nie miał takich znajomych. Uzyskane wyniki świadczą o spadkowej tendencji w rozpowszechnieniu używania narkotyków wśród młodzieży szkolnej.

Także w kwestii osobistych doświadczeń z narkotykami odnotowano w tym roku trend zniżkowy. W latach 1994–1996 wskaźnik uczniów eksperymentujących z narkotykami ustabilizował się na poziomie 10%. Dwa kolejne sondaże ujawniły wzrost liczby uczniów, którzy przyznali się do brania narkotyków w ciągu dwunastu miesięcy poprzedzających badanie: w roku 1999 było ich 18%, w 2003 – 24%. Tegoroczny sondaż pokazuje, że kontakt z narkotykami miało 15% uczniów, co oznacza 9-punktowy spadek wskaźnika.

Tabela 7

Czy w ciągu ostatniego roku używałeś(aś) narkotyków, środków odurzających?	Badania statutowe CBOS			Badanie IPiN	Badania KBPN	
	IV '92	IV '94	IV '96	XII '99	XII '03	X '08
	w procentach					
Tak	5	10	10	18	24	15
Nie	95	90	90	82	76	85

Z badań prowadzonych od 1992 roku wynika, że chłopcy częściej niż dziewczęta mają kontakt z narkotykami. W 2003 roku 32% uczniów i 13% uczennic odpowiadało twierdząco na pytanie o używanie nielegalnych substancji. W tym roku kontakt z narkotykami zadeklarowało 23% chłopców i 9% dziewcząt.

Badanie z 2003 roku ujawniło, że najczęściej po narkotyki sięgali uczniowie w prywatnych liceach ogólnokształcących (31%) i technikach (28%). Obecnie najwyższy odsetek zażywających narkotyki można spotkać w zasadniczych szkołach zawodowych (21%) i prywatnych liceach ogólnokształcących (18%). Do kontaktu z substancjami psychoaktywnymi przyznaje się także po 15% badanych w technikach i publicznych liceach ogólnokształcących. Najrzadziej doświadczenia z narkotykami deklarują uczniowie liceów profilowanych, zawodowych i technicznych (10%).

Wśród uczniów dwójkowych i trójkowych kontakt z substancjami psychoaktywnymi miało 19% badanych, wśród uczniów czwórkowych – 10%, wśród młodzieży otrzymującej najlepsze oceny – 13%. Wyniki najnowszego badania nie wskazują na wysoki status uczniowski jako czynnik chroniący przed podejmowaniem zachowań narkotykowych.

Spśród zmiennych określających status społeczny uczniów (wykształcenie rodziców i warunki materialne) najsilniej na prawdopodobieństwo eksperymentowania z narkotykami wpływa poziom wykształcenia matek. Im wyższe wykształcenie matek, tym większy odsetek uczniów przyjmujących środki psychoaktywne – ta zależność widoczna jest od pierwszego pomiaru w 1992 roku. Próby z narkotykami podjęło wówczas 27% dzieci matek z wykształceniem wyższym i 6% tych, których matki miały wykształcenie podstawowe. W roku 2003 narkotyków spróbowało 29% uczniów wychowywanych przez matki z wyższym wykształceniem i 21% tych, których matki miały wykształcenie podstawowe. W tegorocznym sondażu wśród badanych, których matki legitymują się wykształceniem pomaturalnym, 21% przyznaje się do używania narkotyków, podczas gdy wśród dzieci kobiet z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 11%. Ani wykształcenie ojca, ani warunki materialne nie różnicują obecnie zachowań narkotykowych młodzieży.

Aktualne wyniki pokazują ponadto, że najczęściej substancje psychoaktywne przyjmuje młodzież z wielkich i małych miast (22% i 21%). Nielegalne środki są najmniej popularne na wsi, gdzie w ciągu ostatniego roku sięgnęło po nie 12% młodzieży.

Podobnie jak w przypadku alkoholu i papierosów zaangażowanie w praktyki religijne jest czynnikiem chroniącym przed eksperymentowaniem z narkotykami. W roku bieżącym wśród tych, którzy deklarują uczestniczenie w praktykach religijnych raz w tygodniu, 10% używało środków psychoaktywnych, a wśród praktykujących kilka razy w tygodniu – 6%,

wobec 19% uczestniczących w praktykach religijnych kilka razy w roku i 27% w ogóle niebiorących w nich udziału. W 2003 roku wśród uczniów praktykujących religijnie raz w tygodniu 16% deklaroowało próbowanie narkotyków, podczas gdy wśród osób, które w ogóle niepraktykują – 41%.

Czynnikiem różnicującym prawdopodobieństwo sięgania po nielegalne substancje psychoaktywne jest także emigracja zarobkowa rodziców badanej młodzieży. Kontakt z narkotykami deklaruje 28% uczniów, których oboje rodzice na stałe lub sezonowo przebywają poza granicami kraju, i 14% dzieci rodziców niepracujących w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy za granicą. Z narkotykami częściej eksperymentują uczniowie, których ojciec pracuje za granicą (ojciec – 22%, matka – 17%).

RODZAJE NARKOTYKÓW

Pod ogólną nazwą narkotyki kryje się wiele substancji o różnym działaniu. Uczniowie, którzy zadeklarowali kontakt z narkotykami, zostali zapytani, jakich środków używali. W tegorocznym sondażu 80% uczniów, którzy eksperymentowali z narkotykami, wymieniło marihuanę (spadek od roku 2003 o 6 punktów), 14% amfetaminę (spadek o 9 punktów) i 10% ecstasy (wzrost o 2 punkty). Inne substancje wskazywane były przez badanych incydentalnie, ani jedna osoba nie wspominała o próbowaniu heroiny.

W bieżącym roku poszerzono kwestionariusz o pytania dotyczące wzorów używania narkotyków przez młodzież. Respondenci zostali poproszeni o zaznaczanie odpowiedzi na listach środków psychoaktywnych.

Zapytano m.in., czy uczniowie używali narkotyków: kiedykolwiek w życiu, w ostatnim roku i w ciągu ostatnich trzydziestu dni przed badaniem. Szczegółowe informacje na temat rozpowszechnienia używania narkotyków przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 8

Substancje psychoaktywne*	Czy zdarzyło Ci się używać kiedykolwiek, któregokolwiek z podanych niżej środków?			
	Nie, nigdy	Tak, kiedykolwiek w życiu	W tym:	
			Tak, w ciągu ostatnich 12 miesięcy	Tak, w ciągu ostatnich 30 dni
	w procentach			
Marihuana, haszysz	69,1	30,5	16,4	7,3
Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	77,9	21,8	11,2	4,7
Alkohol razem z marihuaną	82,2	17,3	10,1	4,9
Alkohol razem z tabletkami	87,4	12,2	7,1	3,1
Amfetamina	90,6	9,0	3,7	1,1
Ecstasy	94,3	5,5	3,0	1,1
Poppersy	94,8	4,8	2,4	0,8
Grzyby halucynogenne	96,1	3,6	2,0	1,1
„Dopalacze” tzw. smarty	96,4	3,5	2,6	1,5
Sterydy anaboliczne	96,4	3,4	1,9	0,7
Leki przeciwkaszlowe przyjmowane w celu odurzania się	96,5	3,2	1,9	0,9
Substancje chemiczne np. klej, aerozol) używane w celu odurzania się	96,8	2,9	1,0	0,6
LSD i inne halucynogeny	97,5	2,3	1,3	0,5
Kokaina	97,5	2,2	1,1	0,6
Szałwia wieszcza (salvia divinorum)	97,5	2,1	1,1	0,6
Procenty nie sumują się do 100, w zestawieniu nie uwzględniono braków danych.				

Badanie KBPN

* Ze względu na marginalne rozpowszechnienie używania cracku, heroiny, GHB, narkotyków wstrzykiwanych, „kompotu” i dekstrometofanu, dane dotyczące tych substancji nie zostały umieszczone w zestawieniu

Do używania kiedykolwiek marihuany przyznało się 30,5 % ogółu młodzieży, w tym 16,4 % przyjmowało ją w ciągu ostatniego roku, a 7,3% w ciągu miesiąca przed badaniem (w 2003 roku – 10%). Zazywanie leków uspokajających i nasennych bez przepisu lekarza zdarzało się 21,8% uczniów, w tym 11,2% brało je w ciągu ostatniego roku, a 4,7% w ciągu miesiąca przed badaniem. Warto zauważyć, że leki to jedyna kategoria substancji, których użycie jest bardziej rozpowszechnione wśród dziewcząt niż chłopców. Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza przyjmowało kiedykolwiek 27,7% dziewcząt i 13,6% chłopców, w tym w ciągu ostatniego roku 13,5% dziewcząt i 8% chłopców, a w ciągu miesiąca przed badaniem – 5,9% dziewcząt i 3,1% chłopców.

Doświadczenie picia alkoholu w połączeniu z paleniem marihuany ma za sobą 17,3% uczniów, w tym 10,1% badanych przyjmowało alkohol razem z marihuaną w ciągu ostatniego roku i 4,9% w ostatnim miesiącu przed badaniem. Ponadto 12,2% badanych

deklaruje przyjmowanie tabletek w połączeniu z pićm alkoholu. O kontakcie z amfetaminą kiedykolwiek w życiu mówi także 9% badanych (w roku 2003 – 5%), w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy używało jej 3,7%. Ecstasy przyjmowało 5,5% badanych (w 2003 roku – 1%).

Kolejne pytanie badawcze brzmiało: „Ile razy (jeśli w ogóle) zdarzyło Ci się używać kiedykolwiek któregoś z podanych niżej środków?”. Rozkład odpowiedzi wskazuje, że badana młodzież eksperymentuje z substancjami psychoaktywnymi, raczej nie włączając ich przyjmowania do repertuaru regularnych zachowań.

Najczęściej przyjmowanym narkotykiem jest marihuana. Raz lub dwa razy w życiu używało jej 11% uczniów, od 3 do 9 razy – 9%, od 10 do 39 razy – 6% i powyżej 40 razy – 4% badanych. Co dziesiąty młody człowiek deklaruje, że leki uspokajające i nasenne bez wskazań lekarskich brał 1–2 razy, 7% przyjmowało je od 3 do 9 razy, powyżej 10 razy w ciągu życia – 3% uczniów. Po 6% badanych w ciągu swojego życia kilkakrotnie łączyło alkohol z marihuaną i tabletkami.

Tabela 9

Substancje psychoaktywne*	Ile razy (jeśli w ogóle) zdarzyło Ci się używać kiedykolwiek, któregoś z podanych niżej środków?				
	Nie używa- le(a)m	1–2 razy	3–9 razy	10–39 razy	40 lub więcej razy
	w procentach				
Marihuana, haszysz	69	11	9	6	4
Leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza	79	10	7	2	1
Alkohol razem z marihuaną	83	6	6	3	2
Alkohol razem z tabletkami	87	6	4	2	1
Amfetamina	91	3	3	2	1
Ecstasy	94	1	2	1	1
Poppersy	95	2	1	1	1
Grzyby halucynogenne	96	2	1	0	0
„Dopalacze” tzw. smarty	97	1	1	0	1
Sterydy anaboliczne	97	1	1	1	1
Kokaina	97	1	1	0	1
Leki przeciwkaszlowe przyjmowane w celu odurzania się	97	1	1	1	0
Substancje chemiczne (np. klej, aerozol) używane w celu odurzania się	97	2	1	0	0
LSD i inne halucynogeny	98	1	0	0	0
Szałwia wieszczą (salvia divinorum)	98	1	1	0	0

Badanie KBPN

* Ze względu na marginalne rozpowszechnienie używania cracku, heroiny, GHB, narkotyków wstrzykiwanych, „kompotu” i deksztrometofanu, dane dotyczące tych substancji nie zostały umieszczone w zestawieniu

Komentarza wymaga zagadnienie przyjmowania przez uczniów leków uspokajających i nasennych bez wskazań lekarskich. Istnieje przypuszczenie, że wysokie wskaźniki rozpowszechnienia ich używania (21,8% uczniów – kiedykolwiek w życiu, w tym 11,2% – w ciągu roku, 4,7% – w ciągu miesiąca przed badaniem) są efektem nieprawidłowej interpretacji pytania przez część respondentów, w wyniku której za środki uśmierzające zostały uznane preparaty dostępne bez recepty i specyfiki ziołowe. Zwraca uwagę, że te wysokie wskaźniki uzyskano jedynie na podstawie odpowiedzi wspomaganych listą substancji, na której znajduje się pozycja „leki uspokajające i nasenne bez przepisu lekarza”. Spontanicznie, tzn. bez listy substancji, leki uspokajające i nasenne (*barbituran*, *tramal*) wymieniły jedynie dwie spośród 209 osób deklarujących, że w ciągu ostatniego roku używały narkotyków i środków odurzających.

Analiza używania substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną w 2008 roku wskazuje niewielki wzrost wskaźników dotyczących rozpowszechnienia ekstazy – narkotyku przyjmowanego rekreacyjnie w miejscach, w których można posłuchać muzyki, zabawić się, potańczyć. W grupie osób, które w 2003 roku zadeklarowały kontakt z narkotykami, 8% używało ekstazy, natomiast w 2008 roku – 10%. Jeśli za podstawę oprocentowania przyjąć całą badaną próbę, to w 2003 roku ekstazy spróbowało niespełna 2%, a w 2008 – 3%. W ciągu trzydziestu dni przed badaniem zarówno w 2003, jak i w roku bieżącym ekstazy wzięło niespełna 1% uczniów. Zwiększenie popularności tego środka można wiązać z rozwojem kultury klubowej w naszym kraju. W ostatnich latach na coraz większą skalę organizowane są dla różnych grup młodzieży imprezy taneczne, zarówno komercyjne festiwale muzyczne, jak i mniejsze, kameralne wydarzenia.

Wyniki najnowszego badania wskazują także na pojawienie się na polskiej scenie narkotykowej środków nieodnotowanych w poprzednich badaniach. Są wśród nich substancje, które działają podobnie do narkotyków, jednak ich sprzedaż jest legalna, bo żaden ze składników nie jest zabroniony polskim prawem. Kilkuprocentowe odsetki badanych deklarują używanie „dopalaczy” – tzw. smartów, środków o działaniu psychoaktywnym, zarejestrowanych jako przedmioty kolekcjonerskie, które można zamówić w internecie lub kupić w specjalnych sklepach. Badani wymieniają również poppersy o działaniu rozluźniającym (azotan amylu) oraz powodujący pobudzenie i halucynacje DXM (dekstrometorfan). „Dopalacze” jakiś czas temu zauważono w krajach Europy Zachodniej, do Polski dotarły one prawdopodobnie wraz z otwartymi granicami w UE i możliwością niedrogiego podróżowania.

DOSTĘP DO PAPIEROSÓW, ALKOHOLU I NARKOTYKÓW

W tym roku po raz pierwszy zapytano uczniów, jak trudne byłoby w ich opinii zdobycie poszczególnych środków wymienionych na liście. Młodzież praktycznie nie widzi problemów z zaopatrzeniem się w używki legalne – papierosy, piwo, wino i mocne alkohole. Staje się to jasne, kiedy dodamy, że 95% badanej próby to uczniowie już pełnoletni. W takich okolicznościach ciekawsza wydaje się analiza wskaźników dotyczących środków niedozwolonych przez prawo. Zdobycie bez przepisu lekarza leków uspokajających i nasennych można uznać za sytuację „w połowie drogi” między zakupem legalnym a zabronionym. Zaopatrzenie się w takie leki określa jako łatwe prawie połowa badanych (46%), a co szósty uczeń (16%) nie wie, czy byłoby to łatwe czy trudne. Podobne wartości wskaźników odnotowano w przypadku marihuany – narkotyku najczęściej używanego przez młodzież – byłaby ona łatwa do zdobycia dla 45% badanych, a 13% nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie. Substancjami najtrudniejszymi do zdobycia okazały się szalwia wieszczą i DXM, zaopatrzenie się w te narkotyki uznało za niemożliwe 29% i 30% uczniów (27% nie wie, czy byłoby to łatwe czy trudne).

Tabela 10

Substancje psychoaktywne	Jak sądzisz, gdybyś chciał(a) zdobyć każdą z następujących substancji, jak trudne byłoby to dla Ciebie?			
	Niemożliwe	Trudne	Łatwe	Nie wiem
	w procentach			
Papierosy	2	1	95	1
Piwo	2	1	96	1
Wino	3	1	95	1
Wódka	3	2	93	2
Leki uspokajające i nasenne	15	22	46	16
Marihuana, haszysz	16	27	45	13
Amfetamina	21	34	24	20
LSD lub inny środek halucynogeny	22	38	17	22
Sterydy anaboliczne	25	30	22	23
Ecstasy	26	33	20	22
Grzyby halucynogenne	26	33	18	22
Kokaina	26	36	14	24
Crack	28	36	11	25
Heroina	28	36	13	24
Polska heroina, tzw. kompot	28	35	12	26
„Dopalacze” (tzw. smarty)	28	31	16	26
Poppersy	28	33	13	26
Szalwia wieszczą (salvia divinorum)	29	33	11	27
Dekstrometorfan (DXM)	30	34	8	27

Badanie KBPN

Przedstawiony w powyższej tabeli rozkład odpowiedzi wskazuje pewne zależności. Można zaobserwować, że wraz z deklarowaną trudnością zdobycia narkotyku zwiększa się liczba uczniów, którzy nie potrafią udzielić odpowiedzi na pytanie. Ponadto w przypadku wszystkich środków umieszczonych na liście większość młodzieży prezentuje optymistyczne nastawienie i widzi możliwość (łatwego lub trudnego) ich zdobycia. Zaopatrzenie się w poszczególne narkotyki jako proste częściej określają chłopcy, dziewczętom łatwiej byłoby zdobyć jedynie leki uspokajające i nasenne.

Kolejnym wskaźnikiem badającym osiągalność poszczególnych substancji jest określenie, jak często uczniowie dostają propozycje spróbowania narkotyków. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy proponowano Ci którąkolwiek z następujących substancji niezależnie od tego, czy skorzystałeś z tej propozycji czy nie?” prezentuje poniższa tabela. W ciągu ostatniego roku uczniowie (przypomnijmy, że w większości pełnoletni) najczęściej otrzymywali propozycje napicia się alkoholu. Do konsumpcji piwa namawiano 93% badanych, wódki – 85%, a wina – 70%. W przypadku wina i wódki ofertę częściej otrzymywali chłopcy, piwo proponowano tak samo często chłopcom i dziewczętom.

Tabela 11

Substancje psychoaktywne	Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy proponowano Ci którąkolwiek z następujących substancji niezależnie od tego, czy skorzystałeś z tej propozycji czy nie?	
	Tak	Nie
	w procentach	
Piwo	93	7
Wódka	85	15
Wino	70	30
Marihuana, haszysz	31	69
Amfetamina	11	89
Ecstasy	8	92
Leki uspokajające i nasenne	6	94
„Dopalacze” (tzw. smarty)	5	95
Poppersy	5	95
Grzyby halucynogenne	5	95
Kokaina	5	95
Sterydy anaboliczne	5	95
LSD lub inny środek halucynogeny	3	97
Szałwia wieszcza (salvia divinorum)	3	97
Leki przeciwkaszlowe w celu odurzenia się	3	97
Crack	2	98
Heroina	2	97
Polska heroina, tzw. kompot	2	98
Dekstrometorfan (DXM)	1	99

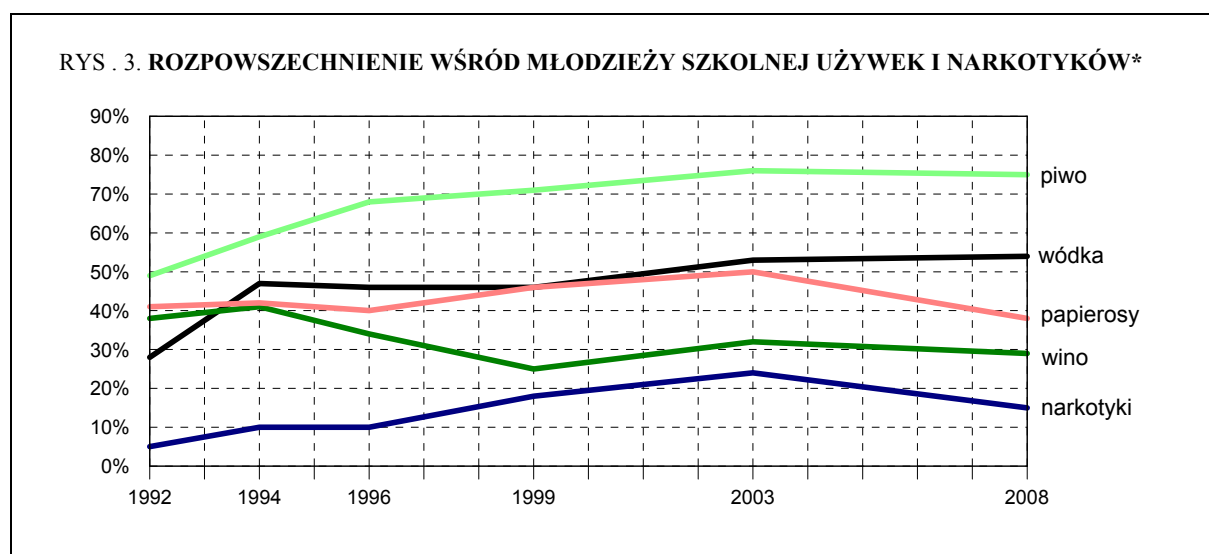
Badanie KBPN

Z grupy nielegalnych substancji psychoaktywnych co trzeciemu uczniowi proponowano w ciągu ostatniego roku marihuanę, a co dziesiątemu – amfetaminę. Ofertę wzięcia ecstasy otrzymało 8% uczniów, a po 5% – „dopalaczy”, poppersów, grzybów halucynogennych, kokainy i sterydów anabolicznych. Leki uspokajające i nasenne zaproponowano 6% badanych, w tym 7% dziewcząt i 3% chłopców. Propozycje innych niż leki środków odurzających częściej otrzymywali uczniowie niż uczennice.

Wyniki badania wskazują, że narkotyki najłatwiej jest zdobyć w miastach: wielkich (powyżej 500 tys. mieszkańców) i małych (do 20 tys. mieszkańców). Tam najwięcej młodzieży otrzymuje także propozycje ich użycia. Najtrudniej zaopatrzyć się w nielegalne substancje na wsi, gdzie stosunkowo rzadko proponowane jest młodzieży ich spróbowanie. Potencjalne trudności lub brak orientacji w kwestii zaopatrywania się w substancje psychoaktywne częściej deklarują osoby religijne niż uczniowie nieuczestniczący w praktykach kościelnych. Ponadto osoby regularnie chodzące do kościoła nie otrzymują propozycji narkotykowych tak często jak nieuczestniczący w praktykach religijnych.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Wyniki tegorocznego badania wskazują spadek rozpowszechnienia palenia papierosów oraz używania narkotyków przez młodzież szkolną. W przypadku alkoholu odsetki pijących pozostały na poziomie podobnym do zanotowanego w roku 2003.

* Odsetki odpowiedzi twierdzących na pytania o palenie papierosów (regularnie i w wyjątkowych sytuacjach), o picie piwa, wina oraz wódki i innych mocnych alkoholi w ciągu miesiąca przed badaniem, a także o używanie jakichkolwiek narkotyków w ciągu ostatniego roku

Niepokojących wniosków dostarcza analiza zachowań młodzieży w miastach do 20 tys. mieszkańców. W tym roku odnotowano tam najwyższe wskaźniki: regularnego palenia (29%), upijania się (45%), picia wódki w ciągu miesiąca przed badaniem (58%), przyjmowania narkotyków w ostatnim roku (21%).

W ciągu ostatnich pięciu lat zmniejszył się wskaźnik młodzieży regularnie palącej papierosy, z 31% w roku 2003 do niecałych 22% obecnie. Jednocześnie zwiększyła się grupa uczniów całkowicie niepalących (z 50% do 62%).

Od pomiaru realizowanego w 2003 roku zwiększyły się odsetki uczniów, którzy w miesiącu poprzedzającym badanie nie pili piwa, wina i wódki. Obecnie ponad jedna piąta badanych (22%) deklaruje, że nie piła piwa (wzrost o 7 punktów), 67% nie piło wina (wzrost o 23 punkty) oraz 42% wódki i innych mocnych alkoholi (wzrost o 13 punktów). Ponadto w miesiącu poprzedzającym tegoroczny sondaż 59% badanych ani razu się nie upiło (w 2003 roku – 54%), natomiast 27% zrobiło to raz lub dwa razy (w 2003 roku – 29%).

Od roku 2003 zmniejszyła się (z 24% do 15%) liczba uczniów deklarujących używanie narkotyków w ciągu dwunastu miesięcy poprzedzających badanie. Wśród uczniów mających kontakt z narkotykami 80% przyznało się do palenia marihuany, ponad 14% – do brania amfetaminy i 10% – ecstasy. Nikt w badanej próbie nie wspomniał o próbowaniu heroiny.

W tegorocznym sondażu wśród wymienianych substancji pojawiły się „dopalacze” (inaczej „smarty”), substancje o działaniu psychoaktywnym, zarejestrowane jako produkty spożywcze, sprzedawane w specjalnych sklepach lub przez internet.

Uzyskane wyniki po raz kolejny nie potwierdzają rzekomo ogromnej skali zjawiska używania narkotyków przez młodzież – zdecydowana większość badanych (85%) deklaruje, że w ciągu roku poprzedzającego badanie nie eksperymentowała z narkotykami.

Badanie nie potwierdza także opinii, że branie narkotyków jest „normalnym” zachowaniem współczesnej młodzieży.

PLANY, DĄŻENIA I ASPIRACJE ŻYCIOWE MŁODZIEŻY

W tegorocznym sondażu, podobnie jak w poprzednich latach, w których przedmiotem badania była młodzież, zadawano uczniom pytania o cele i dążenia życiowe, wyobrażenia o własnym życiu za 10–15 lat oraz o subiektywną ocenę ich szans na rynku pracy. Dzięki temu odtworzono obraz planów, dążeń i aspiracji życiowych młodzieży.

CELE I DĄŻENIA ŻYCIOWE

W każdym z pięciu pomiarów (w latach 1994, 1996, 1998, 2003, 2008) zadawano młodzieży to samo pytanie i przedstawiano tę samą listę odpowiedzi. Respondenci wybierali z niej trzy najważniejsze dla nich cele życiowe.

Z porównania deklaracji z lat 1994–2008 wynika, że młodym ludziom najbardziej zależy na udanym życiu rodzinnym, ciekawej pracy oraz na miłości i przyjaźni. Należy przy tym podkreślić, że znaczenie miłości i przyjaźni systematycznie rosło w ostatniej dekadzie i w tym roku ponad połowa młodzieży (55%, od roku 1998 wzrost o 20 punktów) zaliczyła je do najważniejszych celów życiowych – obok udanego życia rodzinnego (54%), które niezmiennie pozostaje w czołówce. Ponadto dwie piąte badanych (40%) za najważniejszą uznało ciekawą, zgodną z zainteresowaniami pracę, a kariera i wysoka pozycja zawodowa usytuowały się dopiero na czwartym miejscu pod względem odsetka wskazań. Cel ten wymienia obecnie co trzeci badany (33%), a więc znacznie więcej osób niż w roku 1994 (wzrost wskazań o 14 punktów). Nieco mniejszą wagę przywiązują młodzi do spokojnego życia bez kłopotów i konfliktów (28%) oraz do majątku, wysokiej pozycji materialnej (26%).

Pewnej grupie uczniów (15%) szczególnie zależy także na życiu barwnym, pełnym rozrywek, bogatym pod względem towarzyskim. Cel ten wskazywany jest znacznie częściej niż udane życie seksualne (9%) czy osiągnięcie sukcesu w dziedzinie nauki lub sztuki (8%), a także częściej niż życie zgodne z zasadami religijnymi oraz „życie dla innych” (po 8%). Trzeba przy tym podkreślić, że taka prospołeczna orientacja życiowa, wyrażająca się potrzebą bycia użytecznym dla innych, systematycznie traci na popularności w ostatnich czternastu latach (od roku 1994 spadek wskazań z 15% do 8%). Niezbyt ceniona przez młodzież jest także niezależność w pracy (6%). Zupełnie sporadycznie wymieniane są ponadto takie cele, jak: możliwość wywierania wpływu na życie społeczne i polityczne kraju oraz podejmowania ważnych decyzji w sferze gospodarczej (po 1%).

Tabela 12

Ludzie mają w życiu różne cele i dążenia. Które z poniższych celów są najważniejsze dla Ciebie?	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach				
Miłość, przyjaźń	39	41	35	46	55
Udane życie rodzinne, dzieci	48	50	57	50	54
Ciekawa praca, zgodna z Twoimi zainteresowaniami	52	43	42	43	40
Osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej, zrobienie kariery	19	28	33	34	33
Spokojne życie bez kłopotów, konfliktów	34	30	31	26	28
Zdobycie majątku, osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej	25	26	27	24	26
Życie barwne, pełne rozrywek, bogate życie towarzyskie	17	16	19	21	15
Udane życie seksualne	9	9	10	9	9
Osiągnięcie sukcesu w dziedzinie nauki lub sztuki	7	9	7	11	8
Bycie użytecznym dla innych, „życie dla innych”	15	13	11	9	8
Życie zgodne z zasadami religijnymi	10	10	10	7	8
Niezależność w pracy	10	10	6	6	6
Zdobycie władzy politycznej – możliwość wywierania wpływu na życie społeczne i polityczne kraju	1	1	1	2	1
Możliwość podejmowania ważnych decyzji w sferze gospodarczej	1	2	1	1	1
Inne	1	2	1	1	0
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wybrać trzy cele					

WYOBRAŻENIA O WŁASNYM ŻYCIU ZA 10–15 LAT

Jedną z miar aspiracji życiowych, postrzegania możliwych do osiągnięcia celów oraz określania realnych perspektyw są wyobrażenia o własnym życiu za 10–15 lat.

ASPIRACJE EDUKACYJNE

Poziom aspiracji w sferze wykształcenia charakteryzował się w latach 1990–2003 niezwykle silną dynamiką. W 1990 roku co czwarty młody człowiek (25%) zakładał, że za 10–15 lat będzie miał wyższe wykształcenie. Trzynastcie lat później myślała tak większość młodzieży (71%). Trend ten został zahamowany w 2008 roku – odsetek osób dążących do osiągnięcia wyższego wykształcenia w zasadzie utrzymał się na poziomie z roku 2003 (69%).

Tabela 13

Jakie będziesz miał(a) wyszktałenie za 10–15 lat?	Badania statutowe CBOS						Badania KBPN	
	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach							
Zasadnicze zawodowe	30	20	22	16	10	5	3	5
Średnie	36	34	33	31	31	24	14	15
Pomaturalne	9	12	13	16	16	14	12	11
Wyższe	25	34	32	36	43	57	71	69

O tym, że w przyszłości będą mieli wyższe wykształcenie, przekonani są prawie wszyscy uczniowie liceów ogólnokształcących (95%) oraz większość uczniów techników (70%) i liceów zawodowych (70%). Aspiracje badanych ze szkół ogólnokształcących i zawodowych oraz z zasadniczych szkół zawodowych nie uległy znaczącym zmianom w ciągu ostatnich pięciu lat, nieco zmaląły jedynie w przypadku uczniów techników.

Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych postrzegają swoje edukacyjne perspektywy znacznie skromniej niż inni. Największa grupa (40%) przypuszcza, że za 10–15 lat będzie miała średnie wykształcenie. Jednak co czwarty z nich (26%) planuje zakończyć edukację na poziomie zasadniczym zawodowym – jest to najwyższy odsetek od dziesięciu lat. Jednocześnie w ciągu ostatnich pięciu lat liczba osób aspirujących do uzyskania wyższego wykształcenia spadła w tej grupie o 7 punktów. Można więc mówić o zmniejszeniu się aspiracji edukacyjnych wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

Tabela 14

Jakie będziesz miał(a) wyszktałenie za 10–15 lat?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Zasadnicze zawodowe	0	0	0	0	0	1	0	0	0	13	15	26
Średnie	1	2	3	11	10	14	9	10	17	56	50	40
Pomaturalne	3	3	2	11	15	15	18	18	13	21	17	23
Wyższe	96	95	95	78	74	70	72	72	70	9	17	10

Odnotowujemy związek między poziomem przyszłego wykształcenia respondentów a wykształceniem ich rodziców. Okazuje się, że prawie wszyscy młodzi ludzie, których rodzice (ojciec i/lub matka) mają wyższe wykształcenie, przewidują, że w przyszłości również je uzyskają. Ponadto zdecydowana większość uczniów zamierza zdobyć wyższy poziom wykształcenia, niż mają ich rodzice (jeśli ci nie legitymują się wyższym wykształceniem).

Zwraca też uwagę fakt, że co najmniej połowa uczniów, których rodzice (ojciec i/lub matka) mają wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe, zamierza uzyskać dyplom wyższej uczelni.

Zestawienie poziomu aspiracji edukacyjnych uczniów z wykształceniem ich rodziców ukazuje ambicje młodego pokolenia w tej dziedzinie.

Tabela 15

Jakie będziesz miał(a) wykształcenie za 10–15 lat?	Odpowiedzi uczniów, których rodzice mają wykształcenie									
	podstawowe		zasadnicze zawodowe		średnie		pomaturalne		wyższe	
	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec	matka	ojciec
	w procentach									
Zasadnicze zawodowe	17	12	8	7	3	2	1	0	1	2
Średnie	20	18	20	19	17	16	8	5	5	4
Pomaturalne	16	18	15	12	9	11	18	17	6	2
Wyższe	48	53	57	62	72	71	74	78	88	91

Badanie KBPN

ASPIRACJE ZAWODOWE

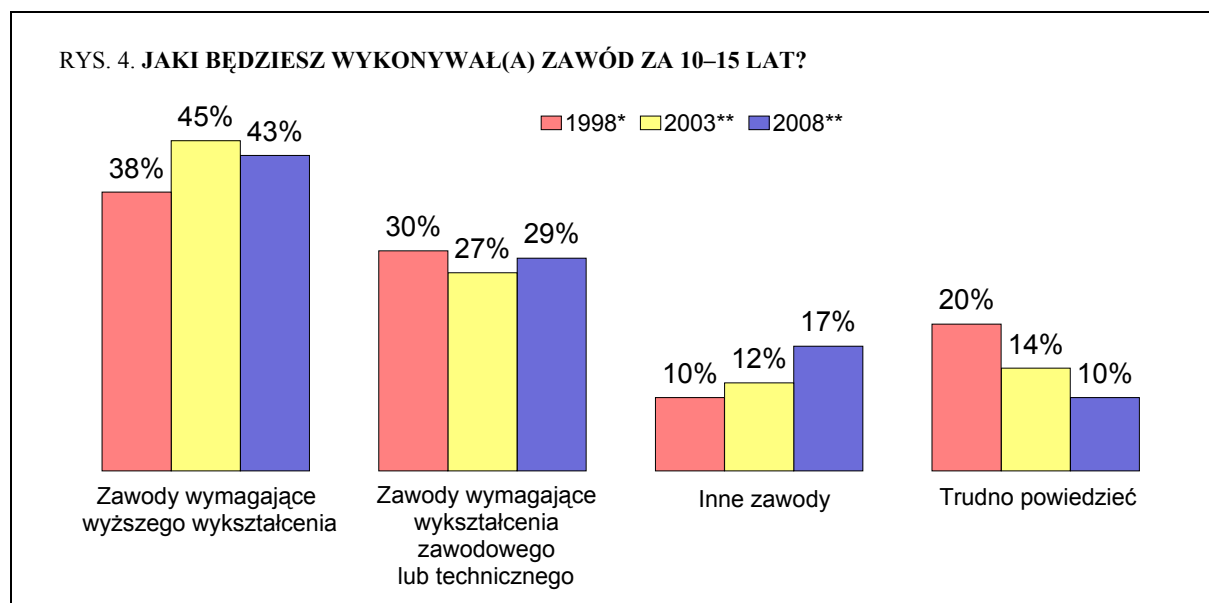
Pytanie o zawód, jaki respondent będzie wykonywał za 10–15 lat, miało formę otwartą. Uczniowie sami, bez żadnych sugestii formułowali odpowiedzi (mogli wymienić tylko jeden zawód).

Ponad dwie piąte młodzieży (43%), według własnych deklaracji, planuje za 10–15 lat wykonywać zawód wymagający zdobycia wyższego wykształcenia. Drugą co do wielkości grupę badanych (29%) stanowią ci, którzy w przyszłości chcieliby pracować w zawodach wyuczonych w technikach lub zasadniczych szkołach zawodowych. Zwraca uwagę fakt, że w ciągu ostatnich pięciu lat nastąpił spadek (o 5 punktów) zainteresowania zawodem informatyka, co może być spowodowane oceną nasycenia rynku pracy w tej dziedzinie. Systematycznie wzrasta także liczba respondentów wymieniających zawody trudne do uwzględnienia w dotychczasowych kategoriach, a maleje odsetek osób niezdecydowanych co do swojej zawodowej przyszłości.

Tabela 16

Jaki zawód będziesz wykonywał(a) za 10–15 lat?	Odpowiedzi respondentów według terminów badań		
	Badanie CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
Technicy, mistrzowie	10	8	9
Pielęgniarka, kosmetyczka, fryzjer itp.	3	7	8
Zawody mundurowe	5	5	7
Robotnik wykwalifikowany	12	7	5
Lekarz, farmaceuta	2	2	5
Inne zawody humanistyczne wymagające wyższego wykształcenia	4	4	5
Informatyk	4	9	4
Właściciel firmy, biznesmen	5	4	4
Nauczyciel	4	4	4
Ekonomista	4	3	4
Prawnik	3	2	4
Sprzedawca, ekspedient	-	-	3
Inżynier	4	4	2
Artysta, pisarz, plastyk	2	3	2
Dyrektor, menedżer	3	2	2
Makler, dealer, bankowiec, marketingowiec itp.	3	2	2
Architekt	1	2	2
Sekretarka, urzędnik ze średnim wykształceniem	2	2	2
Rolnik	2	1	2
Dziennikarz	1	2	1
Modelka, disc jockey, pilot wycieczek itp.	1	1	1
Tłumacz	1	1	1
Specjaliści związani z rolnictwem	1	1	1
Inne zawody	5	8	9
Trudno powiedzieć	20	14	10

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Mimo że w spontanicznych wypowiedziach na temat przyszłego zawodu nieliczni badani twierdzili, iż za 10–15 lat będą właścicielami firm (4%), w odpowiedziach na pytanie zamknięte dotyczące przyszłej pracy blisko jedna trzecia uczniów (30%) stwierdziła, że będzie miała własną firmę. Taka rozbieżność w deklaracjach pojawiła się nie tylko w tym roku, ale także we wcześniejszych sondażach (w roku 2003 oraz 1998). Można to próbować wyjaśniać sposobem definiowania pojęcia „zawód”, które na ogół nie kojarzy się z rozróżnianiem pracownika najemnego i pracodawcy, lecz z poziomem wykształcenia. Podobne uwagi można by odnieść do określeń „właściciel firmy”, „biznesmen”, które zapewne bardziej kojarzą się z większymi przedsięwzięciami gospodarczymi niż np. z prowadzeniem jednoosobowej działalności gospodarczej.

Tabela 17

Gdzie będziesz pracował(a) za 10–15 lat?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	Badania statutowe CBOS						Badania KBPN	
	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach							
Będę miał(a) własną firmę	12	13	14	20	20	23	25	30
W zakładzie, firmie prywatnej polskiej	18	27	23	26	30	29	21	24
W zakładzie państwowym	26	22	20	19	21	17	18	20
Będę pracował(a) za granicą	9	4	4	6	7	5	15	8
W firmie zagranicznej	6	8	13	10	7	11	11	8
W organizacji społecznej lub politycznej	2	3	3	2	3	3	3	3
Będę pracował(a) w gospodarstwie rolnym	7	7	6	3	2	2	1	2
Nie będę pracował(a), będę zajmować się domem	4	5	4	3	2	2	1	1
Będę robił(a) coś innego/Trudno powiedzieć	16	11	13	11	8	7	5	3

Od początku lat dziewięćdziesiątych systematycznie rośnie grupa młodzieży, która przewiduje, że w przyszłości będzie miała własną firmę (od roku 1990 wzrost o 18 punktów). Wskazuje to na coraz lepsze przystosowanie młodego pokolenia do gospodarki wolnorynkowej. Jednak własna firma jest priorytetem dopiero od 2003 roku. Przedtem częściej wskazywano na chęć pracy w polskiej firmie prywatnej. W ciągu ostatnich pięciu lat zmniejszył się, wyjątkowo wysoki w 2003 roku, odsetek zainteresowanych pracą za granicą (o 7 punktów) oraz dla firm zagranicznych (o 3 punkty). Wiąże się to prawdopodobnie z istotnym spadkiem stopy bezrobocia, która w 2003 roku była rekordowo wysoka. W porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych zmalała także atrakcyjność pracy w gospodarstwie rolnym.

ASPIRACJE MATERIALNE

Zmieniają się nie tylko aspiracje edukacyjne i zawodowe młodzieży, ale także ich oczekiwania związane z posiadaniem różnych dóbr. Można powiedzieć, że z roku na rok rosną aspiracje materialne młodych ludzi. W ciągu ostatnich osiemnastu lat zwiększyła się (z 26% do 62%) liczba tych, którzy przewidują, że za 10–15 lat będą mieli własny dom. Jednocześnie zmniejszyła się (z 24% do 15%) liczba osób deklarujących zamiar posiadania mieszkania. Znacznie przybyło także uczniów planujących kupno samochodu (z 34% w 1990 roku do 60% w 2008 roku). Świadczy to nie tylko o rosnących ambicjach materialnych młodzieży, ale również o ukształtowaniu się nowych wzorów życia.

Zwróćmy uwagę, że na pytanie o przyszłe miejsce pracy własną firmę wskazał prawie co trzeci badany, natomiast w pytaniu o przyszły dorobek wymieniło ją jedynie 12% uczniów.

Tabela 18

Czego się dorobisz, jakie dobra będziesz posiadał(a) za 10–15 lat?	Odpowiedzi respondentów według terminów badań							
	Badania statutowe CBOS						Badania KBPN	
	1990	1991	1992	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach							
Dom	26	37	44	34	41	53	58	62
Samochód	34	45	51	37	49	58	61	60
Mieszkanie	24	23	21	18	17	19	16	15
Prywatny interes, własna firma	5	8	8	7	9	11	9	12
Działka, ogród	3	4	3	1	2	4	2	2
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondent mógł wymienić trzy dobra								

Przewidywania dotyczące sytuacji materialnej można odczytywać także jako sposób przejawiania się życiowego optymizmu lub pesymizmu młodych ludzi. Jeśli porównamy wyniki uzyskane osiemnaście lat temu z danymi tegorocznymi, widać jak wiele się pod tym względem w Polsce zmieniło. Oczekiwania młodzieży wyrażane w 1990 roku były zdecydowanie skromniejsze.

SYTUACJA RODZINNA

Obecnie, podobnie jak w roku 1998 oraz 2003, zdecydowana większość badanej młodzieży (88%) przewiduje, że za 10–15 lat będzie miała pełną rodzinę – żonę (męża) i dzieci. Pod tym względem nic się nie zmieniło. Ciągłe do nielicznych należą ci, którzy w przyszłości chcą założyć rodzinę, ale deklarują, że nie będą mieli dzieci (7%), jak również planujący samotne życie (4%).

Tabela 19

Jaka będzie Twoja sytuacja rodzinna za 10–15 lat?	Wskazania respondentów według terminów badań		
	Badanie CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
Będę miał(a) żonę (męża) i dzieci	89	85	88
Będę miał(a) żonę (męża), ale nie będę miał(a) dzieci	7	8	7
Będę samotny(a)	4	5	4
Trudno powiedzieć	0	1	0

W porównaniu z poprzednim badaniem zaobserwowano jednak zmiany opinii dotyczącej liczby posiadanych dzieci. Wśród deklarujących chęć posiadania potomstwa zmalał odsetek przewidujących, że będą mieli jedno dziecko (z 13% do 9%) oraz planujących dwoje dzieci (spadek z 64% do 56%). Przybyło natomiast tych, którzy spodziewają się w przyszłości trojga dzieci (wzrost wskazań z 15% do 21%). Nie zmienił się natomiast odsetek chcących mieć więcej potomstwa.

Tabela 20

Ile będziesz miał(a) dzieci?	Wskazania respondentów, którzy deklarują chęć posiadania dzieci	
	2003	2008
	w procentach	
Jedno	13	9
Dwoje	64	56
Troje	15	21
Czworo i więcej	3	4

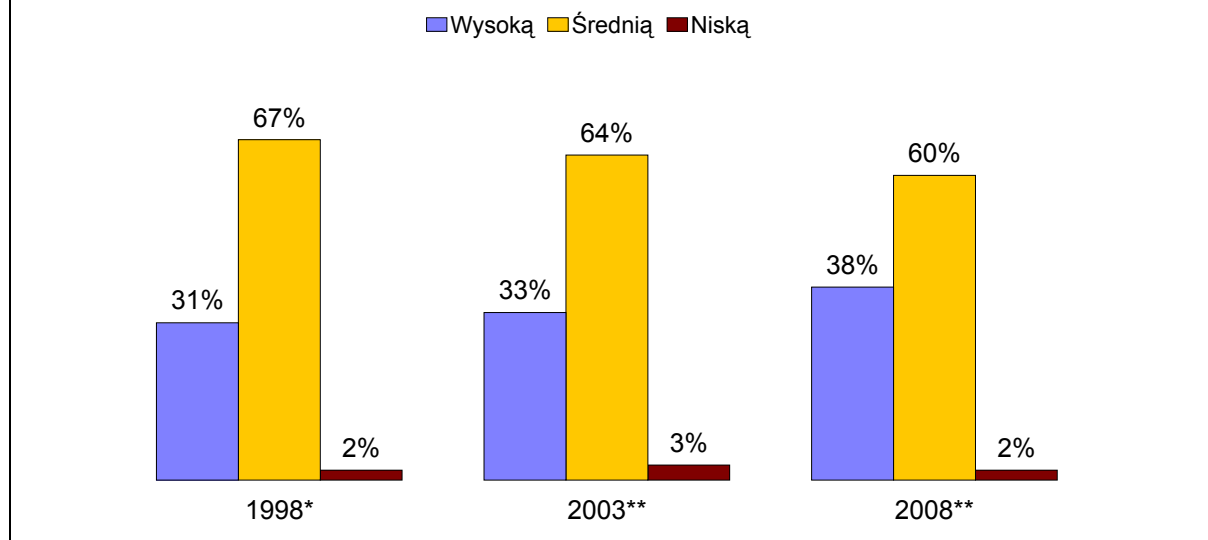
Badania KBPN

POZYCJA SPOŁECZNA ZA 10–15 LAT

Większość badanych (60%) jest przekonana, że ich przyszłe rodziny (o ile takie założą) oraz oni sami będą zajmować średnią pozycję w hierarchii społecznej. Niemal dwie piąte badanej młodzieży (38%) spodziewa się uplasować na wysokiej pozycji, a tylko znikomy odsetek (2%) – na niskiej.

O rosnących aspiracjach statusowych młodzieży świadczy fakt, że w ostatniej dekadzie stopniowo maleje grupa osób przewidujących zajęcie średniej pozycji, rośnie zaś – spodziewających się osiągnięcia wysokiego statusu społecznego.

RYS. 5. JAKĄ POZYCJĘ TY SAM LUB TY I TWOJA RODZINA, JEŚLI JĄ ZAŁOŻYSZ, BĘDZIESZ/BĘDZIECIE ZAJMOWAĆ ZA 10–15 LAT?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Podobnie jak w roku 2003 zmianę swojej pozycji w hierarchii społecznej najczęściej przewidują badani, którzy jako niską ocenili pozycję swoich rodziców. Prawie połowa z nich (48%) spodziewa się osiągnięcia średniego statusu, a co trzeci (33%) przewiduje zdobycie wysokiej pozycji. Mimo to aż jedna piąta (20%) uważa, że pozostanie w tym samym miejscu hierarchii społecznej, co ich rodzice.

Tabela 21

Jaką pozycję Ty sam lub Ty i Twoja rodzina, jeśli ją założysz, będziesz/będziecie zajmować za 10–15 lat?	Odpowiedzi uczniów, których rodzice, rodziny zajmują obecnie pozycję					
	wysoką		średnią		niską	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	w procentach					
Wysoką	80	82	44	51	31	33
Średnią	18	16	50	44	48	48
Niską	2	2	6	5	21	20

Badania KBPN

Spośród młodzieży wywodzącej się z rodzin o średniej pozycji społecznej ponad połowa aspiruje do osiągnięcia wyższego statusu (51%, od 2003 roku wzrost o 7 punktów). Natomiast w przypadku młodzieży z rodzin o wysokim statusie, podobnie jak pięć lat temu, zdecydowana większość przewiduje utrzymanie tej pozycji.

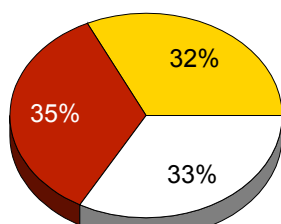
CO DALEJ PO UKOŃCZENIU SZKOŁY PONADPODSTAWOWEJ?

Z wcześniejszych analiz wiadomo, że młodzi ludzie przywiązują dużą wagę do zdobycia wyższego wykształcenia – w minionych latach aspiracje edukacyjne większości z nich rosły. Jednak znaczna część młodzieży nie potrafi odpowiedzieć na pytanie, czy młodym ludziom w Polsce bardziej opłaca się jak najszybciej podjąć dobrze płatną pracę czy też studiować. Liczba osób niezdecydowanych w tym względzie praktycznie nie zmieniła się w ciągu ostatnich dwunastu lat i oscyluje w granicach jednej trzeciej.

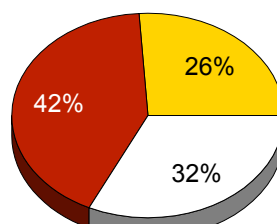
Zwraca ponadto uwagę fakt, że w 1998 roku 42% młodzieży uważało, że studiowanie i zdobycie dyplomu wyższej uczelni jest bardziej opłacalne niż praca, jednak w 2003 roku wyraźnie straciło na atrakcyjności stając się w przekonaniu młodych ludzi równie korzystne jak szybkie podjęcie dobrze płatnej pracy. Podobnie kształtują się opinie w tej sprawie również w tegorocznym sondażu. Za studiowaniem opowiada się obecnie jedna trzecia uczniów (32%, od roku 1998 spadek o 10 punktów), a za podjęciem pracy – 36% (w ostatniej dekadzie odnotowano wzrost o 10 punktów). Można przypuszczać, że młodzi ludzie są coraz bardziej świadomi, że skończenie studiów nie gwarantuje dobrze płatnej pracy i nie zapewnia zatrudnienia.

RYS. 6. CZY, TWOIM ZDANIEM, MŁODYM LUDZIOM W POLSCE BARDZIEJ OPŁACA SIĘ:

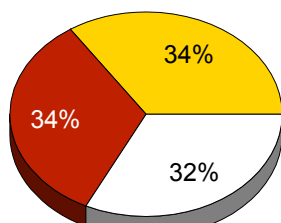
■ jak najszybciej podjąć dobrze płatną pracę   ■ studiować i zdobyć dyplom wyższej uczelni   □ Trudno powiedzieć

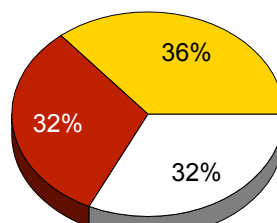
1996*

1998*

2003**

2008**

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Pewne różnice w opiniach na ten temat pojawiają się w zależności od typu szkoły, do której uczęszcza badana młodzież. Obecnie najwyższy odsetek osób wskazujących na studia jako lepszą strategię niż szybkie podjęcie pracy stanowią uczniowie liceów ogólnokształcących (38%) oraz liceów zawodowych (35%). Natomiast najwięcej osób opowiadających się za szybkim podjęciem pracy odnotowujemy wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych (46%) oraz techników (43%). We wszystkich szkołach widać jednak, że bardziej lub mniej regularnie maleje odsetek osób deklarujących opłacalność studiowania, zwiększa zaś – wskazujących na opłacalność pracy zarobkowej.

Tabela 22

Czy, Twoim zdaniem, młodym ludziom w Polsce bardziej opłaca się:	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			liceów zawodowych			techników			zasadniczych szkół zawodowych		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
– jak najszybciej podjąć dobrze płatną pracę	23	28	29	22	34	30	18	37	43	34	42	46
– studiować i zdobyć dyplom wyższej uczelni	49	42	38	42	33	35	47	29	28	35	25	22
Trudno powiedzieć	28	30	34	36	33	35	35	34	29	32	33	32

Odpowiedzi na pytanie, czy młodym ludziom w Polsce bardziej opłaca się jak najszybciej podjąć dobrze płatną pracę czy też uczyć się dalej, dostarczają informacji o podejściu młodzieży do życia i swojej przyszłości. Nie przesądza to oczywiście o tym, co badani uczniowie zamierzają robić w najbliższych latach.

Z deklaracji respondentów wynika, że w najbliższym czasie większość z nich będzie kontynuowała naukę. Od początku lat dziewięćdziesiątych obserwujemy tendencję do wzrostu zainteresowania studiowaniem. W ciągu ostatnich szesnastu lat ponad dwukrotnie wzrósł odsetek osób planujących edukację na wyższej uczelni (z 27% do 59%). Pomimo słabnącego przekonania o znaczeniu studiów w kontekście znalezienia dobrze płatnej pracy, większość badanych wybiera dla siebie taką właśnie drogę.

Tabela 23

W przyszłym roku kończysz szkołę, przed Tobą problem: co dalej? Jak sądzisz, co będziesz robił(a) po ukończeniu szkoły, do której uczęszczasz?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	Badania statutowe CBOS				Badania KBPN	
	1992	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach					
Będę studiować na wybranym kierunku studiów	27	27	32	49	59	59
Będę uczyć się w szkole pomaturalnej, policealnej	10	11	14	9	9	8
Będę pracować i uczyć się w technikum (tylko dla uczniów szkół zasadniczych)	7	10	15	17	8	6
Wyjadę za granicę na stałe lub na dłuższy czas	8	6	3	3	7	6
Będę pracować w zakładzie, firmie prywatnej polskiej	6	4	4	2	2	5
Będę pracować w zakładzie państwowym	7	7	6	1	2	4
Będę się uczyć w technikum (tylko dla uczniów szkół zasadniczych)	7	14	11	10	5	3
Założę własną firmę	2	2	2	2	2	3
Będę odbywać służbę wojskową	6	4	5	3	5	1
Będę pracować w gospodarstwie rolnym	2	2	1	1	0	1
Będę pracować w zakładzie, firmie z kapitałem zagranicznym	-	1	1	1	0	0
Będę prowadzić dom, wychowywać dzieci i utrzymywać się z zarobków męża (żony)	1	2	1	1	0	0
Pozostanę bez pracy, będę bezrobotny(a)	10	5	2	1	1	0
Coś innego	5	4	2	2	1	2

Uczniowie liceów ogólnokształcących w przeważającej większości (88%) deklarują, że będą kontynuować naukę na wybranym kierunku studiów. Plany związane ze studiami ma również ponad połowa uczniów liceów zawodowych (58%) i techników (54%). Jednak znaczna część uczniów liceów zawodowych (20%) myśli też o szkole pomaturalnej. Wśród uczniów techników edukację w szkole tego typu planuje co dziesiąty badany (10%), tyle samo osób zamierza podjąć pracę w polskiej prywatnej firmie (10%).

Uczniowie zasadniczych szkół zawodowych wybierają przede wszystkim dalszą naukę w technikach – łącząc ją z pracą (35%) lub nie (20%). Częściej też niż inni badani deklarują chęć wyjazdu za granicę (15%).

Tabela 24

W przyszłym roku kończysz szkołę, przed Tobą problem: co dalej. Jak sądzisz, co będziesz robił(a) po ukończeniu szkoły, do której uczęszczasz?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			liceów zawodowych			techników			zasadniczych szkół zawodowych		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Będę studiować na wybranym kierunku studiów	90	86	88	60	59	58	71	61	54	0	0	1
Będę pracować i uczyć się w technikum (tylko dla uczniów szkół zasadniczych)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	50	45	35
Będę uczyć się w szkole pomaturalnej, policealnej	6	5	4	25	24	20	10	8	10	0	0	2
Będę się uczyć w technikum (tylko dla uczniów szkół zasadniczych)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	30	31	20
Będę pracować w zakładzie państwowym	0	1	1	2	1	5	2	3	6	2	2	7
Będę odbywać służbę wojskową	1	2	2	0	4	0	3	9	2	4	3	0
Będę pracować w zakładzie, firmie prywatnej polskiej	0	0	0	3	2	4	3	3	10	3	3	6
Założę własną firmę	0	1	0	2	1	3	4	2	4	1	4	9
Pozostanę bez pracy, będę bezrobotny(a)	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	1
Będę pracować w zakładzie, firmie z kapitałem zagranicznym	0	0	0	0	0	1	2	1	1	0	0	0
Będę pracować w gospodarstwie rolnym	0	0	0	0	0	2	0	1	1	2	0	2
Będę prowadzić dom, wychowywać dzieci i utrzymywać się z zarobków męża (żony)	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2	0	1
Wyjadę za granicę na stałe lub na dłuższy czas	1	5	3	4	8	4	2	8	6	4	9	15
Coś innego	2	1	1	2	0	0	3	2	4	2	2	0

OCENA MOŻLIWOŚCI ZDOBYCIA PRACY

CZYNNIKI DECYDUJĄCE O ZNALEZIENIU PRACY

Według uczniów, najważniejszym czynnikiem decydującym o znalezieniu pracy jest znajomość języków obcych – jego rolę podkreśla trzy piąte badanych (60%). Ponad połowa respondentów (52%) wskazuje w tym kontekście na znaczenie wyuczonego zawodu, a niewiele mniej (46%) – na inteligencję i zdolności. Aż dwie piąte ankietowanych (40%) uważa, że o znalezieniu zatrudnienia decydują znajomości i układy, natomiast ponad jedna czwarta (28%) podkreśla znaczenie odwagi i przedsiębiorczości. Pozostałym wartościom, takim jak: szczęście, spryt, urok osobisty czy wielkość miejscowości i typ regionu, w którym się mieszka, badani przypisują mniejsze znaczenie przy szukaniu pracy.

Opinie na ten temat niewiele się zmieniały od 1994 roku. Jedynie w 2003 roku, a więc w okresie najwyższego bezrobocia, znacznie częściej niż w innych badaniach jako jeden z najistotniejszych gwarantów zatrudnienia wskazywano znajomości i układy (55%). Wyraźnie rzadziej natomiast akcentowano przy tej okazji rolę wyuczonego zawodu (40%).

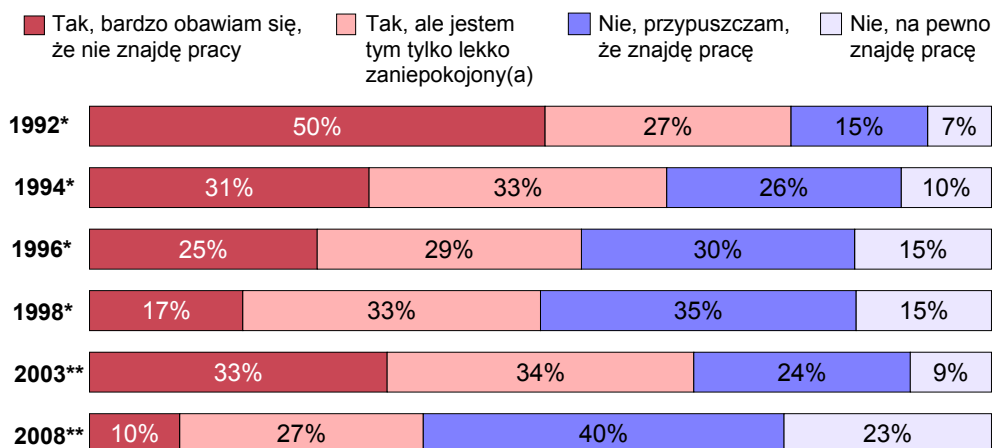
Tabela 25

Co, Twoim zdaniem, decyduje o tym, że po ukończeniu szkoły można znaleźć pracę?	Wskazania respondentów według terminów badań				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach				
Znajomość języków obcych	56	62	62	65	60
Rodzaj zawodu, który się zdobyło	53	54	54	40	52
Inteligencja, zdolności	39	40	48	45	46
Znajomości, układy	42	41	40	55	40
Odwaga, przedsiębiorczość	24	27	24	23	28
Szczęście, przypadek	16	15	11	13	13
Wielkość miejscowości, w której się mieszka	9	10	10	9	10
Region, województwo, w którym się mieszka	12	14	13	11	9
Spryt, cwaniactwo	11	8	7	8	8
Wdzięk, urok osobisty	7	6	5	6	7
Coś innego	1	1	1	2	1
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wskazywać różne czynniki					

POCZUCIE ZAGROŻENIA BEZROBOCIEM

Wśród młodzieży najwyższy poziom lęku przed bezrobociem odnotowano w 1992 roku. W latach 1994–1998 zagrożenie bezrobociem systematycznie malało. Zwrot tej tendencji zanotowaliśmy w 2003 roku, kiedy to w porównaniu z sytuacją z 1998 roku prawie dwukrotnie (z 17% do 33%) zwiększyła się liczba młodych ludzi bardzo obawiających się braku zatrudnienia. Zupełnie inaczej problem ten przedstawia się obecnie: odsetek osób zaniepokojonych ewentualnym bezrobociem spadł do najniższej wartości od szesnastu lat (10%). Warto też zaznaczyć, że w każdym z dotychczasowych pomiarów jedynie niewielka liczebnie grupa młodzieży wyrażała przekonanie, iż na pewno znajdzie pracę. Dopiero w tegorocznym sondażu wyraźnie wzrosła pewność w tym względzie. Obecnie większość uczniów (63%) jest spokojna o pracę, w tym niemal jedna czwarta (23%) uważa, że na pewno znajdzie zatrudnienie.

RYS. 7. CZY TY OSOBIŚCIE CZUJESZ SIĘ ZAGROŻONY(A) BEZROBOCIEM?

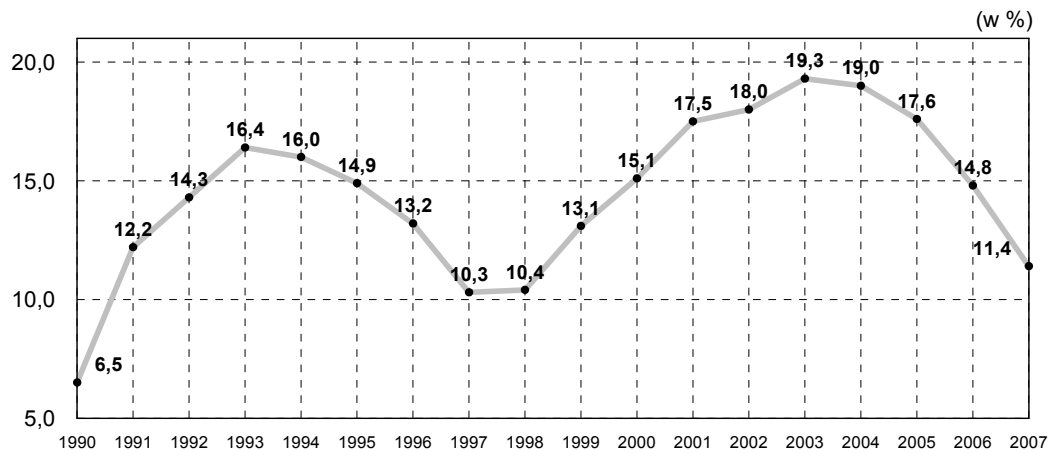

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Młodzi ludzie są świadomi trudności występujących na rynku pracy. Warto skonfrontować ich odczucia z faktami, to znaczy z danymi na temat stopy rejestrowanego bezrobocia.

RYS. 8. STOPA REJESTROWANEGO BEZROBOCIA

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS

Skokowy wzrost bezrobocia w Polsce miał miejsce w 1991 roku, na początku przemian ustrojowych. Na rynku pracy wytworzyła się wówczas zupełnie nowa sytuacja – bezrobocie stało się bardzo istotnym problemem społecznym. Nieprzygotowanie do takiego rozwoju sytuacji mogło wywołać u młodzieży tak wysoki poziom lęku. W 1994 roku, kiedy

stopa bezrobocia była nieco wyższa niż w 1992 roku, poziom lęku przed bezrobociem się zmniejszył. Można przypuszczać, że dzięki procesowi „uczenia się” nowej rzeczywistości fakt istnienia bezrobocia nie wywoływał już tak dużego poczucia zagrożenia jak na początku lat dziewięćdziesiątych.

W ciągu następnych kilku lat stopa bezrobocia systematycznie spadała. W najlepszym pod tym względem okresie (lata 1997–1998) była ona najniższa i jednocześnie niski był wśród młodzieży poziom lęku przed bezrobociem. W 2003 roku wzrostowi stopy bezrobocia towarzyszył kolejny wzrost obaw. W latach następnych poziom bezrobocia zaczął się obniżać i w tym roku jest zbliżony do uzyskanego przed dziesięcioma laty. Pociągnęło to za sobą niespotykany dotąd spadek poczucia zagrożenia brakiem pracy. Świadomość młodzieży ma zatem, jak się okazuje, istotne umocowanie w rzeczywistości.

Poczucie zagrożenia bezrobociem a miejsce zamieszkania

Duże miasta z natury rzeczy oferują więcej miejsc pracy niż małe miejscowości czy – tym bardziej – wsie. Zbadano zatem, jak kształtuje się poczucie zagrożenia bezrobociem w zależności od wielkości miejscowości, w której mieszkają badani.

Tabela 26

Czy Ty osobiście czujesz się zagrożony(a) bezrobociem?	Odpowiedzi respondentów mieszkających														
	na wsi			w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców			w miastach od 20 tys. do 100 tys.			w miastach od 101 tys. do 500 tys.			w miastach 501 tys. i więcej mieszkańców		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach														
Tak, bardzo obawiam się, że nie znajdę pracy	20	36	12	19	34	11	12	32	9	10	31	5	12	26	5
Tak, ale jestem tym tylko lekko zaniepokojony	33	31	27	29	29	32	37	38	27	23	35	25	28	43	23
Nie, przypuszczam, że znajdę pracę	32	25	39	35	28	34	34	23	42	40	23	51	42	19	36
Nie, na pewno znajdę pracę	14	8	23	16	9	23	17	7	23	27	11	19	18	13	36

Obecnie poczucie zagrożenia bezrobociem najczęściej deklarują uczniowie mieszkający w miasteczkach (43%, w tym 11% bardzo obawia się braku pracy) oraz na wsi (39%, w tym 12% wskazuje na bardzo duże obawy). Znacznie rzadziej lęk przed brakiem zatrudnienia obserwujemy wśród uczniów z miast dużych (30%) i wielkich (28%).

Zależności te nie były wyraźnie obserwowane w roku 2003, kiedy stopa bezrobocia w Polsce była najwyższa. Wówczas – niezależnie od miejsca zamieszkania – większość uczniów obawiała się, że nie znajdzie pracy.

Poczucie zagrożenia bezrobociem a typ szkoły

Obecnie poczucie zagrożenia bezrobociem w niewielkim stopniu zależy od typu szkoły, do której uczęszczają badani. Zwraca jednak uwagę fakt, że uczniowie zasadniczych szkół zawodowych nieco rzadziej niż inni obawiają się bezrobocia (31%) i znacznie częściej przekonani są, że na pewno znajdą pracę (34%). Nieznacznie wyższy, w porównaniu z innymi typami szkół, jest poziom poczucia zagrożenia bezrobociem wśród uczniów liceów zawodowych (41%). Przekonanie, że na pewno znajdą pracę, jest wśród nich o połowę niższe (17%) niż w przypadku uczniów zasadniczych szkół zawodowych.

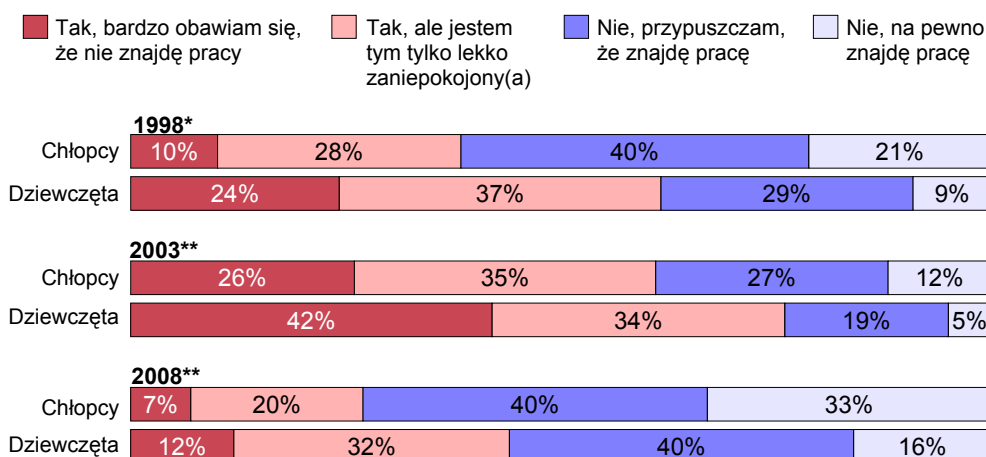
Tabela 27

Czy Ty osobiście czujesz się zagrożony(a) bezrobociem?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Tak, bardzo obawiam się, że nie znajdę pracy	12	24	10	8	38	10	21	36	11	22	33	10
Tak, ale jestem tym tylko lekko zaniepokojony	41	41	28	26	29	27	37	39	30	28	34	21
Nie, przypuszczam, że znajdę pracę	37	24	43	48	26	37	31	20	42	29	24	35
Nie, na pewno znajdę pracę	9	12	20	18	7	26	11	6	17	21	9	34

Poczucie zagrożenia bezrobociem a płeć

Obecnie – podobnie jak w latach 1998 i 2003 – zagrożenie bezrobociem znacznie częściej odczuwają dziewczęta niż chłopcy. Uczennice częściej wyrażają zarówno silne obawy w tym względzie (12% wobec 7%), jak też niewielkie zaniepokojenie (32% wobec 20%). O połowę rzadziej niż chłopcy są też przekonane, że na pewno znajdą pracę (16% wobec 33%).

RYS. 9. CZY TY OSOBIŚCIE CZUJESZ SIĘ ZAGROŻONY(A) BEZROBOCIEM?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Postawy wobec braku satysfakcjonującej pracy

Interesowało nas, jak zachowałyby się młodzież w sytuacji pojawienia się problemów ze znalezieniem satysfakcjonującej pracy. Ponad jedna trzecia badanych (35%) przewiduje, że podniosłaby swoje kwalifikacje zapisując się na kursy doszkalające (20%) lub kontynuując naukę (15%). Co czwarty (26%) deklaruje, że w takiej sytuacji wyjechałby za granicę, a jedna piąta (19%) podjęłaby jakąkolwiek pracę. Co siódmy badany (14%) założyłby własną firmę.

Tabela 28

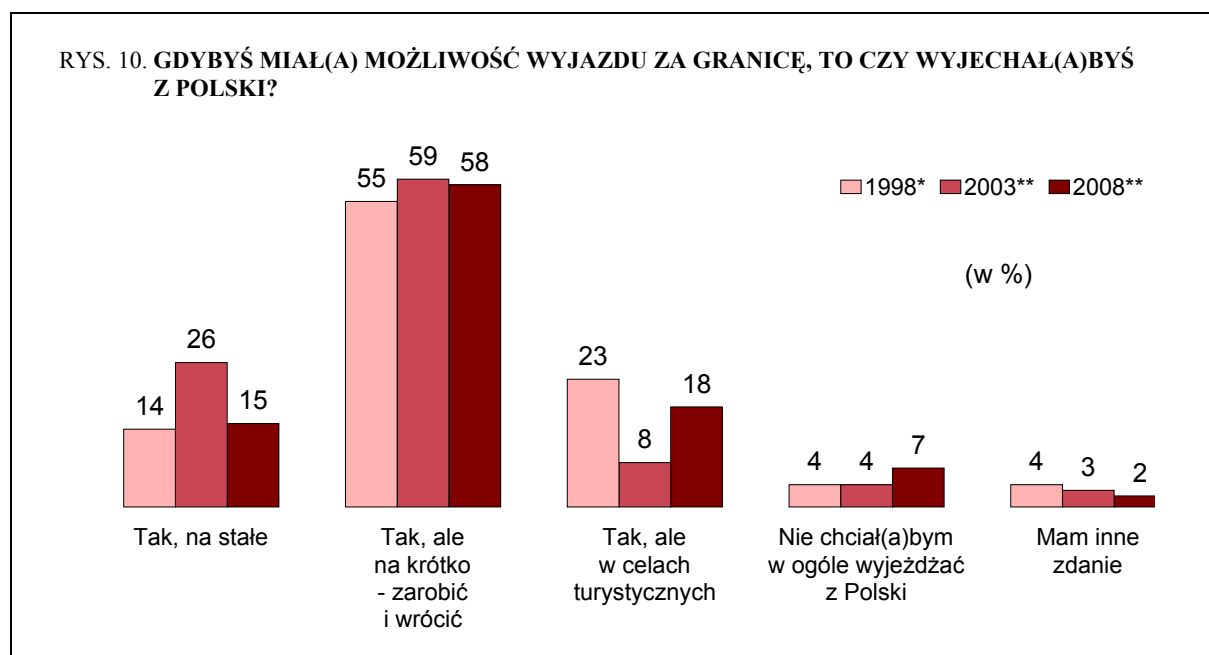
Gdybyś miał(a) problemy ze znalezieniem odpowiadającej Ci pracy po ukończeniu nauki, to:	Wskazania respondentów według terminów badań				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach				
– wyjechał(a)bym za granicę	16	15	14	29	26
– zapisał(a)bym się na kursy doszkalające	21	20	19	12	20
– wziął(wzięła)bym taką pracę, jaka jest, nieważne, w jakim zawodzie	18	15	16	22	19
– kontynuował(a)bym naukę	26	31	33	21	15
– założył(a)bym własną firmę	11	12	12	12	14
– przeniósłbym (przeniosłabym) się do innej miejscowości	2	3	3	2	3
– nie robił(a)bym nic, poszedłbym (poszłabym) „na zasiłek”	4	2	1	1	1
– zrobił(a)bym coś innego	3	3	2	2	2

W ostatnich latach nie wystąpiły żadne istotne zmiany w deklaracjach na ten temat. Warto jednak zauważyć, że tak jak w latach 1994–1998 nieznacznie wzrosła liczba uczniów

wskazujących, że w sytuacji braku satysfakcjonującego zatrudnienia kontynuowaliby naukę (z 26% do 33%), tak w ostatniej dekadzie odsetek takich osób zmalał o ponad połowę (z 33% do 15%).

WYJAZD ZA GRANICĘ

Obecnie, podobnie jak w latach ubiegłych, większość badanych (58%) deklaruje chęć krótkiego zarobkowego wyjazdu za granicę. Prawie jedna piąta uczniów (18%) wyjechałaby do innego kraju, ale jedynie w celach turystycznych, a tylko jedna siódma (15%) chciałaby za granicą zostać na stałe. Brak zainteresowania jakimkolwiek wyjazdem deklaruje zaledwie 7% badanych.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

W ostatniej dekadzie jedynie w roku 2003 odnotowano pewne zmiany zachodzące w strukturze preferencji wyjazdów zagranicznych. Ze względu na wysoką stopę bezrobocia zainteresowanie wyjazdami w celach turystycznych znacznie wówczas spadło (do 8%), a zdecydowanie wzrósł odsetek osób chcących wyemigrować na stałe (do 26%). Obecnie obserwujemy w tym względzie powrót do notowań z 1998 roku.

MŁODZIEŻ A SZKOŁA

OCENA EDUKACYJNEJ ROLI SZKOŁY

Tegoroczny sondaż wskazuje, że obecnie młodzież wyżej ocenia swoje szkoły niż przed pięcioma czy dziesięcioma laty. Skalę zmian najlepiej ilustruje porównanie najnowszych wyników z uzyskanymi w 1998 roku. Dziesięć lat temu 32% uczniów oceniało swoją szkołę jako dającą duże szanse na zdobycie atrakcyjnej pracy po jej ukończeniu, teraz uważa tak 52% młodych ludzi (w skali 10-letniej wzrost wskazań o 20 punktów procentowych). W 2003 roku pozytywnie oceniało ten aspekt edukacji szkolnej 43% uczniów, w skali 5-letniej wzrost wskazań wynosi 9 punktów procentowych.

Wyraźnie zaznaczająca się tendencja pozwala na wyciągnięcie wniosku, że – zdaniem młodych ludzi – szkoła coraz lepiej przygotowuje ich do funkcjonowania na rynku pracy.

W znacznie mniejszym zakresie zmieniła się ocena czysto edukacyjnej funkcji szkoły. W 1998 roku 53% uczniów uważało, że ich szkoła dobrze przygotowuje do dalszej nauki, studiów, obecnie myśli tak 66% (w skali 10-letniej wzrost o 13 punktów procentowych).

Tabela 29

Jak oceniasz, czy szkoła, do której chodzisz:		Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
		1998	2003	2008
		w procentach		
– daje duże szanse na zdobycie atrakcyjnej pracy po jej ukończeniu	Zdecydowanie tak	6	7	9
	Raczej tak	26	36	43
	Raczej nie	33	27	25
	Zdecydowanie nie	14	12	7
	Trudno powiedzieć	20	17	15
– dobrze przygotowuje do dalszej nauki, studiów	Zdecydowanie tak	9	12	14
	Raczej tak	44	51	52
	Raczej nie	21	19	16
	Zdecydowanie nie	8	6	5
	Trudno powiedzieć	18	11	11

Opinie badanych są bardzo zróżnicowane w zależności od typu szkoły, do której chodzą. Szanse zdobycia atrakcyjnej pracy po ukończeniu swojej szkoły najwyżej oceniają uczniowie techników i zawodówek. W porównaniu z 1998 rokiem pozytywne opinie wzrosły o 31 punktów procentowych w przypadku uczniów techników i o 25 punktów w przypadku

młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych. W skali 5-letniej ten wzrost wynosi odpowiednio 18 i 15 punktów procentowych.

Jedynym typem szkoły, której notowania od roku 2003 się pogorszyły, jest liceum zawodowe/profilowane. Znacznie spadł odsetek uczniów uważających, że ukończenie tej szkoły daje szansę na zdobycie atrakcyjnej pracy (o 13 punktów).

Tabela 30

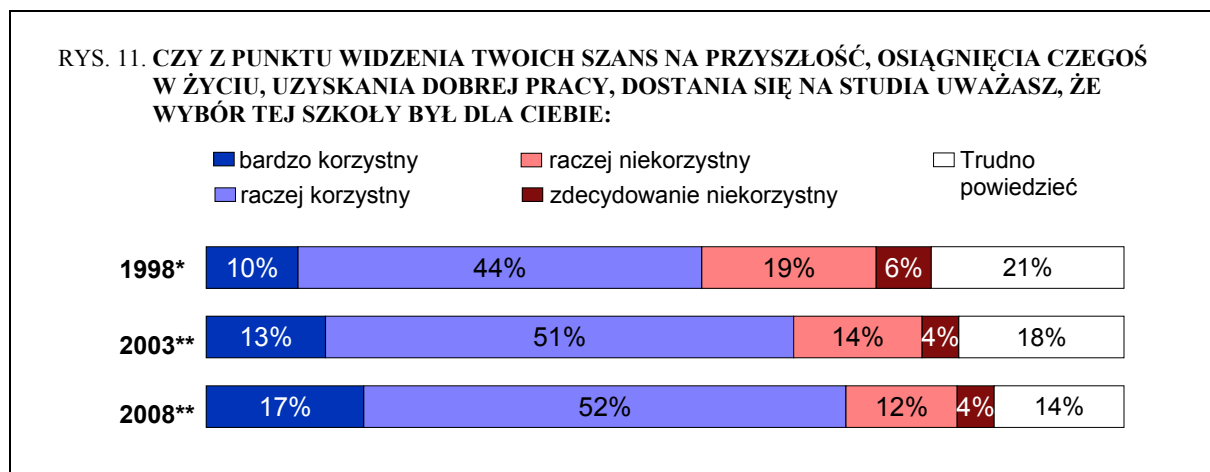
Jak oceniasz, czy szkoła, do której chodzisz:		Odpowiedzi uczniów											
		liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
		CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
		1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
		w procentach											
– daje duże szanse na zdobycie atrakcyjnej pracy po jej ukończeniu	Tak	18	30	41	32	45	63	29	55	42	45	55	70
	Nie	65	56	45	51	34	24	52	31	33	30	23	16
	Trudno powiedzieć	17	13	15	18	22	13	19	14	25	25	21	12
– dobrze przygotowuje do dalszej nauki, studiów	Tak	72	70	80	48	61	58	39	65	65	52	52	53
	Nie	18	23	14	34	24	28	40	26	21	26	30	26
	Trudno powiedzieć	10	8	5	19	14	13	21	8	14	22	17	20

Uwaga! „Tak” to połączone odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak”, a „nie” to połączone odpowiedzi „zdecydowanie nie” i „raczej nie”

Oceny roli szkoły w przygotowaniu do dalszej nauki/studiów cechuje duża stabilność. W przypadku szkół zawodowych opinie od 1998 roku w zasadzie się nie zmieniły; obecna ocena techników i liceów zawodowych niewiele różni się od tej sprzed pięciu lat. *In plus* wyróżniają się oceny liceów ogólnokształcących. Już w minionych latach zdecydowana większość uczniów (72%–70%) uważała, że ich liceum dobrze przygotowuje do dalszej nauki. Obecnie wskaźnik ten wzrósł do 80%.

OCENA WYBORU SZKOŁY

Większość młodzieży uważa, że – biorąc pod uwagę swoje szanse na przyszłość, chęć osiągnięcia czegoś w życiu – dokonała dobrego wyboru szkoły. W roku bieżącym ten trend zaznacza się jeszcze wyraźniej niż w ubiegłych latach.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Zanotowany w 2003 roku znaczący wzrost odsetka zadowolonych z dobrego wyboru szkoły uczniów techników, liceów zawodowych i zasadniczych szkół zawodowych osiągnął być może poziom, który trudno będzie przekroczyć. Za taką hipotezę przemawiają dane z tegorocznego sondażu. W ciągu ostatnich pięciu lat spadł (o 5 punktów) odsetek uczniów liceów zawodowych pozytywnie oceniających wybór swojej szkoły, nieznacznie poprawiły się opinie uczniów techników (wzrost o 3 punkty procentowe), natomiast poczucie zadowolenia z wyboru szkoły wśród uczniów szkół zawodowych pozostało na tym samym poziomie.

W tym roku znaczący wzrost zadowolenia dotyczy wyłącznie uczniów liceów ogólnokształcących. W roku 1998 i 2003 dwie trzecie licealistów (65%) uważało, że wybór szkoły był dla nich korzystny, obecnie jest ich ponad trzy czwarte (79%, wzrost o 14 punktów).

Tabela 31

Czy z punktu widzenia Twoich szans na przyszłość, osiągnięcia czegoś w życiu, uzyskania dobrej pracy, dostania się na studia, uważasz, że wybór tej szkoły był dla Ciebie:	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
– korzystny	65	65	79	47	61	64	50	67	62	53	64	65
– niekorzystny	16	19	8	34	20	23	31	16	20	21	16	17
Trudno powiedzieć	19	16	13	20	18	13	19	17	18	25	21	17

Przed dziesięcioma laty uczniowie liceów ogólnokształcących oceniali swoje szkoły lepiej niż pozostali. W 2003 roku uczniowie wszystkich typów szkół niemal równie często wyrażali opinię, że dokonali dobrego wyboru szkoły. Żadna ze szkół nie wyróżniała się tym, że była postrzegana przez swoich uczniów jako wyraźnie gorsza lub lepsza z punktu widzenia ich szans na przyszłość.

Obecnie uczniowie liceów ogólnokształcących oceniają swoje szkoły znacznie lepiej niż pięć czy dziesięć lat temu, natomiast uczniowie techników i zawodówek wykazują mniej optymizmu – ich wskaźniki ocen zatrzymały się na poziomie sprzed pięciu lat. Liceum zawodowe to jedyny typ szkoły, który w oczach swoich uczniów zaczyna zauważalnie tracić pozycję instytucji zapewniającej dobrą przyszłość zawodową.

OPINIE O NAUCZYCIELACH

Porównując opinie uczniów na temat nauczycieli uzyskane w ostatnich dziesięciu latach można zauważyć znaczącą ewolucję postaw pedagogów. W porównaniu z rokiem 1998 obecnie:

- ♦ o 14 punktów (z 47% do 61%) zwiększyła się liczba uczniów uważających, iż wszyscy lub większość nauczycieli stara się nauczyć ich samodzielnego myślenia;
- ♦ o 12 punktów (z 32% do 44%) wzrosła liczba uczniów twierdzących, że wszyscy lub większość nauczycieli zachowuje się *fair* i z wyczuciem w stosunku do nich;
- ♦ o 11 punktów (z 26% do 37%) zwiększyła się liczba uczniów przekonanych, że wszyscy lub większość nauczycieli dyskutuje z nimi otwarcie o problemach i konfliktach w szkole oraz o tym, jak je rozwiązać;
- ♦ o 5 punktów (z 21% do 16%) zmalała liczba uczniów uważających, że wszystkim lub większości nauczycieli nie zależy na tym, by czegoś nauczyć, chcą tylko „odbębnić lekcję”.

Z pięcioletniej perspektywy skala zmian jest mniejsza. W porównaniu z badaniem z 2003 roku obecnie:

- ♦ o 8 punktów (z 53% do 61%) zwiększyła się liczba uczniów uważających, iż wszyscy lub większość nauczycieli stara się nauczyć ich samodzielnego myślenia;
- ♦ o 7 punktów (z 37% do 44%) wzrosła liczba uczniów twierdzących, że wszyscy lub większość nauczycieli zachowuje się *fair* i z wyczuciem w stosunku do nich;

♦ o 5 punktów (z 32% do 37%) zwiększyła się liczba uczniów przekonanych, że wszyscy lub większość nauczycieli dyskutuje z nimi otwarcie o problemach i konfliktach w szkole oraz o tym, jak je rozwiązać;

♦ nie zmienił się odsetek uczniów uważających, że wszystkim lub większości nauczycieli nie zależy na tym, by czegoś nauczyć, chcą tylko „odbębnić lekcję” (po 16%).

Tabela 32

Czy podane niżej określenia pasują do nauczycieli w Twojej szkole? Czy nauczyciele ci:		Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
		1998	2003	2008
		w procentach		
– starają się nauczyć samodzielnego myślenia	Wszyscy	8	9	10
	Większość	39	44	51
	Niektórzy	50	43	36
	Żaden	3	4	3
– zachowują się <i>fair</i> i z wyczuciem w stosunku do uczniów	Wszyscy	4	4	6
	Większość	28	33	38
	Niektórzy	61	56	51
	Żaden	7	6	5
– tak naprawdę nie zależy im na tym, by czegoś nauczyć, chcą tylko odbębnić lekcję	Wszyscy	3	2	3
	Większość	18	14	13
	Niektórzy	53	56	52
	Żaden	26	26	31
– dyskutują otwarcie z uczniami o problemach i konfliktach w szkole i o tym, jak je rozwiązać	Wszyscy	4	5	7
	Większość	22	27	30
	Niektórzy	57	54	51
	Żaden	16	13	11
– są bardziej zainteresowani uczniami, którzy mają dobre wyniki, i zaniedbują słabszych	Wszyscy	7	7	5
	Większość	32	29	27
	Niektórzy	45	47	47
	Żaden	16	16	20

Uczenie przez wszystkich lub większość nauczycieli samodzielnego myślenia jest cechą wskazywaną przez najliczniejsze grupy uczniów, niezależnie od typu szkoły (w tym roku przez blisko lub ponad sześćdziesiąt procent). Z dziesięcioletniej perspektywy największą dynamikę zmian w tym zakresie zanotowano w technikach i liceach zawodowych (wzrost wskazań odpowiednio o 20 i 21 punktów).

W mniejszym stopniu – zdaniem uczniów – nauczyciele zwracają uwagę na swoje zachowanie. Obecnie tylko w zasadniczych szkołach zawodowych niewielką przewagę ma opinia, że wszyscy lub większość nauczycieli zachowują się *fair* i z wyczuciem w stosunku do uczniów. W pozostałych szkołach cechuje to, zdaniem większości respondentów, tylko niektórych nauczycieli. Jednocześnie należy zaznaczyć, że pod tym względem sytuacja

zmienia się na lepsze. W każdej ze szkół coraz liczniejsza, w porównaniu z minionymi latami, jest grupa uczniów oceniająca, że wszyscy lub większość nauczycieli zachowuje się *fair*.

Z problemem „odbębniania lekcji” częściej niż pozostali stykają się uczniowie zawodówek. Tylko w tych szkołach odsetek uczniów uważających, że wszystkim lub większości nauczycieli tak naprawdę nie zależy na tym, by ich czegoś nauczyć, wzrósł od 1998 roku o 7 punktów.

Tabela 33

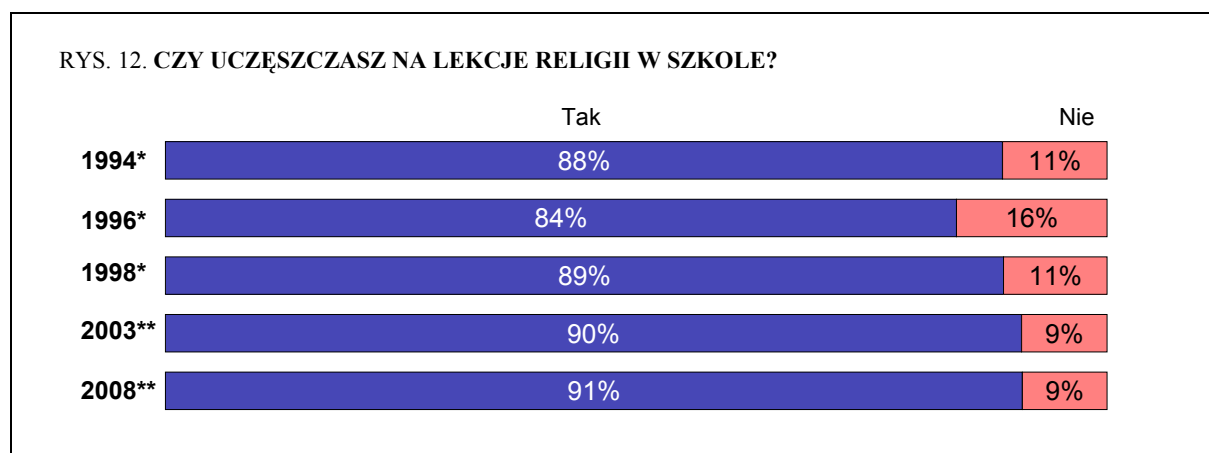
Czy podane niżej określenia pasują do nauczycieli w Twojej szkole? Czy nauczyciele ci:		Odpowiedzi uczniów											
		liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
		CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
		1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
		w procentach											
– starają się nauczyć samodzielnego myślenia	Wszyscy lub większość	49	53	61	36	48	56	40	58	61	56	57	66
	Niektórzy	49	42	36	60	50	42	57	39	37	41	36	25
	Żaden	2	4	2	3	2	1	3	3	1	3	7	7
– zachowują się <i>fair</i> i z wyczuciem w stosunku do uczniów	Wszyscy lub większość	34	37	43	26	41	42	21	32	44	40	37	49
	Niektórzy	59	57	52	69	56	54	71	62	52	50	50	43
	Żaden	6	6	4	5	3	4	8	5	4	9	13	7
– tak naprawdę nie zależy im na tym, by czegoś nauczyć, chcą tylko odbębnić lekcję	Wszyscy lub większość	19	13	12	18	15	15	24	15	14	23	26	30
	Niektórzy	53	56	55	63	62	59	56	59	50	44	44	37
	Żaden	28	31	33	18	22	26	20	24	36	32	29	32
– dyskutują otwarcie z uczniami o problemach i konfliktach w szkole i o tym, jak je rozwiązać	Wszyscy lub większość	25	31	37	18	29	31	20	36	45	35	37	39
	Niektórzy	57	52	49	63	62	59	62	52	47	51	46	43
	Żaden	18	17	14	19	9	9	17	12	7	13	16	16
– są bardziej zainteresowani uczniami, którzy mają dobre wyniki, i zaniedbują słabszych	Wszyscy lub większość	40	32	30	41	37	33	41	37	34	34	40	33
	Niektórzy	46	48	49	44	52	51	48	48	45	43	36	39
	Żaden	14	19	20	15	10	16	12	14	21	22	24	27

We wszystkich typach szkół zauważalna jest skłonność nauczycieli do koncentrowania się na dobrych uczniach i zaniedbywania słabszych. W tym względzie są też pewne zróżnicowania, tego rodzaju sytuacje rzadziej mają miejsce w zasadniczych szkołach

zawodowych niż w pozostałych typach szkół. Obecnie trend do koncentrowania uwagi na dobrych uczniach jest nieco słabszy niż dziesięć lat temu, ale szkoły, w których nie robi tego żaden nauczyciel, były i są w wyraźnej mniejszości.

UCZĘSZCZANIE NA LEKCJE RELIGII

Młodzież niemal powszechnie deklaruje, że uczęszcza na lekcje religii w szkole. Od lat poziom wskazań jest bardzo stabilny.

* Badanie statutowe CBOS

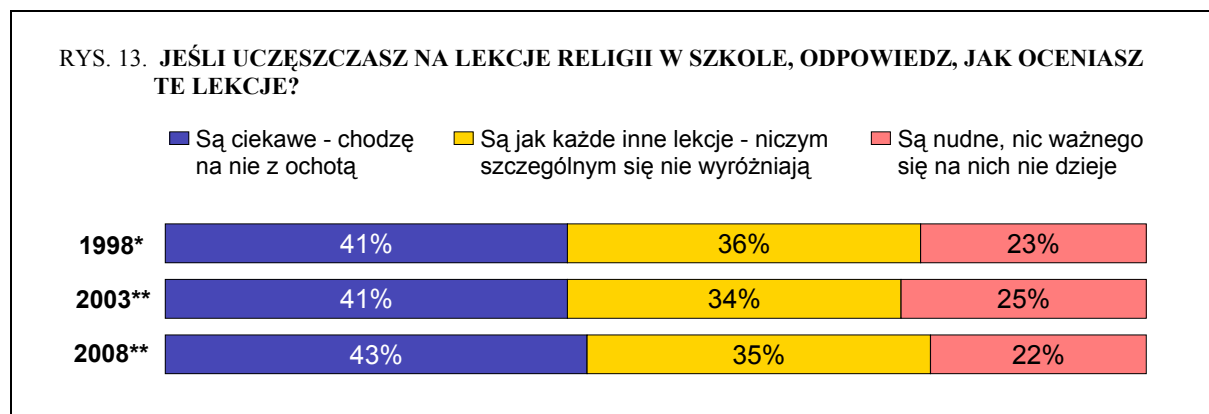
** Badanie KBPN

W latach 1998–2003 nie zanotowano różnic w deklaracjach uczestnictwa w lekcjach religii między uczniami różnych typów szkół. W tegorocznym badaniu takie różnice się zaznaczają: spada wskaźnik deklaracji uczestnictwa wśród uczniów liceów ogólnokształcących, a utrzymuje się lub rośnie (technikum) wśród uczniów pozostałych typów szkół.

Tabela 34

Czy uczęszczasz na lekcje religii w szkole?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Tak	88	89	84	84	88	95	91	95	95	92	94	92
Nie	12	11	16	16	12	5	9	5	5	8	6	7

Tak jak w ubiegłych latach zdecydowanie pozytywne opinie o lekcjach religii, wyrażające się w akceptacji stwierdzenia: „Są ciekawe – chodzę na nie z ochotą”, dominują nad negatywnymi. Porównując te dane z wynikami badania z 1998 i 2003 roku można by sądzić, że w ciągu minionych pięciu – dziesięciu lat oceny się nie zmieniły. Byłaby to jednak diagnoza powierzchowna. Istotne zmiany w ocenie lekcji religii obserwuje się w zależności od typu szkoły, do której uczęszcza badana młodzież.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

O ile w 2003 roku szczególnym krytycyzmem wyróżniali się uczniowie liceów ogólnokształcących (w tej grupie młodzieży przeważało wówczas przekonanie o nudzie panującej na lekcjach religii), o tyle w tym roku wzrósł odsetek uczniów uważających te lekcje za ciekawe i spadł oceniających je jako nudne. Obecnie w każdej wyodrębnionej grupie młodzieży odsetek osób zadowolonych z lekcji religii (są ciekawe) jest wyższy niż niezadowolonych (są nudne). W porównaniu z wynikami badania z 2003 roku pojawiają się jeszcze inne interesujące tendencje:

- ♦ o 14 punktów (z 57% do 43%) spadła liczba uczniów liceów zawodowych uważających lekcje religii za ciekawe,

- ♦ o 9 punktów (z 48% do 57%) wzrósł odsetek uczniów zasadniczych szkół zawodowych uważających lekcje religii za ciekawe; jest to jedyna grupa, w której liczba pozytywnych ocen przekroczyła w tym roku połowę.

Tabela 35

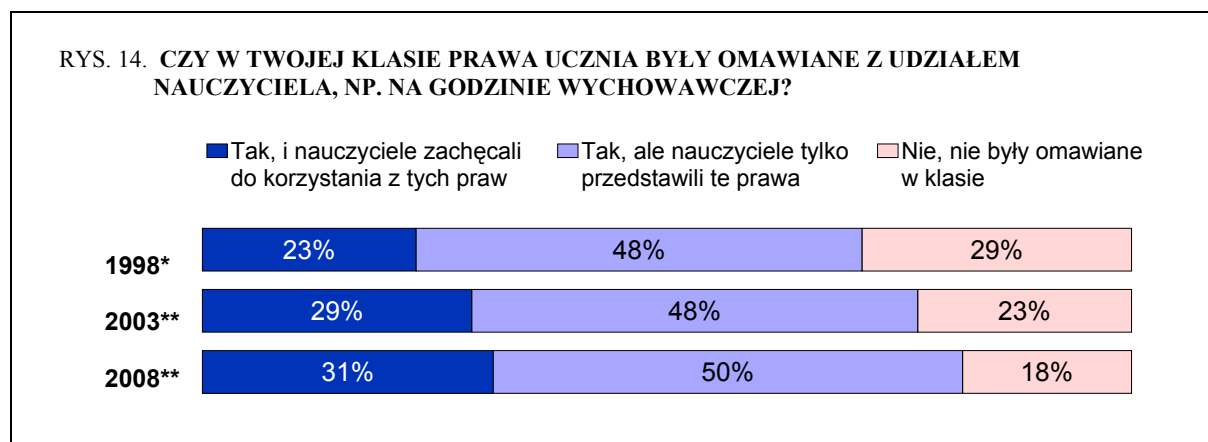
Jeśli uczęszczasz na lekcje religii w szkole, odpowiedz, jak oceniasz te lekcje?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Są ciekawe – chodzę na nie z ochotą	39	28	34	32	42	45	39	57	43	50	48	57
Są jak każde inne lekcje – niczym szczególnym się nie wyróżniają	37	35	38	38	36	40	35	28	33	34	36	24
Są nudne, nic ważnego się na nich nie dzieje	25	38	28	30	21	15	26	16	24	16	16	19

Analizując wyniki z perspektywy dziesięcioletniej (1998–2008) można powiedzieć, że najbardziej wymagający są uczniowie liceów ogólnokształcących – w żadnym badaniu wskaźnik uczniów uważających lekcje religii za ciekawe nie przekroczył czterdziestu procent. Lekcje te najlepiej oceniają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych – w każdym badaniu grupy młodzieży oceniającej te lekcje jako ciekawe to blisko lub ponad pięćdziesiąt procent.

PRAWA UCZNIA

Z dziesięcioletniej perspektywy widać, że liczba uczniów, którzy poznali swoje prawa w szkole, na lekcji prowadzonej przez nauczyciela, systematycznie rosła. Obecnie jest ich o 10 punktów procentowych więcej niż w 1998 roku i o 4 punkty więcej niż przed pięciu laty.

Najczęściej – i to się nie zmieniło – nauczyciele ograniczają się do przedstawienia tych praw.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Podobnie jak pięć i dziesięć lat temu wyróżniają się zasadnicze szkoły zawodowe. W każdej edycji badania uczniowie zawodówek najczęściej deklarowali, że nauczyciele zachęcali ich do korzystania z praw ucznia. Obecnie jest to 42% uczniów, znacznie więcej niż w innych typach szkół. Ponadto zanotowany w 2003 roku przełom: znaczny spadek od 1998 roku odsetka uczniów twierdzących, że ich prawa nie były omawiane w klasie (z 31% do 16%), nie okazał się zjawiskiem przejściowym. Obecnie ten odsetek jest równie niski (14%).

Z dziesięcioletniej perspektywy można zauważyć istotne zmiany w technikach. W 1998 roku uczniowie tych szkół najczęściej deklarowali, że na lekcjach nie byli informowani o swoich prawach (38%). W 2003 roku stan ten się poprawił (spadek wskazań o 10 punktów, do 28%) i ten trend się utrzymuje do dzisiaj (ponowny spadek wskazań o 10 punktów, do 18%).

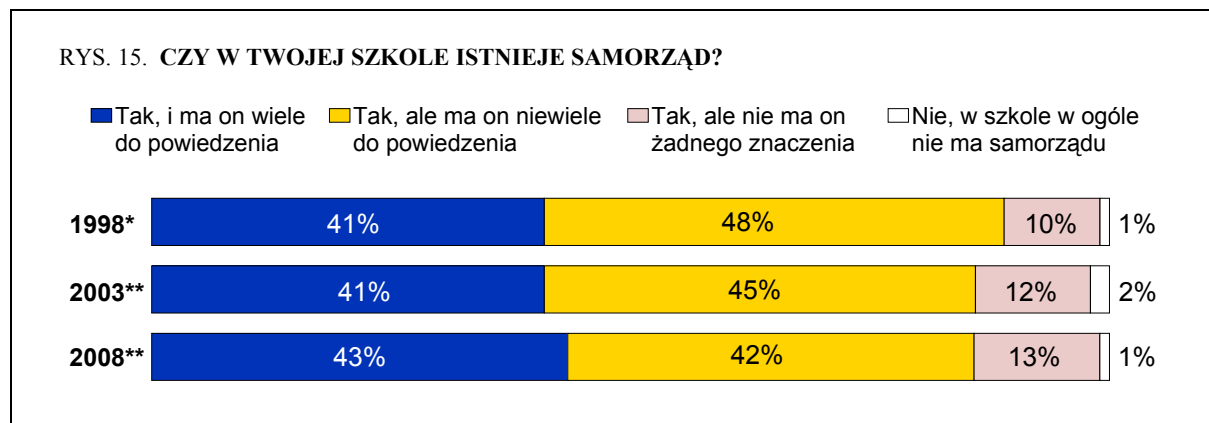
Tabela 36

Czy w Twojej klasie prawa ucznia były omawiane z udziałem nauczyciela, np. na godzinie wychowawczej?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN	CBOS		KBPN
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
Tak, i nauczyciele zachęcali do korzystania z tych praw	23	26	28	12	25	27	15	32	35	34	36	42
Tak, ale nauczyciele tylko przedstawili te prawa	53	47	50	50	47	55	58	49	52	35	48	42
Nie, nie były omawiane w klasie	24	28	21	38	28	18	26	18	12	31	16	14

Pod innym względem wyróżniają się licea ogólnokształcące – w tych szkołach także z perspektywy dziesięcioletniej skala zmian jest niewielka. Odsetki uczniów deklarujących, że nauczyciele zachęcali ich do korzystania z praw ucznia, są na podobnym, niewysokim poziomie, w każdym pomiarze. Bardzo to kontrastuje z innymi szkołami, a zwłaszcza zawodówkami.

ROLA SAMORZĄDU SZKOLNEGO

Opinie na temat roli samorządów szkolnych były i są podzielone, natomiast stosunkowo niewielu uczniów twierdzi, że samorząd nie ma żadnego znaczenia, chociaż formalnie istnieje.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Opinie na temat znaczenia samorządu są zróżnicowane w zależności od typu szkoły, do której uczęszcza młodzież:

- ♦ uczniowie liceów ogólnokształcących przypisują obecnie większą rolę samorządowi – 45% sądzi, że ma on wiele do powiedzenia (o 10 punktów więcej niż w 2003 roku i o 8 punktów więcej niż w roku 1998);

- ♦ spadł odsetek uczniów liceów zawodowych uważających, że samorząd szkolny ma wiele do powiedzenia, lecz nadal ta grupa jest liczniejsza (46%) niż grupa oceniająca, że ma on niewiele do powiedzenia (41%);

- ♦ wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych przeważało i nadal przeważa przekonanie, że samorząd szkolny ma dużo do powiedzenia;

- ♦ uczniowie technikum to jedyna grupa młodzieży, w której dominuje przekonanie, że samorząd szkolny ma niewiele do powiedzenia. Tak było we wszystkich pomiarach, chociaż wskaźnik tak myślących zmniejszył się z 57% w 1998 roku do 48% obecnie.

Tabela 37

Czy w Twojej szkole istnieje samorząd?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN	
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
w procentach												
Tak, i ma on wiele do powiedzenia	37	35	45	30	38	39	41	55	46	50	47	45
Tak, ale ma on niewiele do powiedzenia	53	46	41	57	53	48	49	37	41	40	36	35
Tak, ale nie ma on żadnego znaczenia	8	15	13	13	9	13	10	8	8	9	15	17
Nie, w szkole w ogóle nie ma samorządu	2	5	1	1	1	0	0	0	4	1	2	2

Mimo opisanych zmian warto zaznaczyć, że również w tych szkołach, w których większość przypisuje samorządowi duże znaczenie, grupa uczniów uważających, że ma on niewiele do powiedzenia, są nadal liczne (od 35% do 41% w zależności od typu szkoły).

UCZESTNICZENIE W WYBORACH DO SAMORZĄDU SZKOLNEGO

Zmianom opinii na temat znaczenia samorządu szkolnego towarzyszy pewien wzrost zainteresowania wyborami do tego gremium. Od 2003 roku odsetek uczniów deklarujących, że w ogóle brali udział w takich wyborach, wzrósł o 11 punktów (z 32% do 43%) i osiągnął poziom z 1998 roku (42%). Trudno to uznać za wielki przełom, nie wiadomo, czy ten trend się wzmocni, ale na pewno jest to interesujący zwrot w postawach młodzieży.

Tabela 38

Czy brałem(a)ś udział w wyborach do samorządu szkolnego?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
Zawsze, kiedy się odbywały	20	14	20
Tak, ale nie każdego roku	22	18	23
Nigdy nie brałem(a)m udziału	55	63	56
W mojej szkole nie ma samorządu	1	2	1
Inna odpowiedź	2	2	1

Wzrost uczestnictwa w wyborach samorządowych nastąpił we wszystkich typach szkół, ale dotyczy to wyłącznie porównania wyników z lat 2003–2008. Porównując dane z dłuższej perspektywy można zauważyć, że wśród uczniów niektórych szkół nie odbudował się jeszcze poziom uczestnictwa sprzed dziesięciu lat. W porównaniu z 1998 rokiem obecnie:

- ♦ o 11 punktów (z 34% do 45%) wzrosła liczba uczniów techników uczestniczących w wyborach (zawsze, kiedy się one odbywały, bądź sporadycznie);
- ♦ na takim samym poziomie jest wskaźnik uczestnictwa w wyborach uczniów liceów zawodowych (44% i 45%);
- ♦ obniżył się poziom uczestnictwa w wyborach uczniów liceów ogólnokształcących (z 51% do 45%);
- ♦ zmalał wskaźnik uczestnictwa w wyborach uczniów zasadniczych szkół zawodowych (z 39% do 32%).

Tabela 39

Czy brał(a)ś udział w wyborach do samorządu?	Odpowiedzi uczniów											
	liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
	CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN	
	1998	2003	2003	1998	2003	2003	1998	2003	2003	1998	2003	2003
w procentach												
Zawsze, kiedy się odbywały	31	19	23	11	13	19	21	14	20	15	9	15
Tak, ale nie każdego roku	20	18	22	23	19	26	23	17	25	24	16	17
Nigdy nie brał(a)m udziału	44	58	54	63	65	54	53	65	52	59	70	66
W mojej szkole nie ma samorządu	2	4	0	1	1	0	0	1	2	1	2	1
Inna odpowiedź	3	1	1	3	2	0	4	2	1	1	1	1

Fakt, że wskaźnik uczestnictwa w wyborach do samorządu szkolnego dwóch grup młodzieży nie osiągnął obecnie poziomu z 1998 roku (uczniowie liceów ogólnokształcących i zasadniczych szkół zawodowych), potwierdzałby tezę, że trudno na razie mówić o przełomie w postawach młodzieży.

PRZEMOC W SZKOLE I INNE ZJAWISKA NIEPOŻĄDANE

Zmniejszanie się skali przemocy w szkole, zanotowane w badaniu sprzed pięciu lat, okazało się procesem ciągłym. W tym roku częstość występowania drastycznych form przemocy jest niższa niż w roku 2003.

Tegoroczny znaczący wzrost liczby odpowiedzi: „W ogóle się to w szkole nie zdarza”, dotyczy takich zdarzeń, jak:

- ◆ wymuszanie pieniędzy (o 10 punktów więcej niż w 2003 roku i o 22 punktów więcej niż w roku 1998);
- ◆ kradzieże, np. z szatni, z plecaków itp. (wzrost odpowiednio o 10 i 18 punktów);
- ◆ fizyczne znęcanie się starszych uczniów nad młodszymi (wzrost o 9 i 20 punktów);
- ◆ odbieranie siłą rzeczy osobistych (wzrost o 9 i 10 punktów);
- ◆ grożenie nauczycielom, zastraszanie ich przez uczniów (wzrost o 6 i 9 punktów).

Mimo postępującej poprawy sytuacji w szkołach nadal zdarzają się przypadki przemocy. Tak jak pięć lat temu, również w tym roku najczęściej występującymi formami przemocy były kradzieże (o tym, że się zdarzają, mówi 56% uczniów) oraz fizyczne znęcanie się starszych nad młodszymi (51% uczniów odpowiada, że to się zdarza).

W raporcie z badania w 2003 roku stwierdzono, że zasięg występowania w szkole takich niepożądanych zjawisk, jak: palenie papierosów, picie alkoholu i zażywanie narkotyków, był nawet większy niż w 1998 roku. Obecnie ten trend się odwrócił. Dane z tegorocznego badania pokazują, że:

- ◆ o 21 punktów wzrosła liczba szkół, w których „w ogóle się nie zdarza” zażywanie narkotyków przez uczniów na terenie szkoły (z 36% w 2003 roku do 57% obecnie);
- ◆ o 15 punktów wzrosła liczba szkół, w których „w ogóle się nie zdarza” picie alkoholu przez uczniów na terenie szkoły (z 26% do 41%);
- ◆ o 13 punktów spadła liczba szkół, w których „bardzo często” zdarza się palenie papierosów przez uczniów na terenie szkoły (z 66% do 53%).

Tabela 40

Czy w Twojej szkole zdarzają się przypadki:		Badania CBOS		Badania KBPN	
		1996	1998	2003	2008
		w procentach			
– fizycznego znęcania się starszych uczniów nad młodszymi*	Bardzo często	3	6	6	3
	Dosyć często	11	14	9	7
	Dosyć rzadko	37	52	45	41
	W ogóle	28	29	40	49
	Trudno powiedzieć	22	0	0	0
– zażywania narkotyków przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często	-	5	10	4
	Dosyć często	-	15	20	8
	Dosyć rzadko	-	35	34	31
	W ogóle	-	45	36	57
– picia alkoholu przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często	-	7	10	6
	Dosyć często	-	16	18	10
	Dosyć rzadko	-	48	45	43
	W ogóle	-	28	26	41
– palenia papierosów przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często	-	62	66	53
	Dosyć często	-	25	20	28
	Dosyć rzadko	-	9	9	12
	W ogóle	-	4	5	6
– wymuszania pieniędzy	Bardzo często	2	3	1	2
	Dosyć często	8	6	4	2
	Dosyć rzadko	25	32	25	16
	W ogóle	35	58	70	80
	Trudno powiedzieć	30	1	0	0
– odbierania siłą rzeczy osobistych, np. odzieży, plecaków, zegarków itp.	Bardzo często	1	2	2	1
	Dosyć często	3	3	3	2
	Dosyć rzadko	17	20	20	13
	W ogóle	51	74	75	84
	Trudno powiedzieć	28	1	1	0
– kradzieży, np. z szatni, z plecaków itp.	Bardzo często	4	7	5	3
	Dosyć często	17	16	14	6
	Dosyć rzadko	52	52	48	47
	W ogóle	13	25	33	43
	Trudno powiedzieć	14	1	1	0
– grożenia nauczycielom, zastraszania nauczycieli przez uczniów	Bardzo często	2	2	2	1
	Dosyć często	4	4	3	2
	Dosyć rzadko	19	23	22	16
	W ogóle	46	71	74	80
	Trudno powiedzieć	29	1	0	0

* Uwaga: W 1996 roku ta część pytania brzmiała: „fizycznego znęcania się jednych uczniów nad drugimi”. Wówczas zamieszczono w kafeterii odpowiedź „trudno powiedzieć”, nie było jej natomiast w roku 1998 i 2003. Z tego powodu pojawiły się duże różnice we wskazaniach na odpowiedź „trudno powiedzieć”

Występowanie różnych form przemocy było i jest zróżnicowane w zależności od typu szkoły, do której uczęszczają młodzi ludzie. Zmniejszenia skali przemocy i zwiększenia poczucia bezpieczeństwa doświadczają przede wszystkim uczniowie liceów ogólnokształcących. W gorszej sytuacji są uczniowie techników i liceów zawodowych – chociaż w wielu przypadkach skala zmian jest podobnie duża jak w ogólniakach, w szkołach

tych w kwestii bezpieczeństwa jest ciągle dużo do poprawienia, aby dystans między nimi a ogólniakami się zmniejszył. Najmniej zmieniała się sytuacja w zasadniczych szkołach zawodowych, w wielu przypadkach w ciągu ostatnich pięciu lat nie zanotowano żadnej poprawy.

Pozytywne zmiany w zawodówkach można zauważyć z dłuższej, dziesięcioletniej perspektywy:

- ♦ fizyczne znęcanie się starszych uczniów nad młodszymi ma obecnie taki sam zasięg jak w 2003 roku (68%, w 2008 – 69%); w tym względzie jedynym pozytywnym wskaźnikiem jest spadek odsetka odpowiedzi „zdarza się bardzo często lub dosyć często” (o 5 punktów) i wzrost odpowiedzi „zdarza się dosyć rzadko” (o 6 punktów). Z dziesięcioletniej perspektywy poprawa jest jednak zauważalna, w 1998 roku 81% uczniów odpowiadało, że w ich szkole występuje fizyczne znęcanie się nad młodszymi;

- ♦ problem wymuszania pieniędzy: spadek wskazań w ciągu dziesięciu lat z 51% do 34%.

Pozytywną zmianą zaobserwowaną obecnie we wszystkich typach szkół jest zmniejszenie skali występowania innych niepożądanych zjawisk: picia alkoholu i zażywania narkotyków. Nie oznacza to, że przestały one być problemem, np. 50% uczniów zasadniczych szkół zawodowych odpowiada, że zdarza się w nich zażywanie narkotyków, ale jest to o 15 punktów mniej niż w 2003 roku. Dla porównania, o narkotykach na terenie szkoły mówi 34% uczniów liceów ogólnokształcących, prawie o połowę mniej niż w 2003 roku (61%).

Mniejszym problemem stało się picie przez uczniów alkoholu na terenie szkoły. Skala poprawy jest znacząca, ale ciągle nie jest to zjawisko marginalne. Bardzo lub dosyć częste picie alkoholu zdarza się obecnie w co czwartej zawodówce (spadek o 11 punktów od 2003 roku), w co piątym technikum (spadek o 8 punktów), w co dziewiątym liceum ogólnokształcącym (spadek o 10 punktów).

Zmniejszenie skali palenia papierosów przez uczniów w szkołach dotyczy tylko liceów ogólnokształcących (spadek o 11 punktów wskazań na odpowiedź „zdarza się bardzo często lub dosyć często”, z 86% do 75%). W pozostałych typach szkół wskaźniki są na tym samym poziomie.

Poziom spożycia substancji psychoaktywnych był i nadal jest zróżnicowany. Przypadki zażywania narkotyków i picia alkoholu na terenie szkoły najczęściej spotyka się

w zasadniczych szkołach zawodowych. Najmniej kontaktów z substancjami psychoaktywnymi mają uczniowie liceów ogólnokształcących.

Tabela 41

Czy w Twojej szkole zdarzają się przypadki:		Odpowiedzi uczniów											
		liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
		CBOS			KBPN			CBOS			KBPN		
		1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
		w procentach											
– fizycznego znęcania się starszych uczniów nad młodszymi	Bardzo często lub dosyć często	5	8	6	22	14	6	10	14	10	35	32	27
	Dosyć rzadko	49	37	28	67	57	55	49	48	42	46	36	42
	W ogóle	47	55	66	12	29	38	41	37	48	19	33	30
– zażywania narkotyków przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często lub dosyć często	14	24	6	26	33	15	14	28	13	22	34	20
	Dosyć rzadko	41	37	28	47	34	35	26	33	30	28	31	30
	W ogóle	45	39	65	26	32	50	59	38	57	49	35	50
– picia alkoholu przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często lub dosyć często	18	21	11	25	27	19	14	37	13	32	36	25
	Dosyć rzadko	53	50	42	51	50	48	53	36	41	40	33	38
	W ogóle	29	29	47	24	22	32	33	26	46	27	30	35
– palenia papierosów przez uczniów na terenie szkoły	Bardzo często lub dosyć często	79	86	75	93	87	87	85	85	82	90	83	83
	Dosyć rzadko	14	8	17	5	9	9	12	10	12	7	8	8
	W ogóle	7	6	7	2	4	4	3	5	6	3	7	7
– wymuszania pieniędzy	Bardzo często lub dosyć często	2	3	2	7	6	2	5	3	5	17	10	12
	Dosyć rzadko	16	19	9	46	30	20	34	25	15	34	27	22
	W ogóle	83	78	89	46	64	77	60	71	80	47	62	65
– odbierania siłą rzeczy osobistych, np. odzieży, plecaków, zegarków itp.	Bardzo często lub dosyć często	2	2	0	3	5	2	2	3	4	10	8	9
	Dosyć rzadko	10	14	8	32	22	14	12	22	14	24	27	20
	W ogóle	88	83	91	64	73	84	85	75	82	64	64	70
– kradzieży, np. z szatni, z plecaków itp.	Bardzo często lub dosyć często	15	16	7	18	15	9	24	26	11	31	23	14
	Dosyć rzadko	60	44	47	57	55	56	60	46	50	38	45	29
	W ogóle	25	40	46	25	30	35	15	27	39	30	31	56
– grożenia nauczycielom, zastraszania nauczycieli przez uczniów	Bardzo często lub dosyć często	3	3	1	6	6	2	3	4	4	10	6	9
	Dosyć rzadko	15	14	9	29	27	21	19	21	16	27	28	26
	W ogóle	82	83	90	64	67	77	77	75	80	62	65	65

Najbezpieczniejsze szkoły to licea ogólnokształcące. Wyróżniają się one najniższym poziomem występowania przemocy oraz spożywania substancji psychoaktywnych, tylko w nich spadła częstość palenia papierosów przez uczniów. Od tego poziomu istotnie odbiega sytuacja w liceach zawodowych i technikach, ale pozytywna jest sama dynamika zmian. Najwolniej poprawia się bezpieczeństwo w zasadniczych szkołach zawodowych – z pięcioletniej perspektywy jest prawie niezauważalne.

OGÓLNA OCENA SZKOŁY

Młodzież oceniając funkcjonowanie szkoły brała pod uwagę: sposób nauczania, stosunek uczniów do nauczycieli i stosunek nauczycieli do uczniów. W każdym badaniu uczniowie, którzy zauważyli zmianę w sposobie nauczania, częściej oceniali, że jest ona „na lepsze” niż „na gorsze” (połowa lub blisko połowa nie dostrzegła żadnych zmian).

Względnie trwały wydaje się charakter relacji między nauczycielami i uczniami. W ostatnich pięciu latach jeśli dokonywały się jakieś zmiany, to częściej były one pozytywne niż negatywne. Oceniając wyniki z dziesięcioletniej perspektywy można powiedzieć, że osiągnięto stan pewnej równowagi. W 1998 roku stosunek nauczycieli do uczniów częściej zmieniał się „na lepsze”, natomiast uczniów do nauczycieli podobnie często zmieniał się „na lepsze” i „na gorsze”. Obecnie takiej dysharmonii się nie obserwuje.

Tabela 42

Jak oceniasz, czy w okresie, od kiedy chodzisz do swej obecnej szkoły, zmienił się na lepsze, na gorsze czy też nie zmienił się:		Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
		1994	1996	1998	2003	2008
		w procentach				
– sposób nauczania	Zmienił się na lepsze	24	23	23	24	24
	Zmienił się na gorsze	14	14	7	14	14
	W ogóle się nie zmienił	47	48	54	49	46
	Trudno powiedzieć	14	15	17	14	17
– stosunek uczniów do nauczycieli	Zmienił się na lepsze	18	21	20	26	23
	Zmienił się na gorsze	25	25	21	22	19
	W ogóle się nie zmienił	41	38	42	40	41
	Trudno powiedzieć	16	16	17	12	17
– stosunek nauczycieli do uczniów	Zmienił się na lepsze	19	22	21	25	21
	Zmienił się na gorsze	20	19	14	18	15
	W ogóle się nie zmienił	41	38	44	42	44
	Trudno powiedzieć	19	21	21	15	19

W różnych typach szkół oceny odmiennie się kształtują. O zmianie „na lepsze” sposobu nauczania w swoich szkołach częściej mówią uczniowie zawodówek i liceów zawodowych niż techników i ogólniaków (taki trend zaobserwowano we wszystkich badaniach).

Tabela 43

Jak oceniasz, czy w okresie, od kiedy chodzisz do swej obecnej szkoły, zmienił się na lepsze, na gorsze czy też nie zmienił się:		Odpowiedzi uczniów											
		liceów ogólnokształcących			techników			liceów zawodowych			zasadniczych szkół zawodowych		
		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN	
		1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
w procentach													
– sposób nauczania	Zmienił się na lepsze	19	18	21	14	23	19	19	27	29	33	33	30
	Zmienił się na gorsze	6	12	18	9	13	13	7	18	8	5	13	12
	W ogóle się nie zmienił	60	59	46	57	48	51	56	38	44	46	41	39
	Trudno powiedzieć	15	12	15	20	15	16	18	16	19	17	12	18
– stosunek uczniów do nauczycieli	Zmienił się na lepsze	16	24	22	19	30	21	17	26	26	25	24	27
	Zmienił się na gorsze	23	18	21	22	24	20	20	27	15	20	24	16
	W ogóle się nie zmienił	48	46	40	39	37	43	45	33	42	37	39	37
	Trudno powiedzieć	13	13	17	20	9	16	17	14	17	18	12	19
– stosunek nauczycieli do uczniów	Zmienił się na lepsze	18	23	20	20	30	21	15	22	22	26	23	24
	Zmienił się na gorsze	13	12	16	15	18	16	19	26	16	12	22	13
	W ogóle się nie zmienił	51	50	46	40	40	43	45	33	44	42	39	42
	Trudno powiedzieć	18	15	18	25	12	20	22	19	18	20	16	21

W liceach ogólnokształcących, technikach i zawodówkach grupa młodzieży oceniającej, że stosunek nauczycieli do uczniów zmienił się „na lepsze”, jest liczniejsza niż grupa odpowiadająca, że zmienił się „na gorsze” (niezależnie od roku badania). Pewnym wyjątkiem są licea zawodowe, w których w 1998 roku i w 2003 roku zanotowano odwrotną tendencję.

Poprawa relacji nauczyciel – uczeń nie zawsze przekładała się na poprawę stosunku uczniów do nauczycieli. Ta asymetria relacji jest szczególnie dobrze widoczna w badaniu z 1998 roku w liceach ogólnokształcących i technikach, w których uczniowie samokrytycznie przyznawali, że ich stosunek do nauczycieli częściej zmieniał się „na gorsze” niż „na lepsze”.

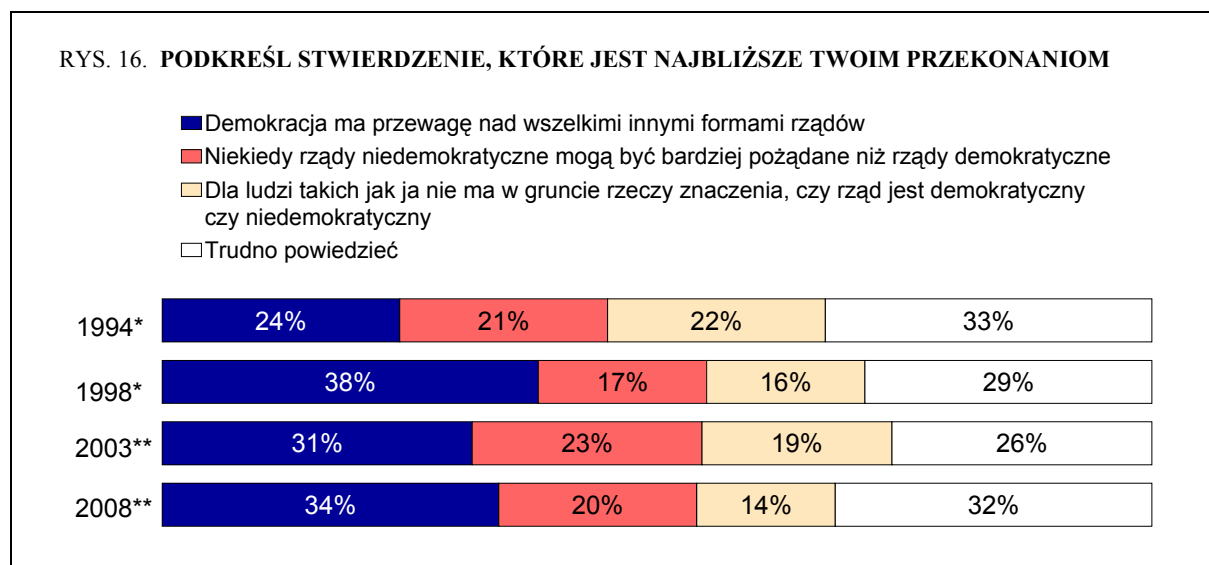
W późniejszych latach opinie ewoluowały i obecnie w tych szkołach grupa młodzieży uważającej, że stosunek uczniów do nauczycieli zmienił się „na lepsze”, jest podobnie liczna jak grupa oceniająca, że zmienił się „na gorsze”.

W liceach zawodowych i zasadniczych szkołach zawodowych taka asymetria relacji nie występuje. Jeśli młodzież częściej oceniała, że stosunek nauczycieli do uczniów zmienił się „na lepsze”, to również częściej mówiła o pozytywnej zmianie stosunku uczniów do nauczycieli (i odwrotnie: jeśli „na gorsze”, to obustronnie).

MŁODZIEŻ O POLITYCE I DEMOKRACJI

STOSUNEK DO DEMOKRACJI JAKO FORMY RZĄDÓW

Wskaźnikiem stosunku badanych do demokracji jako formy sprawowania władzy jest wybór najbliższego ich przekonaniom stwierdzenia spośród trzech przedstawionych w pytaniu opinii na ten temat.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

W roku 1994 opinie ankietowanej młodzieży na temat najlepszej formy rządów były dość podzielone, a największa grupa badanych (33%) nie miała w tej kwestii zdania. Od 1998 roku największy odsetek ankietowanych reprezentuje postawę prodemokratyczną, tzn. aprobuje stwierdzenie, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów. W bieżącym roku w porównaniu z rokiem 2003 grupa ta minimalnie się zwiększyła i stanowi nieco ponad jedną trzecią ogółu respondentów (34%), nadal jednak jest mniejsza niż przed dziesięcioma laty.

Podatność na autorytaryzm, wyrażającą się w akceptacji stwierdzenia, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne, przejawia obecnie jedna piąta badanych (20%). W stosunku do roku 2003 odsetek ten nieco zmalał (o 3 punkty).

Pozytywnym zjawiskiem jest fakt, iż obecnie jedynie 14% respondentów reprezentuje postawę, którą można określić jako przejaw alienacji politycznej, a która wyraża się w aprobachie stwierdzenia: „Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny”. Jest to najniższy odsetek notowany od 1994 roku.

Podsumowując analizę zmian stosunku młodzieży do demokracji jako formy rządów, za pozytywny należy uznać fakt, iż obecnie nastąpiło odwrócenie odnotowanego pod koniec 2003 roku negatywnego trendu, polegającego na zmniejszeniu się przewagi osób przekonanych o wyższości demokracji nad wszelkimi innymi formami rządów i odrzucających istnienie wyjątków od tej zasady, przy jednoczesnym wzroście akceptacji rozwiązań niedemokratycznych. Warto też zauważyć, iż w każdym z czterech porównywanych badań dość duże grupy uczniów (obecnie 32%) nie potrafiły ocenić demokracji jako formy rządów.

Podobnie jak w roku 2003 oraz w badaniu statutowym przeprowadzonym przez CBOS w 1998 roku, można zaobserwować duże różnice poglądów na temat demokracji w zależności od typu szkoły, do której uczęszczają respondenci. Ogólnie rzecz biorąc można powiedzieć, że – tak jak wcześniej – młodzież z liceów ogólnokształcących najczęściej cechuje postawa prodemokratyczna (43% wskazań), choć jednocześnie w tej grupie uczniów jest także relatywnie najczęstsza skłonność do popierania rządów autorytarnych (25%). Jednocześnie obojętność wobec formy rządów jest w tej grupie deklarowana najrzadziej (10%). Dla porównania – młodzież ucząca się w zasadniczych szkołach zawodowych najczęściej nie ma sprecyzowanych poglądów w tej sprawie (50%) lub cechuje się postawą, którą nazwaliśmy alienacją polityczną, czyli obojętnością wobec formy rządów (23%). Uczniowie ponadgimnazjalnych szkół zawodowych (techników i liceów zawodowych) oraz liceów profilowanych pod względem poglądów na temat demokracji w porównaniu z innymi formami rządów sytuują się mniej więcej pośrodku – między uczniami liceów ogólnokształcących a uczniami zasadniczych szkół zawodowych. Chociaż w grupie tej najczęstsze są postawy prodemokratyczne, relatywnie często poparcie znajdują w niej rządy niedemokratyczne, częściej także niż wśród uczniów liceów ogólnokształcących występuje zjawisko alienacji politycznej. Porównanie wyników badań z poszczególnych lat pokazuje, iż opisane zróżnicowania stosunku do demokracji w zależności od typu szkoły, do której uczęszczają badani, mają dość trwały charakter.

Tabela 44

Podkreśl stwierdzenie, które jest najbliższe Twoim przekonaniom	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	43	35	30	13
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	25	18	19	14
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	10	15	13	23
Trudno powiedzieć	22	32	38	50

Badanie KBPN

Tak jak przed pięcioma laty stosunek badanych uczniów do demokracji wykazuje związek z materialnymi warunkami życia ich rodzin. Ci, którzy określają je jako bardzo dobre, najczęściej zgadzają się z opinią, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów. Wraz ze spadkiem zamożności rodzin badanych maleje ich skłonność do akceptacji tego twierdzenia. Warto też zaznaczyć, że wśród uczniów określających warunki materialne swojej rodziny jako bardzo złe częściej niż wśród pozostałych zaznacza się alienacja polityczna wyrażająca się w poparciu opinii: „Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny”.

Tabela 45

Podkreśl stwierdzenie, które jest najbliższe Twoim przekonaniom	Odpowiedzi uczniów oceniających obecne warunki materialne swojej rodziny jako				
	bardzo złe	raczej złe	średnie, przeciętne	raczej dobre	bardzo dobre
	w procentach				
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	17	29	31	36	41
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	13	21	21	21	16
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	22	12	14	14	15
Trudno powiedzieć	48	38	34	29	28

Badanie KBPN

Dodatkowych informacji na temat postaw młodzieży wobec demokracji dostarczają odpowiedzi na pytanie o stosunek do kilku wybranych zjawisk ze sfery życia publicznego, związanych z funkcjonowaniem demokracji.

Wyraźna większość młodych ludzi (59%), podobnie jak przed dziesięcioma i przed pięcioma laty, uznaje długotrwałe dyskusje w Sejmie za normalne zjawisko w ustroju demokratycznym. Ponad połowa badanych wyrażała taką opinię już w 1996 roku. Jako nienormalne dla demokracji odbiera obecnie takie dyskusje 30% młodych ludzi. Można więc powiedzieć, że zjawisko to mieści się w dominującym wśród młodzieży wyobrażeniu o ustroju demokratycznym.

Tabela 46

Jak sądzisz, czy w ustroju demokratycznym jest (są) normalne czy też nie jest (nie są) normalne:	Jest (są) normalne				Nie jest (nie są) normalne				Nie wiem			
	Badania statutowe CBOS		Badanie KBPN		Badania statutowe CBOS		Badanie KBPN		Badania statutowe CBOS		Badanie KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach											
– długotrwałe dyskusje w Sejmie	53	61	57	59	32	29	33	30	15	10	10	10
– wtykanie nosa w różne sprawy przez dziennikarzy	71	65	74	57	20	28	19	35	9	7	7	8
– spory między partiami politycznymi	58	60	56	40	28	26	33	54	14	14	11	6
– natłok sprzecznych informacji i opinii	30	34	36	25	47	40	47	59	23	26	17	16
– spory między rządem, parlamentem, prezydentem	30	37	32	18	54	42	53	74	16	21	14	7

W porównaniu z rokiem 2003, a także poprzednimi pomiarami, w tegorocznym sondażu znacząco wzrosła liczba młodych ludzi uważających, że w ustroju demokratycznym spory między partiami politycznymi nie są czymś normalnym (o 21 punktów procentowych w stosunku do roku 2003). Obecnie po raz pierwszy w historii tych pomiarów notujemy liczebną przewagę uczniów wyrażających taką opinię (54%) nad osobami uważającymi, że spory między partiami są w demokracji czymś normalnym (40%). Identyczny wzrost braku akceptacji (o 21 punktów procentowych w stosunku do roku 2003) nastąpił w przypadku sporów pomiędzy rządem, parlamentem, prezydentem. Obecnie jedynie 18% ankietowanych uważa takie spory za zjawisko normalne w ustroju demokratycznym (spadek o 14 punktów procentowych), a niemal trzy czwarte (74%) jest przeciwnego zdania. Takie zmiany opinii pokazują generalny spadek akceptacji sporów pomiędzy różnymi aktorami sceny politycznej w Polsce. Być może ma to związek z faktem, iż obecnie na polskiej scenie politycznej najbardziej widoczne są spory między największą partią parlamentarną i tworzonym przez nią rządem, czyli Platformą Obywatelską, a Prawem i Sprawiedliwością – największą partią opozycyjną i wywodzącym się z niej prezydentem. Są to więc spory między aktorami

wywodzącymi się z partii o korzeniach solidarnościowych, które przez wielu postrzegane są jako programowo niezbyt odległe i które na dodatek przed poprzednimi wyborami parlamentarnymi deklarowały zamiar zawiązania koalicji.

Tak jak we wszystkich badaniach prowadzonych przez CBOS od 1996 roku, ankietowana młodzież częściej skłonna jest twierdzić, że natłok sprzecznych informacji i opinii nie jest rzeczą normalną w ustroju demokratycznym (59%), niż uważać to za zjawisko typowe dla tego ustroju (25%). W porównaniu z rokiem 2003 o 12 punktów procentowych zwiększyła się liczba osób odrzucających pluralizm informacji i opinii, natomiast o 11 punktów zmniejszyła się grupa oceniająca, że to zjawisko jest normalnym elementem demokracji.

Interesująco kształtują się zmiany opinii młodzieży o roli i działaniu mediów w systemie demokratycznym. W roku 2003 w porównaniu z rokiem 1998 znacząco wzrosła (o 9 punktów procentowych) grupa młodych ludzi uznających za normalną aktywność dziennikarzy w ujawnianiu „różnych spraw”. Jednocześnie w takim samym stopniu zmalała liczba tych, którzy sądzili, że w ustroju demokratycznym nie jest to zjawisko normalne. W tym roku odsetek młodych ludzi przekonanych, że „wtykanie nosa w różne sprawy przez dziennikarzy” jest rzeczą normalną, zmalał o 17 punktów procentowych (do 57%), natomiast o 16 punktów zwiększyła się grupa oceniająca, że nie jest to zjawisko normalne dla demokracji (do 35%). Widać więc, że odnotowana w 2003 znacząca zmiana opinii młodzieży w kwestii spełniania przez *mass media* funkcji kontrolnej nad życiem publicznym związana była z ujawnieniem przez media – w okresie poprzedzającym tamto badanie – wielu afer, w które zamieszani byli politycy, w tym tzw. afery Rywina.

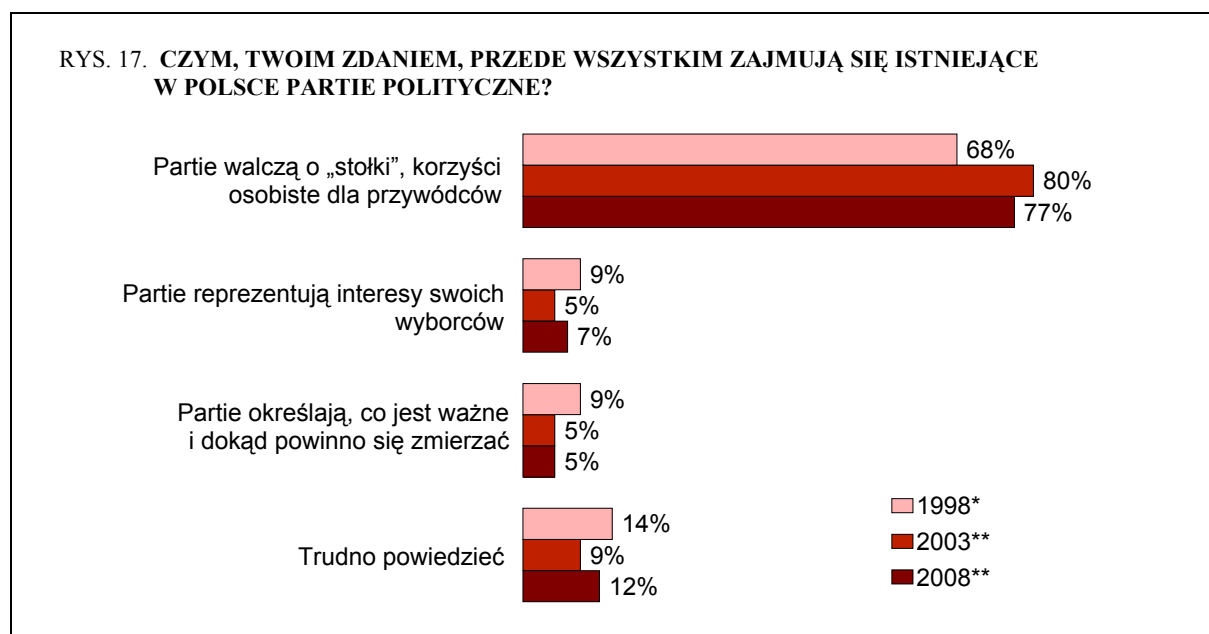
OPINIE O PARTIACH POLITYCZNYCH

Jednym z wymiarów ocen funkcjonowania demokracji jest opinia o celach, jakie – zdaniem respondentów – przyświecają działalności partii politycznych. Uzyskane odpowiedzi jasno pokazują, iż w opinii badanej młodzieży – pomimo upływu lat i zmian na polskiej scenie politycznej – utrzymuje się negatywny obraz ugrupowań politycznych. Zdaniem 77% ankietowanych, istniejące w Polsce partie polityczne walczą głównie o „stołki”, korzyści osobiste dla przywódców. Jest to zaledwie o 3 punkty procentowe mniej niż w 2003 roku, natomiast w porównaniu z rokiem 1998 nastąpił wzrost liczby takich ocen o 12 punktów procentowych. Tak jak przed dziesięcioma i pięcioma laty jedynie nieliczni badani twierdzą,

że partie reprezentują przede wszystkim interesy swoich wyborców (7%) lub określają, co jest ważne i dokąd powinno się zmierzać (5%).

Negatywny obraz partii politycznych, tak jak w 2003 roku, dominuje we wszystkich grupach społeczno-demograficznych.

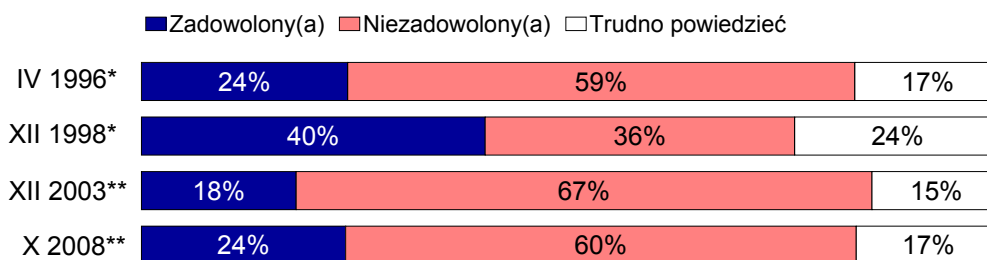
* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

OCENA FUNKCJONOWANIA DEMOKRACJI W POLSCE

Podobnie jak w grudniu 2003 roku większość badanej młodzieży (60%) wyraża niezadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju. Jednak w ciągu ostatnich pięciu lat krytycyzm młodych ludzi w tym zakresie nieco zmalał (o 7 punktów procentowych). W porównaniu z poprzednim pomiarem nastąpił jednocześnie wzrost (o 6 punktów) odsetka młodych ludzi deklarujących zadowolenie ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju. Porównując wcześniejsze wyniki badań młodzieży można zauważyć, iż tegoroczne opinie na temat funkcjonowania demokracji w Polsce są niemal identyczne z odnotowanymi w roku 1996, natomiast wciąż są znacznie gorsze niż w roku 1998, czyli w czasach rządu Jerzego Buzka (koalicji AWS–UW) i prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego. Widać też jasno, że odnotowany w roku 2003 znaczący wzrost niezadowolenia z funkcjonowania demokracji można wiązać z poprzedzającymi badanie doniesieniami mediów o kolejnych aferach związanych z rządem Leszka Millera.

RYS. 18. CZY, OGÓLNIIE RZECZ BIORĄC, JESTEŚ ZADOWOLONY(A) CZY NIEZADOWOLONY(A) ZE SPOSOBU, W JAKI FUNKCJONUJE DEMOKRACJA W NASZYM KRAJU?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Najwyższy poziom zadowolenia z funkcjonowania demokracji w naszym kraju odnotowaliśmy wśród uczniów liceów ogólnokształcących oraz profilowanych, technicznych i zawodowych (odpowiednio: 28% i 26%). Wśród uczniów szkół licealnych, zarówno ogólnokształcących, jak i profilowanych lub technicznych czy zawodowych, jest także najmniej niezadowolonych z funkcjonowania demokracji w Polsce (odpowiednio: 59% i 51%). Niezadowolenie z funkcjonowania demokracji w naszym kraju najczęściej deklarują natomiast uczniowie techników i zasadniczych szkół zawodowych (odpowiednio: 65% i 62%). W grupach tych jest też najmniej zadowolonych w tym względzie (wśród uczniów techników – 19%, w zasadniczych szkołach zawodowych – 18%).

Tabela 47

Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteś zadowolony(a) czy niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
Zadowolony(a)	28	19	26	18
Niezadowolony(a)	59	65	51	62
Trudno powiedzieć	13	15	23	21

Badanie KBPN

Deklarowane przez ankietowanych zadowolenie z funkcjonowania demokracji w naszym kraju ma związek z poziomem ich zainteresowania polityką. Obecnie, tak jak w 2003 roku, zadowolenie z funkcjonowania demokracji najczęściej (43%) deklaruje młodzież, która określa swoje zainteresowanie polityką jako bardzo duże. W tej grupie jest też najmniejszy odsetek niezadowolonych z funkcjonowania demokracji (53%). Wraz ze spadkiem zainteresowania polityką maleje odsetek badanych deklarujących zadowolenie

z funkcjonowania demokracji w Polsce. Wśród osób, które w ogóle nie interesują się polityką, jedynie 17% jest zadowolonych z funkcjonowania demokracji. Jednocześnie najwięcej niezadowolonych (po 63%) jest wśród badanych, którzy deklarują duże zainteresowanie polityką i dość uważnie śledzą to, co się w niej dzieje, oraz w grupie określających swoje zainteresowanie jako średnie i śledzących jedynie główne wydarzenia.

Tabela 48

Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteś zadowolony(a) czy niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?	Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?					
	Bardzo duże – uważnie, szczegółowo śledzę prawie wszystko, co dzieje się w polityce	Duże – dość uważnie śledzę to, co się dzieje w polityce	Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	Nikłe, niewielkie – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	Określił(a)bym to inaczej
	w procentach					
Zadowolony(a)	43	31	26	22	17	14
Niezadowolony(a)	53	63	63	61	55	62
Trudno powiedzieć	4	6	12	17	28	24

Badanie KBPN

Analizy pokazują, że tak samo jak przed pięcioma laty niezadowolenie z funkcjonowania demokracji w Polsce zwiększa z jednej strony skłonność badanych do popierania rozwiązań niedemokratycznych (akceptacja stwierdzenia: „Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne”), a z drugiej – do alienacji politycznej („Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny”).

Tabela 49

Podkreśl stwierdzenie, które jest najbliższe Twoim przekonaniom	Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteś zadowolony(a) czy niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?		
	Zadowolony(a)	Niezadowolony(a)	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów	54	29	20
Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne	16	24	11
Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny	8	16	18
Trudno powiedzieć	22	31	51

Badanie KBPN

Badanie opinii młodych ludzi na temat demokracji uzupełnia pytanie, w którym poproszono ich o ustosunkowanie się do kilku stwierdzeń opisujących jej funkcjonowanie w naszym kraju.

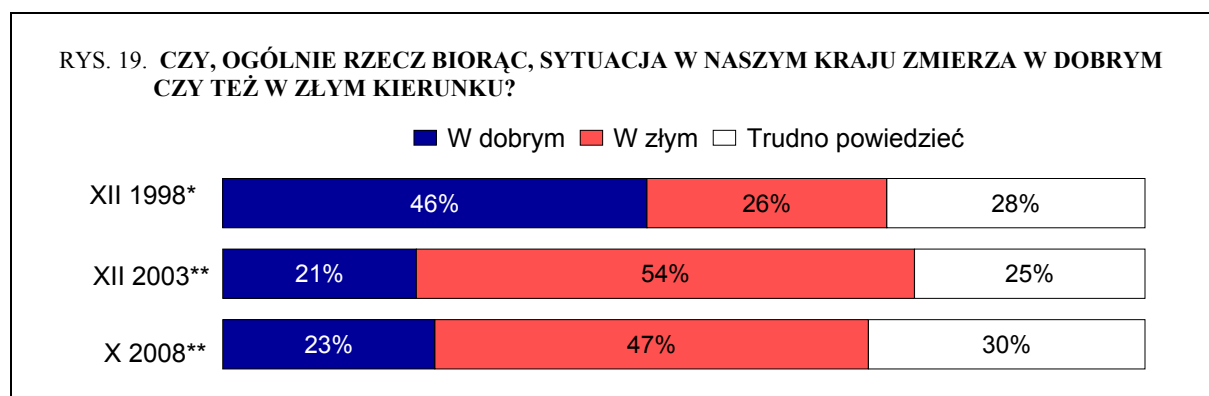
Tabela 50

Czy zgadzasz się czy też nie zgadzasz z następującymi opiniami?	Zdecydowanie się zgadzam			Raczej się zgadzam			Raczej się nie zgadzam			Zdecydowanie się nie zgadzam			Trudno powiedzieć			
	Badania															
	CBOS		KBPN		CBOS		KBPN		CBOS		KBPN		CBOS		KBPN	
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	
	w procentach															
Większość polityków niezależnie od tego, co mówi, tak naprawdę dba tylko o swoją karierę	44	60	61	35	27	26	10	4	6	3	5	4	8	3	4	
Partie są zainteresowane wyłącznie w zdobywaniu głosów obywateli podczas wyborów, a nie interesują się ich opiniami	34	46	43	36	33	37	15	8	9	3	5	4	11	8	8	
Zwykli obywatele nie mają wpływu na to, co robi rząd	30	48	43	31	26	31	20	15	14	10	8	8	8	4	4	
W Polsce podczas wyborów głosujący mają szansę dokonania rzeczywistego wyboru	34	29	27	41	45	48	13	14	13	3	5	5	10	8	8	
Partie polityczne reprezentują interesy i poglądy obywateli	6	4	5	25	15	20	38	40	43	13	30	23	19	10	9	
Większość polityków to ludzie, którzy chcą coś zrobić dla dobra ogółu	5	5	3	22	12	12	42	44	47	17	32	29	13	7	9	

Z odpowiedzi respondentów – tak jak przed pięcioma laty – wyłania się generalnie ponury obraz polskiej polityki. Według nich większość polityków, niezależnie od tego, co mówi, tak naprawdę dba tylko o swoją karierę (87% wskazań), partie są zainteresowane wyłącznie zdobywaniem głosów obywateli podczas wyborów, a nie ich opiniami (80%), politycy w większości nie należą do tych, którzy chcą coś zrobić dla dobra ogółu (76%), zwykli obywatele nie mają wpływu na to, co robi rząd (74%), a partie polityczne nie reprezentują interesów i poglądów obywateli (68%). Tak samo jak w 2003 roku jedynym jasnym punktem w obrazie polskiej demokracji jest fakt, że podczas wyborów głosujący mają szansę dokonania rzeczywistego wyboru (75%).

W roku 2003 w porównaniu z rokiem 1998 odnotowano zdecydowane pogorszenie opinii młodzieży na temat wszystkich sześciu ww. aspektów funkcjonowania demokracji. W ciągu ostatnich pięciu lat opinie w tych kwestiach zmieniły się nieznacznie.

Uzupełnieniem informacji o postrzeganiu funkcjonowania demokracji w Polsce mogą być opinie młodych ludzi o rozwoju ogólnej sytuacji w kraju. W 1998 roku młodzież najczęściej (46%) twierdziła, że sytuacja w Polsce zmierza w dobrym kierunku, tylko 26% było przeciwnego zdania. W grudniu 2003 roku ponad połowa ankietowanych (54%) negatywnie oceniała kierunek rozwoju tej sytuacji, a zaledwie 21% – pozytywnie. W omawianym okresie nastąpiła zatem radykalna zmiana opinii na ten temat. W tegorocznym sondażu, w porównaniu z rokiem 2003, opinie młodzieży o kierunku, w którym zmierza kraj, nieco się poprawiły, nadal jednak największa grupa (47%) negatywnie ocenia ten kierunek, a jedynie niespełna jedna czwarta (23%) jest odmiennego zdania.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Tak jak w 2003 roku opinie młodzieży w tej kwestii w dużym stopniu są zdeterminowane przez warunki materialne ich rodzin – im gorsze oceny tych warunków, tym częstsze opinie, że, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza w złym kierunku. Obecnie wpływ warunków materialnych na postrzeganie kierunku rozwoju sytuacji w kraju jest jeszcze bardziej widoczny niż przed pięcioma laty.

Tabela 51

Czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Odpowiedzi uczniów oceniających obecne warunki materialne swoich rodzin jako				
	bardzo złe	raczej złe	średnie, przeciętne	raczej dobre	bardzo dobre
	w procentach				
W dobrym	9	22	19	24	36
W złym	74	51	47	47	40
Trudno powiedzieć	17	26	34	29	25

Badanie KBPN

Opinie o kierunku rozwoju sytuacji w kraju wykazują również związek z wielkością miejscowości, w której mieszkają badani. Najgorsze opinie odnotowaliśmy wśród młodzieży mieszkającej w miastach liczących do 20 tys. mieszkańców. Zbliżone opinie, choć nieco bardziej pozytywne, ma młodzież wiejska. Najlepsze oceny kierunku, w którym zmierza nasz kraj, wyrażają badani mieszkający w miastach liczących ponad 100 tys. mieszkańców, jednak także wśród tych respondentów najczęstsze są oceny negatywne.

Tabela 52

Jak oceniasz, czy ogólnie rzecz biorąc sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Odpowiedzi uczniów mieszkających				
	na wsi	w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców	w miastach od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	w miastach od 101 tys. do 500 tys. mieszkańców	w miastach 501 tys. mieszkańców i więcej
	w procentach				
W dobrym	21	18	24	31	30
W złym	48	50	49	40	38
Trudno powiedzieć	31	31	27	30	32

Badanie KBPN

STOSUNEK DO ROLI KOŚCIOŁA W ŻYCIU POLITYCZNYM

Zdecydowana większość młodych ludzi uważa, że Kościół powinien być od państwa oddzielony i nie powinien zajmować się polityką (72%). Odmiennego zdania jest 16% badanych. Opinie młodzieży w tej kwestii nie zmieniły się od 2003 roku, natomiast w porównaniu z rokiem 1998 nieznacznie zmalała liczba ankietowanych zgadzających się z poglądem, że Kościół powinien być oddzielony od państwa i nie powinien zajmować się polityką. W omawianym okresie w zasadzie nie zmienił się natomiast odsetek młodych ludzi uważających, iż Kościół powinien mieć wpływ na sprawy państwa i jego politykę.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Tak jak przed pięcioma laty większe poparcie dla wpływu Kościoła na sprawy państwa i jego politykę występuje wśród uczniów określających się jako osoby wierzące oraz regularnie (co najmniej raz w tygodniu) biorące udział w praktykach religijnych. Jednak nawet młodzież, która przejawia większą więź z Kościołem, na ogół zgadza się z opinią, iż instytucja ta powinna być oddzielona od państwa i nie powinna zajmować się polityką.

Tabela 53

Z pary stwierdzeń wybierz to, które jest bliższe Twoim poglądom	Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważasz się za osobę			
	głęboko wierzącą	wierzącą	niezdecydowaną	niewierzącą
	w procentach			
Kościół powinien być od państwa oddzielony i nie powinien zajmować się polityką	62	69	87	95
Kościół powinien mieć wpływ na sprawy państwa i jego politykę	26	18	7	0
Trudno powiedzieć	11	13	6	5

Badanie KBPN

Tabela 54

Z pary stwierdzeń wybierz to, które jest bliższe Twoim poglądom:	Czy bierzesz udział w takich praktykach religijnych jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?				
	Tak, kilka razy w tygodniu	Tak, raz w tygodniu	Tak, przeciętnie jeden, dwa razy w miesiącu	Tak, kilka razy w roku	W ogóle w nich nie uczestniczę
	w procentach				
Kościół powinien być od państwa oddzielony i nie powinien zajmować się polityką	60	66	81	75	85
Kościół powinien mieć wpływ na sprawy państwa i jego politykę	26	21	11	14	7
Trudno powiedzieć	14	13	8	11	9

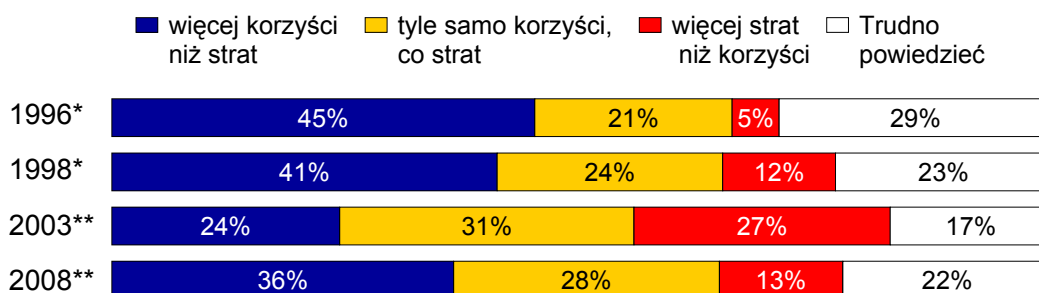
Badanie KBPN

MŁODZIEŻ O INTEGRACJI POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Stosunek młodzieży do integracji Polski z Unią Europejską badany był przez CBOS od 1996 roku. W 2008 roku pytanie to po raz pierwszy zostało zadane w sytuacji, gdy Polska jest już członkiem UE. Podczas gdy poprzednie pomiary dotyczyły przewidywań młodzieży dotyczących skutków, jakie przyniesie integracja naszemu krajowi, obecnie mamy do czynienia z oceną realnych następstw członkostwa Polski w tej organizacji.

W latach 1996–2003 opinie młodzieży kończącej szkoły średnie i zawodowe na temat ewentualnych skutków przystąpienia Polski do Unii Europejskiej systematycznie się zmieniały – malał odsetek „euroentuzjastów”, spodziewających się po integracji więcej korzyści niż strat, przy jednocześnie zwiększającej się grupie „eurosceptyków”, oczekujących raczej strat niż korzyści dla kraju, oraz grupie tych, którzy oceniali, że wejście do UE przyniesie naszemu krajowi tyle samo korzyści, co strat. W szczególności w latach 1996 i 1998 młodzież najczęściej (odpowiednio: 45% i 41% wskazań) uważała, że – ogólnie rzecz biorąc – pełna integracja z UE przyniesie Polsce więcej korzyści niż strat, natomiast w 2003 roku najliczniejsze grupy były zdania, że proces ten przyniesie naszemu krajowi tyle samo korzyści, co strat (31%) lub więcej strat niż korzyści (27%).

RYS. 21. CZY, OGÓLNIE RZECZ BIORĄC, INTEGRACJA Z UNIĄ EUROPEJSKĄ PRZYNOSI POLSCE³:

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

³ W latach 1996-2003 pytanie brzmiało „Czy, ogólnie rzecz biorąc, pełna integracja z Unią Europejską przyniesie Polsce:”

Tegoroczny sondaż, realizowany po czterech latach członkostwa Polski w Unii Europejskiej, przyniósł zmianę opinii młodzieży w kwestii postrzegania skutków przystąpienia naszego kraju do Wspólnoty. Badani oceniający, iż integracja Polski z Unią Europejską przyniosła Polsce więcej strat niż korzyści, stanowią obecnie 13% ogółu, natomiast najczęstsze są znów opinie, iż oznacza ona dla naszego kraju więcej korzyści niż strat (36%). Drugą pod względem wielkości grupę stanowią badani oceniający, iż integracja Polski z UE przyniosła Polsce tyle samo korzyści, co strat (28%).

Warto zauważyć, iż w kwestii oceny skutków integracji Polski z Unią Europejską bardziej wyrobione poglądy mają chłopcy niż dziewczęta. Chłopcy są też od dziewcząt zdecydowanie bardziej euroentuzjastyczni.

Tabela 55

Czy ogólnie rzecz biorąc integracja z Unią Europejską przynosi Polsce:	Odpowiedzi		
	chłopców	dziewcząt	Ogółem
	w procentach		
– więcej korzyści niż strat	45	30	36
– tyle samo korzyści, co strat	26	30	28
– więcej strat niż korzyści	15	12	13
Trudno powiedzieć	14	28	22
Ogółem	100	100	100

** Badanie KBPN

Oceny skutków integracji Polski z UE związane są także z typem szkoły, do której uczęszczają badani. Najwięcej euroentuzjastów można znaleźć wśród uczniów ostatnich klas liceów ogólnokształcących, natomiast najbardziej eurosceptyczni są uczniowie zasadniczych szkół zawodowych.

Tabela 56

Czy ogólnie rzecz biorąc integracja z Unią Europejską przynosi Polsce:	Odpowiedzi uczniów				
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych	Ogółem
	w procentach				
– więcej korzyści niż strat	45	36	30	23	36
– tyle samo korzyści, co strat	27	31	31	22	28
– więcej strat niż korzyści	8	12	13	28	13
Trudno powiedzieć	20	21	26	26	22
Ogółem	100	100	100	100	100

** Badanie KBPN

Na oceny skutków wejścia Polski do Unii Europejskiej wpływ ma także wielkość miejscowości, w której mieszkają badani. O przewadze pozytywnych efektów integracji przekonani są najczęściej uczniowie mieszkający w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców, natomiast przewagę strat nad korzyściami dostrzegają przede wszystkim uczniowie mieszkający na wsi.

Tabela 57

Czy ogólnie rzecz biorąc integracja z Unią Europejską przynosi Polsce:	Odpowiedzi uczniów mieszkających					
	na wsi	w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców	w miastach od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	w miastach od 101 tys. do 500 tys. mieszkańców	w miastach 501 tys. mieszkańców w i więcej	Ogółem
	w procentach					
– więcej korzyści niż strat	31	36	38	48	50	36
– tyle samo korzyści, co strat	28	28	32	28	23	28
– więcej strat niż korzyści	17	9	12	6	11	13
Trudno powiedzieć	24	28	19	18	17	22
Ogółem	100	100	100	100	100	100

** Badanie KBPN

Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że od 1996 do 2003 roku integracja z Unią Europejską – w miarę przybliżania się daty wstąpienia do UE – oceniana była przez młodzież coraz mniej entuzjastycznie, coraz częściej obawiano się jej niekorzystnych skutków. W tym czasie systematycznie zmniejszała się także liczba uczniów niemających wyrobionego zdania w tej kwestii. Opinie wyrażane przez młodych ludzi cztery lata po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej świadczą o tym, jak się wydaje, iż obawy części z nich odczuwane na rok przed wstąpieniem naszego kraju do UE okazały się nieuzasadnione. W ocenie młodzieży bilans integracji z UE, ogólnie rzecz biorąc, jest dodatni.

ZAINTERESOWANIE POLITYKĄ I DEKLAROWANE POGLĄDY POLITYCZNE

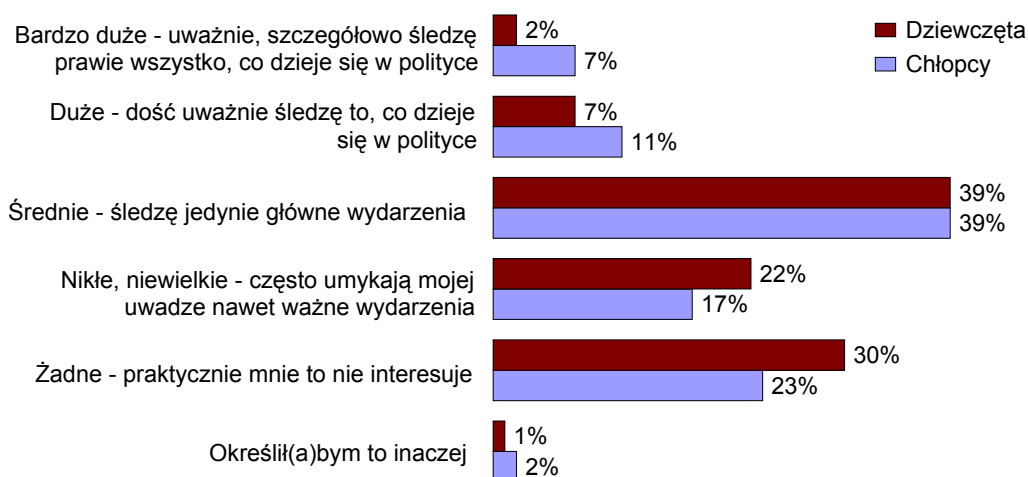
ZAINTERESOWANIE POLITYKĄ

Największa liczebnie grupa młodzieży (39%) określa swoje zainteresowanie polityką jako średnie – śledzi jedynie najważniejsze wydarzenia polityczne. Ponad jedna czwarta badanych (27%) twierdzi, że praktycznie nie interesuje się kwestiami politycznymi. W tegorocznym sondażu zainteresowanie młodzieży polityką jest zbliżone do odnotowanego pięć i dziesięć lat temu, a niższe niż w 1996 roku. Nieco częściej zainteresowanie tą dziedziną deklarują chłopcy niż dziewczęta.

Tabela 58

Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	1996	1998	2003	2008
	w procentach			
Bardzo duże – uważnie śledzę prawie wszystko, co się dzieje w polityce	3	3	3	4
Duże – dość uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce	14	8	10	9
Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	52	42	38	39
Nikłe – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	18	23	21	20
Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	13	23	25	27
Określił(a)bym to inaczej	0	1	3	2

RYS. 22. JAK OKREŚLIŁ(A)BYŚ SWOJE ZAINTERESOWANIE POLITYKĄ?

Analizy pokazują związek deklarowanego poziomu zainteresowania polityką z typem szkoły, do której uczęszczają badani, choć nie zmienia on ogólnego wniosku o braku większego zainteresowania polityką wśród młodzieży kończącej szkoły ponadgimnazjalne. Relatywnie najbardziej zainteresowani polityką są uczniowie liceów ogólnokształcących, a najmniej – zasadniczych szkół zawodowych.

Tabela 59

Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
Bardzo duże – uważnie, szczegółowo śledzę prawie wszystko, co dzieje się w polityce	3	2	4	7
Duże – dość uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce	14	8	7	2
Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	44	43	36	23
Nikłe, niewielkie – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	18	24	18	18
Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	21	22	33	45
Określił(a)bym to inaczej	1	0	2	5

Badanie KBPN

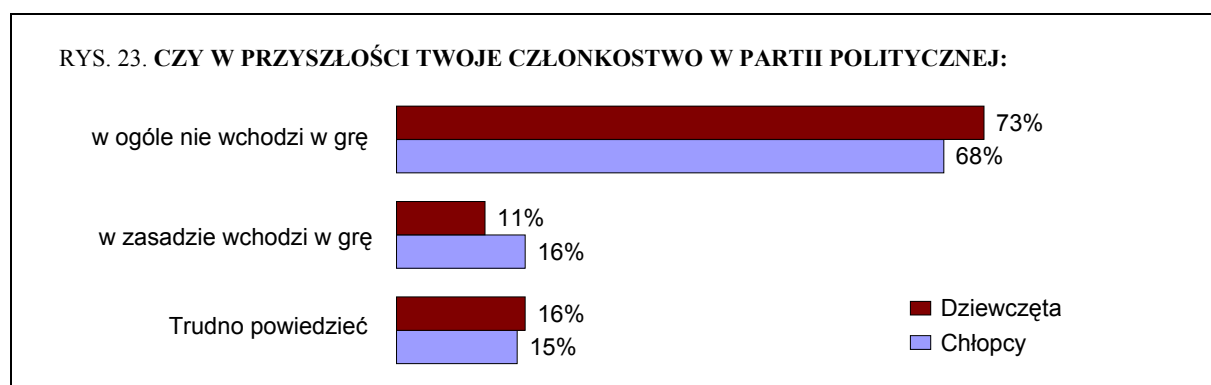
PRZEWIDYWANIA DOTYCZĄCE EWENTUALNEGO CZŁONKOSTWA W PARTII POLITYCZNEJ

W tegorocznym sondażu, tak jak pięć i dziesięć lat wcześniej, zapytano młodych ludzi, czy w przyszłości dopuszczają możliwość wstąpienia do jakiejś partii politycznej. Porównanie wyników badań pokazuje, iż od 1998 roku systematycznie rósł odsetek uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych wykluczających zostanie w przyszłości członkiem jakiejś partii politycznej. W tym roku aż 71% badanych złożyło tego rodzaju deklarację. Jedynie 13% młodzieży (wzrost o 3 punkty od 2003 roku) bierze pod uwagę możliwość czynnego uczestniczenia w życiu politycznym. Od roku 1998 systematycznie maleje odsetek osób niemających zdania w tej kwestii.

Tabela 60

Czy w przyszłości Twoje członkostwo w partii politycznej:	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
– w ogóle nie wchodzi w grę	57	62	71
– w zasadzie wchodzi w grę	14	16	13
Trudno powiedzieć	29	23	16

Chłopcy nieco częściej niż dziewczęta są zainteresowani członkostwem w jakiejś partii politycznej, jednak także wśród nich deklaracje tego rodzaju stanowią zdecydowaną mniejszość.

Tak jak przed pięcioma laty przewidywania młodzieży dotyczące ewentualnego przyszłego członkostwa w partii politycznej związane są z deklarowanym poziomem zainteresowania polityką – im jest on wyższy, tym rzadsze odrzucanie możliwości własnego zaangażowania w działalność partii politycznych i częstsze dopuszczanie takiej ewentualności.

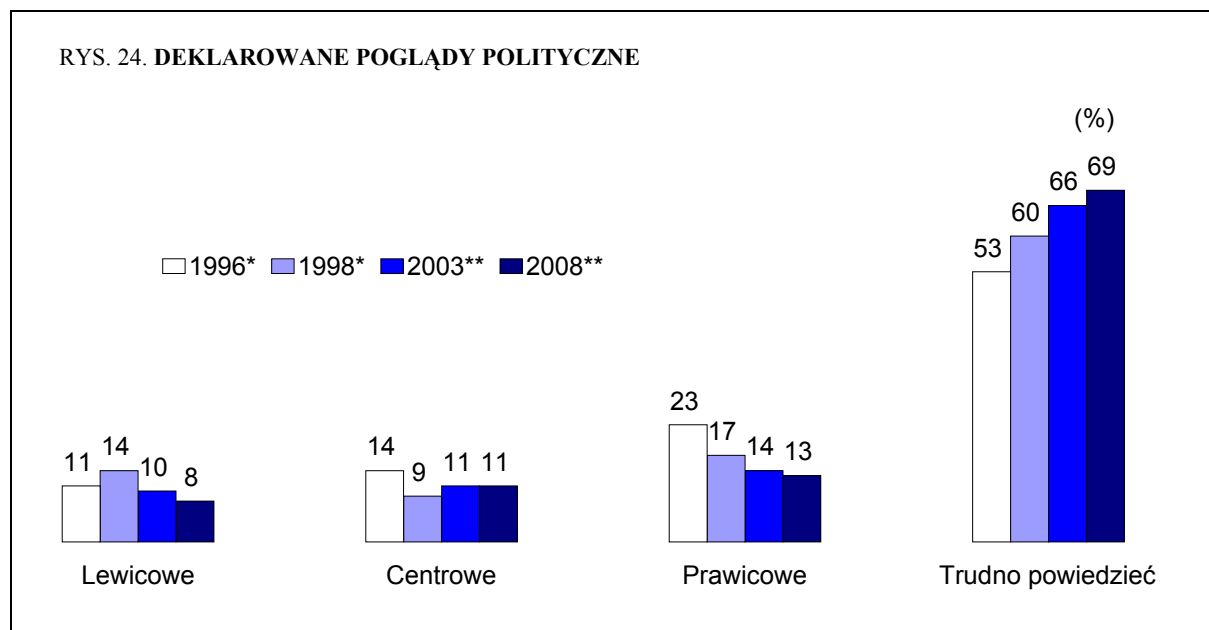
Tabela 61

Czy w przyszłości Twoje członkostwo w partii politycznej:	Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?					
	Bardzo duże – uważnie, szczegółowo śledzę prawie wszystko, co dzieje się w polityce	Duże – dość uważnie śledzę to, co się dzieje w polityce	Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	Nikłe, niewielkie – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	Określił(a)bym to inaczej
	w procentach					
– w ogóle nie wchodzi w grę	48	57	69	76	78	67
– w zasadzie wchodzi w grę	36	30	13	10	6	19
Trudno powiedzieć	16	13	18	13	15	14

Badanie KBPN

DEKLAROWANE POGLĄDY POLITYCZNE

Spośród uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych ponad dwie trzecie (69%) nie potrafi określić swoich poglądów politycznych. Od 1996 roku grupa młodych ludzi, którzy mają problem z określeniem swoich poglądów politycznych na osi „lewica – prawica”, systematycznie się powiększa.

* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Wśród badanych, którzy zdefiniowali swoje przekonania polityczne, nieco ponad dwie piąte stanowią osoby identyfikujące się z prawicą, a tylko jedna czwarta określa swoje poglądy jako lewicowe. Osoby deklarujące centrową orientację polityczną stanowią nieco ponad jedną trzecią tej grupy.

Częściej niż pozostali ankietowani swoje poglądy polityczne na osi „lewica – prawica” potrafią zdefiniować uczniowie liceów ogólnokształcących. Warto też zauważyć, iż o ile wśród deklarujących sprecyzowane poglądy polityczne uczniów liceów ogólnokształcących i techników najczęstsze są poglądy prawicowe, o tyle w liceach profilowanych, technicznych i zawodowych oraz zasadniczych szkołach zawodowych dominują poglądy centrowe. W odróżnieniu od pozostałych ankietowanych, mający sprecyzowane poglądy polityczne uczniowie zasadniczych szkół zawodowych częściej skłonni są określać je jako lewicowe niż prawicowe.

Tabela 62

Deklarowane poglądy polityczne	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
Lewicowe	8	6	6	11
Centrowe	11	10	10	12
Prawicowe	19	11	8	6
Trudno powiedzieć	62	74	76	71

Badanie KBPN

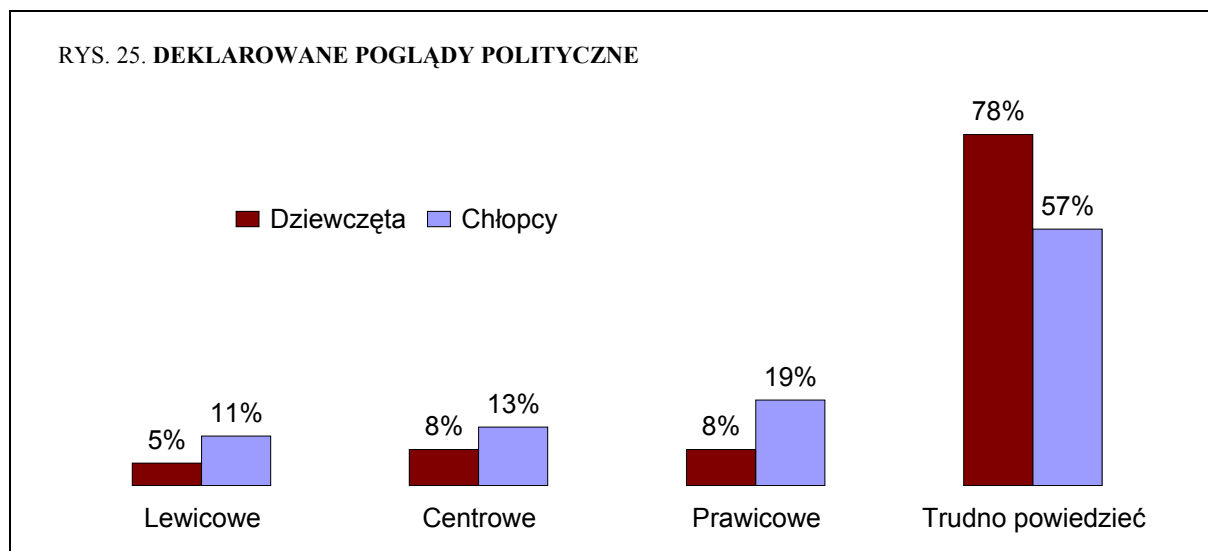
Zainteresowanie polityką wśród uczniów wiąże się z posiadaniem przez nich bardziej sprecyzowanych poglądów politycznych. Wśród osób deklarujących bardzo duże lub duże zainteresowanie polityką zdecydowana większość potrafi określić swoje poglądy na skali „lewica – prawica”, natomiast badani co najwyżej średnio zainteresowani polityką na ogół nie umieją tego zrobić.

Tabela 63

Deklarowane poglądy polityczne	Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?					
	Bardzo duże – uważnie, szczegółowo śledzę prawie wszystko, co dzieje się w polityce	Duże – dość uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce	Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	Nikłe, niewielkie – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	Określił(a)-bym to inaczej
	w procentach					
Lewicowe	18	16	7	5	5	21
Centrowe	29	16	12	8	5	16
Prawicowe	37	33	15	7	3	
Trudno powiedzieć	16	35	65	80	86	63

Badanie KBPN

Zdecydowanie częściej sprecyzowane poglądy polityczne mają chłopcy niż dziewczęta. W pewnym stopniu związane jest to z rzadszym zainteresowaniem polityką wśród dziewcząt niż wśród chłopców, gdyż wśród dziewcząt, które deklarują bardzo duże zainteresowanie polityką, tej różnicy nie odnotowano.

Badanie KBPN

SYMPATIE POLITYCZNE MŁODZIEŻY

W tegorocznym sondażu, tak jak przed pięciu laty, zdecydowana większość uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych nie potrafiła wskazać bliskiej sobie partii politycznej – połowa (51%) twierdziła, że nie ma takiej partii, a 17% nie umiało żadnej wymienić. W roku 2003 w porównaniu z rokiem 1998 znacząco (o 13 punktów) wzrósł odsetek młodych ludzi stwierdzających, że wśród istniejących w Polsce partii politycznych nie ma takiej, która im się najbardziej podoba. Zmiana ta nastąpiła przede wszystkim kosztem zmniejszenia się (o 11 punktów) odsetka osób, które na tak postawione pytanie udzielały odpowiedzi „nie wiem”. Od 1998 roku stabilna jest grupa ankietowanych wymieniających konkretne ugrupowanie polityczne. Obecnie – podobnie jak przed pięcioma i dziesięcioma laty – stanowią oni niemal jedną trzecią ogółu respondentów.

Tabela 64

Która z istniejących w Polsce partii politycznych najbardziej Ci się podoba?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	w procentach		
Wymienił(a) konkretną partię	32	31	32
Nie ma takiej partii	39	52	51
Nie wiem	28	17	17

Największy problem ze wskazaniem jakiejkolwiek partii, która im się podoba, mają osoby niepotrafiące zdefiniować swoich poglądów na osi „lewica – prawica”. Najłatwiej odnajdują na scenie politycznej „swoją” partię respondenci deklarujący prawicowe poglądy polityczne. Jedynie co trzeci z nich mówi, że nie ma takiej partii, która im się podoba,

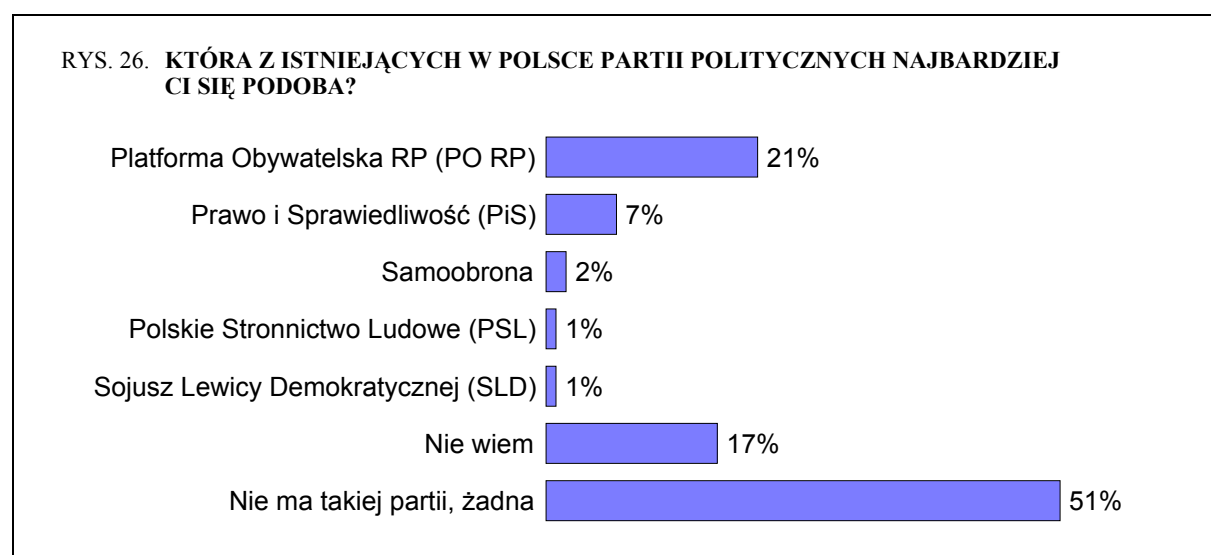
a zaledwie 6% nie wie, którą partię wybrać. Spośród ankietowanych potrafiących umieścić swoje poglądy polityczne na osi „lewica – prawica” największy problem ze wskazaniem ulubionej partii mają respondenci o poglądach centrowych.

Tabela 65

Która z istniejących w Polsce partii politycznych najbardziej Ci się podoba?	Odpowiedzi uczniów deklarujących poglądy polityczne			
	lewicowe	centrowe	prawicowe	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Wymienia konkretną partię	49	46	61	23
Prawicowa, prawa strona – ogólnie	0	0	1	0
Lewicowa, lewica – ogólnie	1	0	0	0
Inne	0	1	0	0
Nie wiem	11	9	6	21
Nie ma takiej partii, żadna	39	45	33	57

Badanie KBPN

W rankingu partii politycznych, które najbardziej się podobają badanej młodzieży, pierwsze miejsce – tak jak w 2003 roku – zajmuje Platforma Obywatelska (21%, wzrost o 11 punktów). Na drugim miejscu jest obecnie Prawo i Sprawiedliwość wymieniane przez 7% pytanych (w stosunku do 2003 roku wzrost o 4 punkty procentowe), a na trzecim – Samoobrona (2%, spadek o 6 punktów). Częstość wymieniania poszczególnych partii przedstawiono na rysunku.

Oprócz wymienionych wyżej partii politycznych sporadycznie mówiono też o takich ugrupowaniach, jak: Liga Polskich Rodzin, Unia Polityki Realnej, Partia Demokratyczna-

demokracy.pl, Polska Partia Pracy, Prawica Rzeczypospolitej i Socjaldemokracja Polska. Nieliczni badani podawali także odpowiedzi ogólnikowo opisujące typ partii i nie wymieniali żadnej konkretnej partii politycznej.

Platforma Obywatelska jest partią wymienianą najczęściej niezależnie od deklarowanych przez respondentów poglądów politycznych. Sympatie partyjne młodych ludzi w pewnym stopniu są jednak związane z deklarowanymi przez nich poglądami politycznymi. Widać to zarówno w tym, jakie partie są wymieniane wśród najbardziej podobających się respondentom, jak i w częstotliwości ich wymieniania. Badani o orientacji prawicowej częściej niż pozostali wymieniają w tym kontekście Platformę Obywatelską oraz Prawo i Sprawiedliwość. Jako trzecia najbardziej podobająca się partia w odpowiedziach tej grupy badanych pojawia się Unia Polityki Realnej i – z nieznacznie mniejszym odsetkiem wskazań – Samoobrona. Wśród uczniów o poglądach centrowych dwa pierwsze miejsca również zajęły PO i PiS, choć z mniejszymi odsetkami wskazań niż wśród osób identyfikujących się z prawicą. Na trzecim miejscu znalazły się natomiast *ex aequo* Polskie Stronnictwo Ludowe i Samoobrona. Młodzi ludzie określający swoje poglądy jako lewicowe, po zajmującej pierwsze miejsce PO, najczęściej wymieniali Sojusz Lewicy Demokratycznej, a następnie PiS. Czwarte miejsce według wskazań młodzieży identyfikującej się z lewicą zajęła Samoobrona, która jest w tej grupie badanych wskazywana nieco częściej niż w pozostałych.

Tabela 66

Która z istniejących w Polsce partii politycznych najbardziej Ci się podoba?	Odpowiedzi uczniów deklarujących poglądy polityczne			
	lewicowe	centrowe	prawicowe	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Liga Polskich Rodzin (LPR)	1	1	0	0
Partia Demokratyczna - demokraci.pl (PD)	0	0	1	0
Platforma Obywatelska RP (PO RP)	30	32	38	15
Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL)	0	2	1	0
Prawica Rzeczypospolitej	0	0	1	0
Prawo i Sprawiedliwość (PiS)	8	9	14	5
Samoobrona	5	2	3	1
Socjaldemokracja Polska (SdPI)	1	0	0	0
Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)	7	1	0	0
Unia Polityki Realnej (UPR)	0	0	3	0
Prawicowa, prawa strona – ogólnie	0	0	1	0
Lewicowa, lewica – ogólnie	1	0	0	0
Ugrupowania narodowe, np. NOP, ONR	0	0	1	0
Inne odpowiedzi	0	1	0	0
Nie wiem	11	9	6	21
Nie ma takiej partii, żadna	39	45	33	57

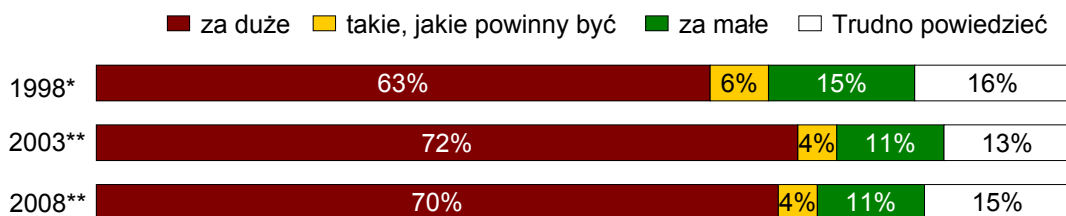
Badanie KBPN

MŁODZIEŻ WOBEC PRZEMIAN GOSPODARCZYCH

STOSUNEK DO NIERÓWNOŚCI DOCHODÓW I LUDZI BOGATYCH

W tegorocznym sondażu większość ankietowanych uczniów (70%) ocenia, że różnice między najniższymi a najwyższymi dochodami są w naszym kraju zbyt duże. W porównaniu z badaniem przeprowadzonym w 2003 roku liczba takich ocen nieznacznie zmalała. Podobnie jak w latach ubiegłych nierówności dochodów w Polsce akceptują obecnie zaledwie nieliczni respondenci, a 11% badanych zgadza się z opinią, że nierówności te są zbyt małe.

RYS. 27. JAK OCENIASZ, CZY RÓŻNICE POMIĘDZY NAJNIŻSZYMI A NAJWYŻSZYMI DOCHODAMI W KRAJU SĄ:

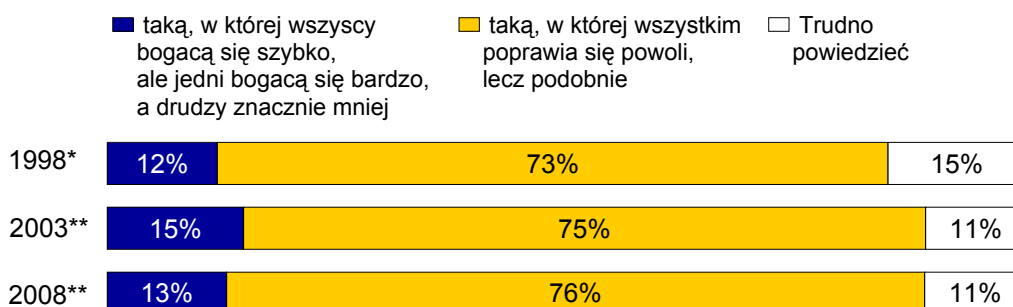

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Trzy czwarte badanej młodzieży (76%) opowiada się za powolnym, ale równomiernym bogaceniem się społeczeństwa. Sytuację, w której wszyscy bogacą się szybko, ale jedni bardzo, a drudzy znacznie mniej, preferuje 13% ankietowanych. Można zatem powiedzieć, że tak jak w latach 1998 i 2003 młodzi ludzie nie zgadzają się na zwiększanie się nierówności dochodów, nawet jeśli wszystkie grupy społeczne odnotowywałyby wzrost swoich zarobków. Opinie młodzieży w tej kwestii nie uległy znaczącym zmianom.

RYS. 28. GDYBYŚ MÓGL (MOGŁA) WYBIERAĆ, TO KTÓRĄ Z SYTUACJI WOLAŁ(A)BYŚ W KRAJU? CZY:

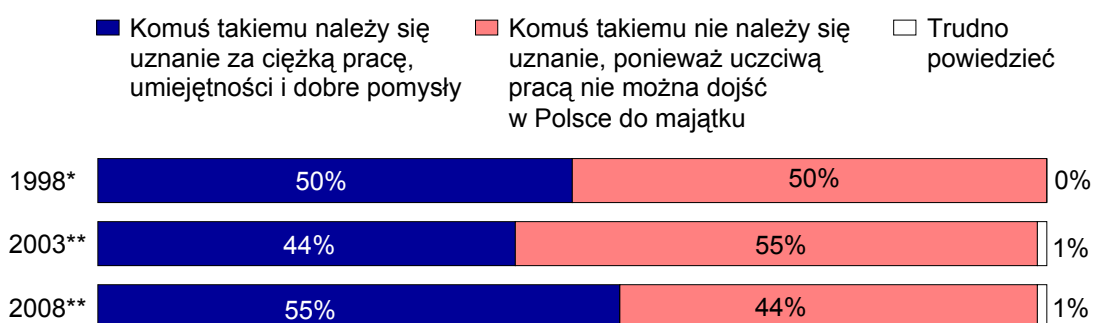

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

W stosunku do roku 2003 zmieniło się podejście młodzieży do osób, które w ciągu ostatnich paru lat osiągnęły sukces finansowy. Obecnie 55% uczniów jest zdania, że komuś takiemu należy się uznanie za ciężką pracę, umiejętności i dobre pomysły, w 2003 roku uważało tak 44% badanych. Z opinią, że osobie, która doszła do dużych pieniędzy, nie należy się uznanie, ponieważ w Polsce uczciwą pracą nie można zdobyć majątku, zgadza się obecnie 44% ankietowanych (spadek od poprzedniego pomiaru o 11 punktów).

RYS. 29. CO MYŚLISZ O OSOBIE, KTÓRA W CIĄGU OSTATNICH PARU LAT DOSZŁA DO DUŻYCH PIENIĘDZY?

* Badanie statutowe CBOS

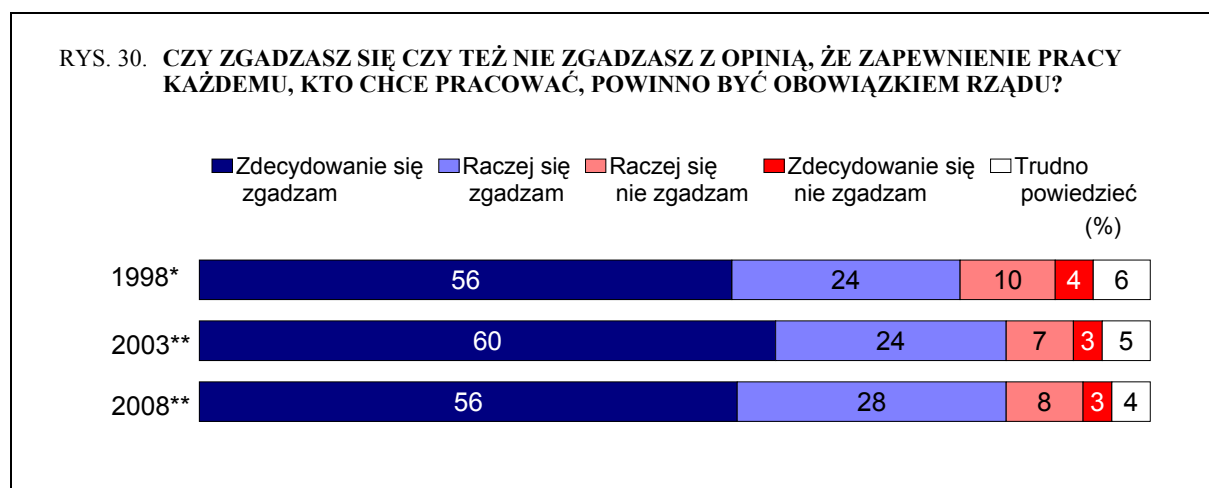
** Badanie KBPN

Podobnie jak w latach 1998 i 2003 im lepiej młodzi ludzie oceniają własną sytuację materialną, tym częściej deklarują uznanie dla ludzi sukcesu finansowego i tym rzadziej postrzegają ich jako niezasługujących na szacunek. W tym roku nie zaobserwowano związku

wykształcenia rodziców z postawami młodzieży wobec zamożności. Wśród ankietowanych, niezależnie od pochodzenia społecznego, coraz popularniejsze staje się przekonanie, że uczciwie pracując można zarobić w Polsce duże pieniądze.

PAŃSTWO A GOSPODARKA

Obecnie, podobnie jak w latach 1998 i 2003, młodzież oczekuje aktywnej roli państwa w zakresie tworzenia i utrzymywania miejsc pracy. Mimo że badani dorastali już w gospodarce rynkowej, niemal powszechnie akceptują stwierdzenie, że zapewnienie pracy każdemu, kto chce pracować, powinno być obowiązkiem rządu (84% wskazań). W stosunku do wyników poprzednich badań, w tym roku poparcie dla tej tezy nie wykazuje zróżnicowania ze względu na typ szkoły, do której uczęszczają ankietowani.

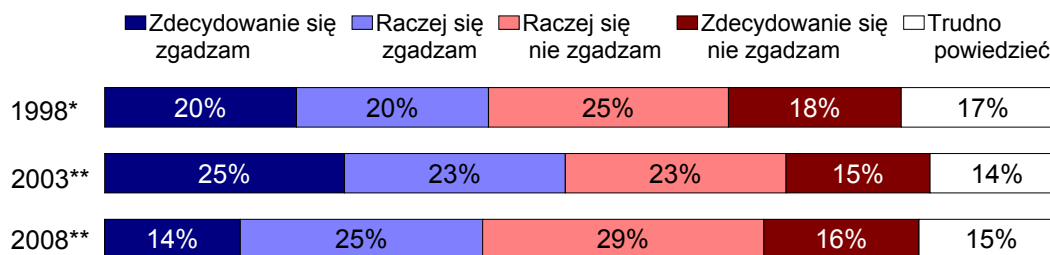
* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Wyniki aktualnego badania pokazują jednocześnie spadek wśród uczniów popularności opinii, że należy utrzymywać stanowiska pracy, które tak naprawdę nie są potrzebne, po to, aby ludzie nie byli bezrobotni. W 2003 roku z takim twierdzeniem zgadzała się niemal połowa ankietowanych (48%), obecnie – 39%.

Takie przekonanie, podobnie jak w roku 2003, wyrażają głównie uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (27% zdecydowanie się z nim zgadza, a 31% popiera je umiarkowanie). Jednak nawet w tej grupie odsetek zwolenników utrzymywania zbędnych stanowisk po to, aby ludzie nie byli bezrobotni, zmniejszył się w ostatnich latach o 7 punktów.

RYS. 31. CZY ZGADZASZ SIĘ CZY TEŻ NIE ZGADZASZ Z OPINIĄ, ŻE NALEŻY UTRZYMYWAĆ STANOWISKA PRACY, KTÓRE TAK NAPRAWDĘ NIE SĄ POTRZEBNE, PO TO, ABY LUDZIE NIE BYLI BEZROBOTNI?

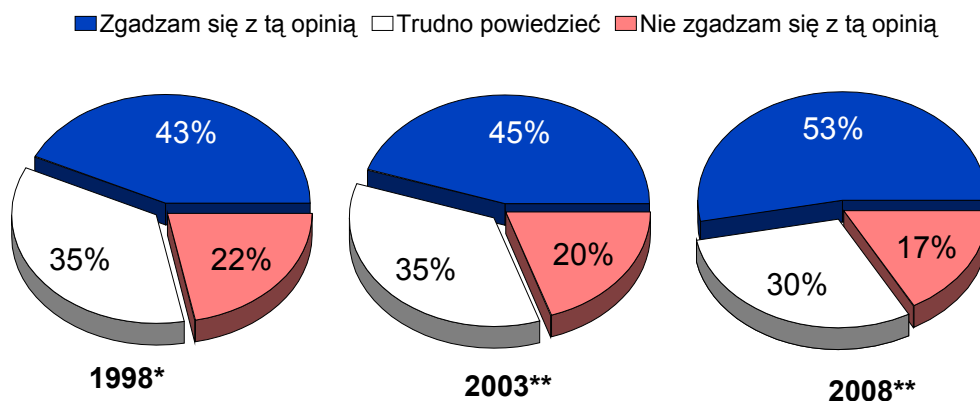

* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Poglądy młodzieży na temat roli państwa w gospodarce określa również stanowisko wobec tezy, że każde przedsiębiorstwo będzie lepiej działać w prywatnych rękach niż pod państwowym zarządem. Ze stwierdzeniem tym zgadza się obecnie 53% ankietowanych, natomiast 17% wyraża sprzeciw. Od dziesięciu lat opinie uczniów w tej kwestii stopniowo ewoluują w kierunku przekonania o wyższości ekonomiki firm prywatnych nad wydajnością przedsiębiorstw państwowych.

RYS. 32. CO MYŚLISZ O OPINI, ŻE KAŻDE PRZEDSIĘBIORSTWO BĘDZIE LEPIEJ DZIAŁAĆ W PRYWATNYCH RĘKACH NIŻ POD PAŃSTWOWYM ZARZĄDEM?

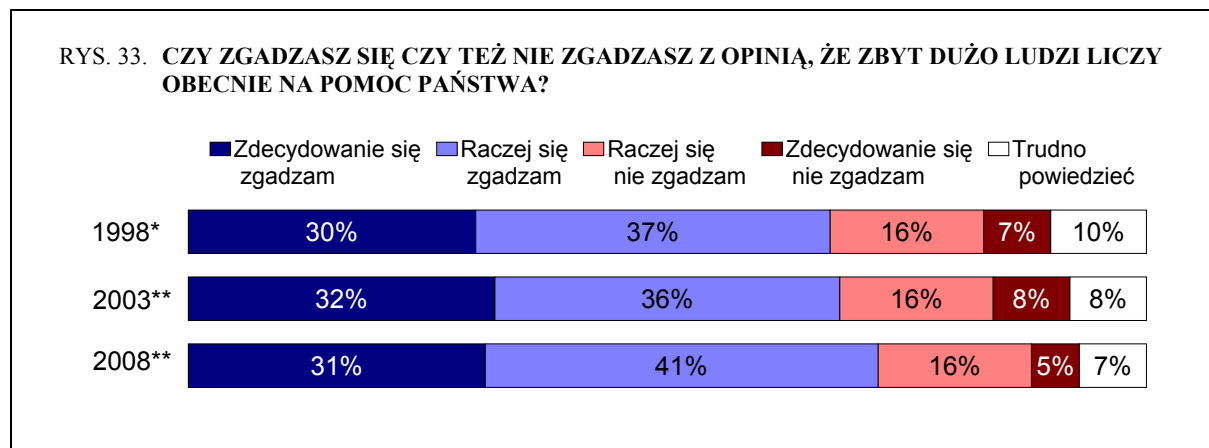
* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

STOSUNEK DO POMOCY SPOŁECZNEJ

Prawie trzy czwarte uczniów (72%) ocenia, że zbyt dużo ludzi liczy obecnie na pomoc państwa, natomiast jedna piąta (21%) jest przeciwnego zdania. Od 1998 roku przybywa

wśród uczniów zwolenników ponoszenia indywidualnej odpowiedzialności za siebie i swoich najbliższych. Na takie przekonania badanych w pewnej mierze wpłynęła zapewne korzystna w ostatnim czasie sytuacja na rynku pracy.

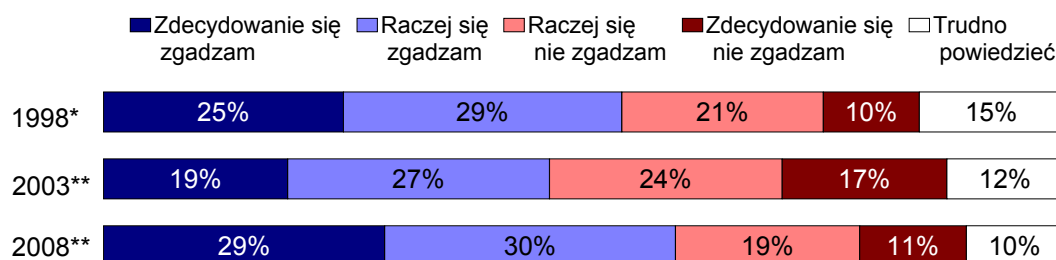
* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Poglądy młodzieży na temat osób otrzymujących zasiłki z pomocy społecznej są podobne do opinii wyrażonych w 1998 roku. Zarówno dziesięć lat temu, jak i obecnie młodzież uważała, że bieżąca sytuacja w kraju nie zmusza do korzystania z pomocy państwa, a pozostawanie klientem opieki społecznej jest dla wielu po prostu sposobem na życie. W 1998 roku ze stwierdzeniem, że ludzie w nieuzasadniony sposób nadużywają państwowej opieki, zgodziło się 54% badanych, a obecnie – 59%. Sprzeciw wobec niego wyraziło odpowiednio 31% i 30% uczniów.

Wyniki badań wskazują, że jedynie w roku 2003 młodzież w sposób bardziej wyrozumiały postrzegała osoby korzystające z pomocy społecznej. Wtedy 41% ankietowanych nie zgadzało się ze stwierdzeniem, że wielu spośród otrzymujących zasiłki z pomocy społecznej tak naprawdę nie zasługuje na pomoc. Odmiennego zdania było 46% młodych ludzi.

RYS. 34. CZY ZGADZASZ SIĘ CZY TEŻ NIE ZGADZASZ Z OPINIĄ, ŻE WIELU Z TYCH, KTÓRZY OTRZYMUJĄ ZASIŁKI Z POMOCY SPOŁECZNEJ, TAK NAPRAWDĘ NIE ZASŁUGUJE NA POMOC?

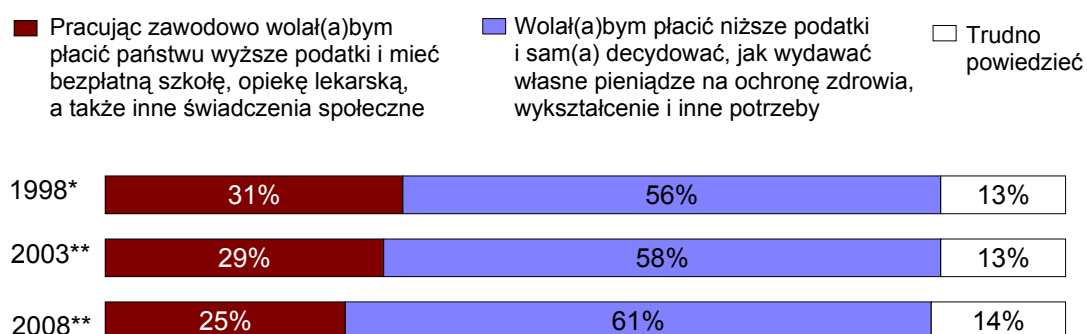
* Badania statutowe CBOS

** Badanie KBPN

PREFEROWANY SYSTEM PODATKOWY

W ciągu minionych dziesięciu lat zaobserwowano stopniowe zmiany preferencji młodzieży dotyczące systemu podatkowego. Coraz większa grupa uczniów opowiada się za systemem bardziej liberalnym, tzn. wybiera odpowiedź: „Wolał(a)bym płacić niższe podatki i sam(a) decydować, jak wydawać własne pieniądze na ochronę zdrowia, wykształcenie i inne potrzeby”. W 1998 roku taką opinię wyraziło 56% badanych, a obecnie 61% ankietowanych. W tym roku co czwarty uczeń deklaruje się jako zwolennik wyższych podatków i większej redystrybucyjnej roli państwa, co wyraża się w wyborze opcji: „pracując zawodowo wolał(a)bym płacić państwu wyższe podatki i mieć bezpłatną szkołę, opiekę lekarską, a także inne świadczenia społeczne”. W 2003 roku takich osób było 29%, a w 1998 – 31%.

RYS. 35. KTÓRĄ Z DWÓCH SYTUACJI WOLAŁ(A)BYŚ?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

PRACA ZAROBKOWA MŁODZIEŻY SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH I JEJ STOSUNEK DO PIENIĘDZY

PRACA ZAROBKOWA MŁODZIEŻY

Od 1992 roku wzrosła aktywność zawodowa uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych. Szczególnie intensywne jej nasilenie zanotowaliśmy w ostatnich pięciu latach – od 2003 roku wyraźnie zwiększył się odsetek młodych ludzi pracujących podczas wakacji i – w mniejszym stopniu – wykonujących prace dorywcze.

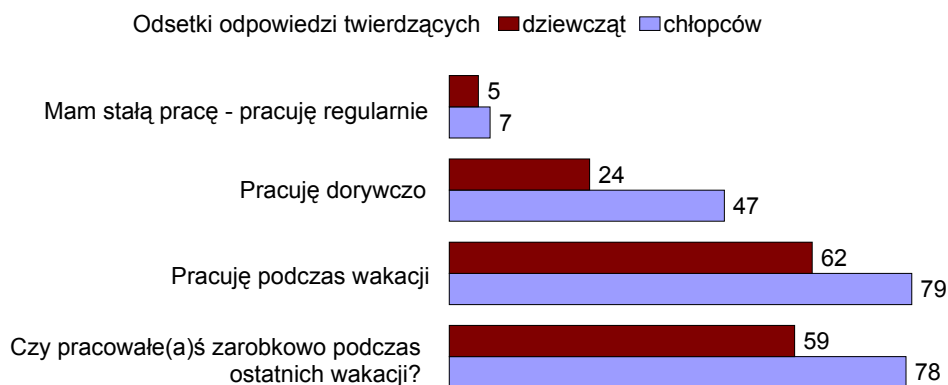
Tabela 67

Czy pracujesz zarobkowo?	Badania statutowe CBOS						Badania KBPN			
	IV 1992		IV 1996		XII 1998		XII 2003		X 2008	
	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie	Tak	Nie
	w procentach									
Mam stałą pracę – pracuję regularnie	5	95	8	92	6	94	5	95	6	94
Pracuję dorywczo	22	78	23	77	24	75	30	70	34	66
Pracuję podczas wakacji	55	45	55	45	61	39	56	44	69	31
Czy pracowałeś(a)ś zarobkowo podczas ostatnich wakacji?	-	-	52	48	57	43	54	46	67	33

Łącznie 79% ogółu młodzieży z ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych ma już za sobą doświadczenie pracy zarobkowej. Dwie trzecie młodych ludzi pracowało w czasie minionych wakacji, a jedna trzecia dorabia nieregularnie. Nieliczni mają stałą pracę.

Chłopcy (88% wskazań) częściej mają za sobą doświadczenia zawodowe niż dziewczęta (72%) – częściej pracują dorywczo, wakacyjnie i – choć tu różnice są minimalne – częściej mają stałe zatrudnienie. Blisko co drugi uczeń pracuje dorywczo, a ponad trzy czwarte zatrudniło się w czasie wakacji. Wśród dziewcząt co czwarta wykonuje pracę dorywczą.

RYS. 36. CZY PRACUJESZ ZAROBKOWO?

Doświadczenia zawodowe są związane z warunkami materialnymi gospodarstwa domowego. Epizody pracy zawodowej częściej ma za sobą młodzież żyjąca w warunkach złych (85%) i średnich (82%) niż uczniowie dobrze sytuowani (76%).

Typ szkoły wyraźnie różnicuje częstość i formy pracy zarobkowej uczniów. Doświadczenia zawodowe znacznie częściej mają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (90%) i techników (86%) niż liceów profilowanych (76%), publicznych liceów ogólnokształcących (70%) i szkół niepublicznych (64%). W ostatnich pięciu latach w szkołach publicznych każdego typu zwiększył się udział aktywnych zawodowo wśród ogółu uczniów.

Tabela 68

Czy pracujesz zarobkowo?	Odpowiedzi twierdzące uczniów									
	publicznych liceów ogólnokształcących		techników		liceów zawodowych		zasadniczych szkół zawodowych		prywatnych liceów ogólnokształcących	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	w procentach									
Mam stałą pracę – pracuję regularnie	2	2	3	3	3	5	19	20	2	4
Pracuję dorywczo	21	23	39	46	20	30	34	39	31	21
Pracuję podczas wakacji	48	61	72	79	54	69	49	73	43	57
Pracowałem(a)m podczas ostatnich wakacji	44	58	66	75	51	63	57	77	38	43
Nigdy nie pracowałem(a)m zarobkowo	43	30	19	14	35	24	22	10	38	36

Badania KBPN

W tym roku deklaracje regularnej pracy zarobkowej dotyczą 20% uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Prawdopodobnie jest to na ogół stałe zatrudnienie związane z nauką, np. praktyki zawodowe. Prace dorywcze i wakacyjne najczęściej podejmuje młodzież ucząca się w technikach i zasadniczych szkołach zawodowych.

Uczniowie mający za sobą doświadczenia z pracy zarobkowej odpowiadali na pytanie o doświadczenia towarzyszące zatrudnieniu. Ogólnie rzecz biorąc, dominują wypowiedzi pozytywne. Ponad trzy czwarte uważa, że nauczyli się sporo nowych rzeczy, a połowa jest zadowolona z uzyskanych zarobków. Nieliczni mają złe doświadczenia: niespełna jedna dziesiąta ma poczucie, że pracodawca ich wykorzystał lub oszukał, a co czternasty doszedł do wniosku, że nie warto podejmować pracy zarobkowej.

W porównaniu z rokiem 2003 nastąpiła poprawa warunków pracy i płacy. Wzrosło zadowolenie z zarobków, nieznacznie spadł odsetek uczniów wykorzystanych bądź oszukanych.

Tabela 69

Jakie są Twoje doświadczenia z pracy zarobkowej?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	1998	2003	2008
	odsetki odpowiedzi twierdzących*		
Nauczyłem(a)m się sporo nowych rzeczy	78	75	78
Sporo zarobiłem(a)m	48	42	51
Zostałem(a)m oszukany(a), wykorzystany(a) przez pracodawcę	13	11	9
Doszedłem (doszłam) do wniosku, że nie warto podejmować pracy zarobkowej	11	7	7

* Obliczone w stosunku do tych uczniów, którzy kiedykolwiek pracowali zarobkowo

Doświadczenia w pracy zawodowej są związane z typem szkoły, do której respondent uczęszcza. Na tle innych wyróżniają się uczniowie zasadniczych szkół zawodowych, a także techników, którzy częściej niż pozostali deklarują, że wiele się nauczyli, nieco częściej też wyrażają zadowolenie z zarobków. Praca, jaką podejmują uczniowie tych szkół, częściej zapewne ma związek z kierunkiem ich kształcenia zawodowego. Z jednej więc strony uczniowie szkół zawodowych (zarówno zasadniczych, jak i techników, w mniejszym stopniu liceów zawodowych) częściej wykonują pracę wymagającą kwalifikacji, więc zapewne lepiej opłacaną, z drugiej zaś strony – praca w ramach praktyk jest dla nich etapem kariery zawodowej.

Jednocześnie jednak uczniowie zasadniczych szkół zawodowych częściej niż inni czują się wykorzystywani przez pracodawcę. Częstość deklaracji może się wiązać z większą

aktywnością zawodową tej grupy uczniów. Pracują oni intensywniej niż inni, częściej więc mają zarówno dobre, jak i złe doświadczenia.

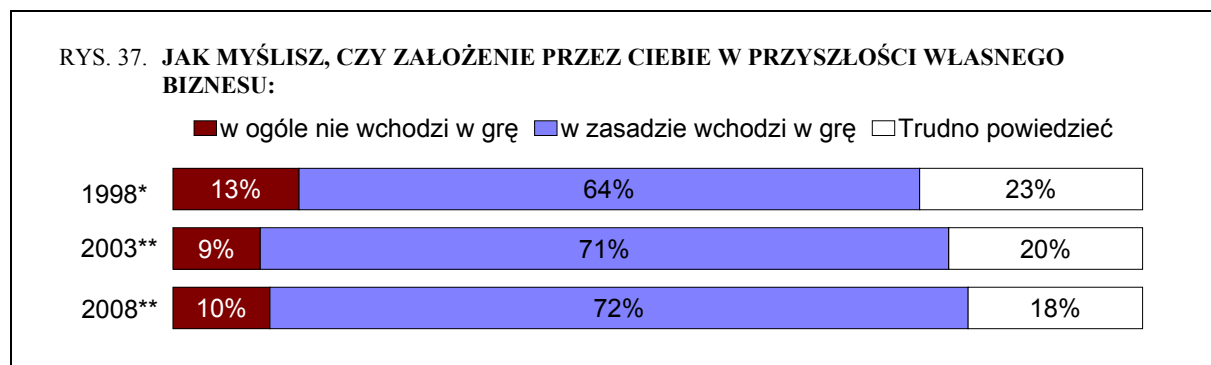
Tabela 70

Jakie są Twoje doświadczenia z pracy zarobkowej?	Odpowiedzi twierdzące uczniów									
	publicznych liceów ogólnokształcących		techników		liceów zawodowych		zasadniczych szkół zawodowych		prywatnych liceów ogólnokształcących	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	w procentach									
Nauczyłem(a)m się sporo nowych rzeczy	63	73	76	79	80	75	85	89	71	67
Sporo zarobiłem(a)m	41	49	40	54	40	47	43	54	50	44
Zostałem(a)m oszukany(a), wykorzystany(a) przez pracodawcę	11	10	12	7	7	7	15	13	6	6
Doszedłem (doszłam) do wniosku, że nie warto podejmować pracy zarobkowej	7	6	6	5	5	7	13	11	3	6

Badania KBPN

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, STOSUNEK DO PIENIĘDZY

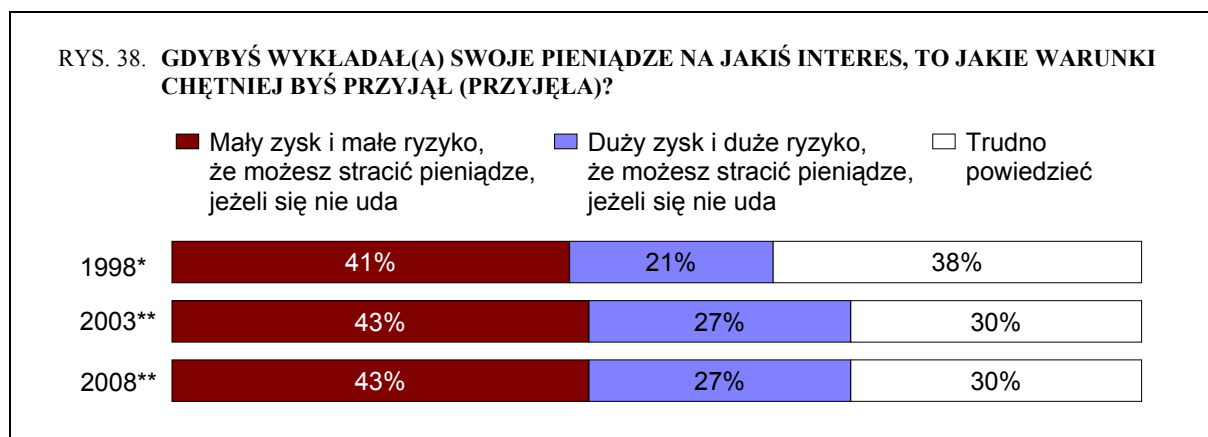
W badaniu podjęliśmy próbę zbadania potencjalnej przedsiębiorczości młodzieży – oszacowaliśmy liczebność młodych ludzi gotowych założyć własną firmę i skłonnych podjąć ryzyko przy inwestowaniu pieniędzy. Większość uczniów kończących szkoły ponadgimnazjalne (72%) twierdzi, że prowadzenie własnej firmy w zasadzie wchodzi w grę. Własny biznes wyklucza co dziesiąty respondent (10%). Postawy chłopców i dziewcząt niewiele się różnią. W ciągu ostatnich pięciu lat nie zanotowaliśmy większych zmian w odpowiedziach ankietowanych.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Młodzież przejawia umiarkowaną skłonność do ryzyka – najczęściej (43% wskazań) chciałaby inwestować w interes przynoszący mały zysk, ale jednocześnie obarczony małym ryzykiem straty pieniędzy w razie niepowodzenia. Ponad jedna czwarta (27%) twierdzi jednak, że podjęłaby ryzyko w inwestowaniu pieniędzy, aby osiągnąć wysoki zysk w razie, gdyby interes się powiódł. Tegoroczne wskaźniki są identyczne z uzyskanymi w roku 2003.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Młodzież dopuszczająca możliwość podjęcia działalności gospodarczej jest nieco częściej skłonna zaakceptować ryzyko inwestycyjne niż niemogący sobie tego wyobrazić, jednak w obu grupach najczęściej wybierano zachowawczy model inwestycji (mały zysk, małe ryzyko).

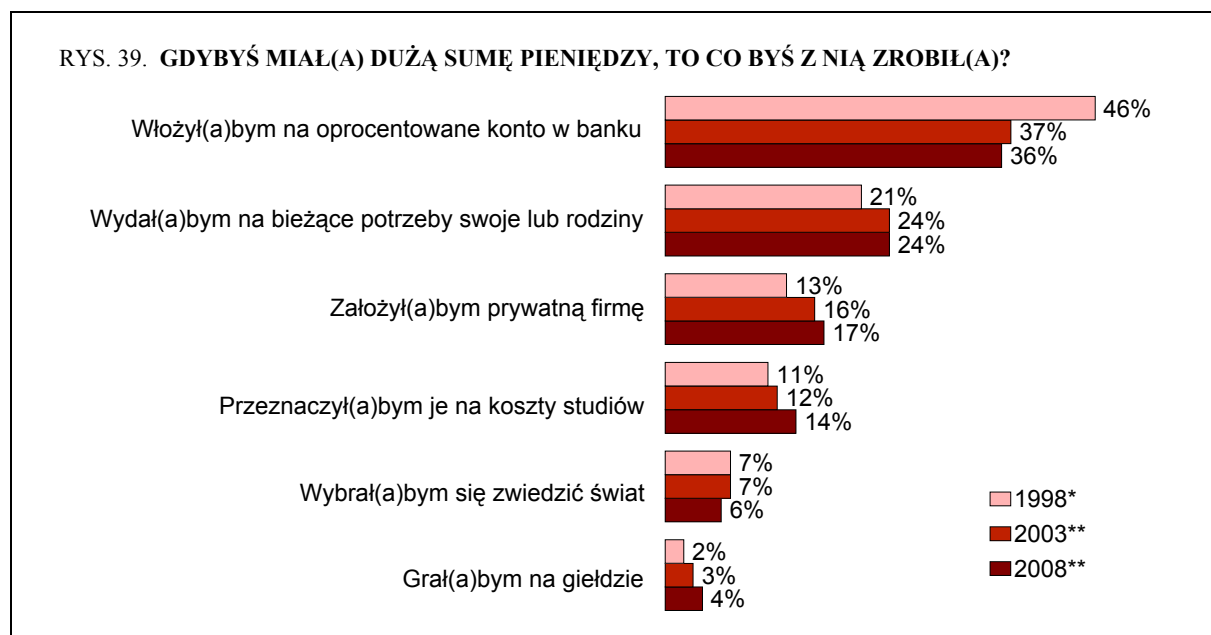
Tabela 71

Gdybyś wykładał(a) swoje pieniądze na jakiś interes, to jakie warunki chętniej byś przyjął (przyjęła)?	Jak myślisz, czy założenie przez Ciebie w przyszłości własnego biznesu		
	w ogóle nie wchodzi w grę	w zasadzie wchodzi w grę	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Mały zysk i małe ryzyko, że możesz stracić pieniądze, jeżeli się nie uda	49	43	43
Duży zysk i duże ryzyko, że możesz stracić pieniądze, jeżeli się nie uda	21	32	10
Trudno powiedzieć	30	25	47

Badanie KBPN

Innym wskaźnikiem przedsiębiorczości jest odpowiedź na pytanie, co respondent zrobiłby z dużą sumą pieniędzy, jeśli miałby ją do dyspozycji: czy zainwestowałby ją, czy też przeznaczył na konsumpcję. Wyniki potwierdzają raczej zachowawczą postawę młodzieży. Spośród sześciu możliwości najczęściej wskazywano umieszczenie pieniędzy na lokacie

bankowej. W drugiej kolejności respondenci twierdzili, że wydaliby te pieniądze na bieżące potrzeby. Odpowiedzi świadczące o gotowości do zainwestowania pieniędzy – założenie własnej firmy, opłacenie studiów, grę na giełdzie – wskazały mniej liczne grupy młodzieży. Nieliczni wybraliby się w podróż po świecie. W porównaniu z wynikami badania przeprowadzonego w 2003 roku nie zanotowaliśmy istotnych zmian.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Można zauważyć związek między planami inwestycyjnymi a deklarowaną skłonnością do podejmowania działalności gospodarczej. Młodzi ludzie dopuszczający prowadzenie w przyszłości samodzielnej działalności rzadziej niż inni deklarują, że wydaliby pieniądze na bieżące potrzeby swoje lub rodziny, znacznie częściej natomiast twierdzą, że założyliby własną firmę.

Tabela 72

Gdybyś miał(a) dużą sumę pieniędzy, to co byś z nią zrobił(a)?	Czy założenie w przyszłości własnego biznesu		
	w ogóle nie wchodzi w grę	w zasadzie wchodzi w grę	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Włożył(a)bym na oprocentowane konto w banku	38	35	37
Wydał(a)bym na bieżące potrzeby swoje lub rodziny	35	21	30
Założył(a)bym prywatną firmę	5	20	8
Przeznaczył(a)bym na koszty studiów	15	13	17
Grał(a)bym na giełdzie	4	5	2
Wybrał(a)bym się zwiedzić świat	3	7	6

Badanie KBPN

Im lepsze warunki materialne mają rodziny uczniów, tym rzadsze ich stwierdzenia, że chcieliby wydać pieniądze na zaspokojenie bieżących potrzeb, jednak hierarchia jest identyczna u młodzieży żyjącej w dobrych, średnich i złych warunkach.

Tabela 73

Gdybyś miał(a) dużą sumę pieniędzy, to co byś z nią zrobił(a)?	Odpowiedzi uczniów oceniających warunki materialne rodziny jako		
	złe	średnie	dobrze
	w procentach		
Włożył(a)bym na oprocentowane konto w banku	33	34	37
Wydał(a)bym na bieżące potrzeby swoje lub rodziny	31	26	21
Założył(a)bym prywatną firmę	16	16	18
Przeznaczył(a)bym na koszty studiów	14	15	13
Grał(a)bym na giełdzie	2	4	4
Wybrał(a)bym się zwiedzić świat	4	5	7

Badanie KBPN

WYDATKI NA WŁASNE POTRZEBY

Uczniowie, którzy stoją u progu dojrzałości – kończą szkołę średnią, mają dowody osobiste i prawo do udziału w wyborach – na różne sposoby próbują finansowo uniezależnić się od rodziny. Emancypację zaczynają zazwyczaj od prób zarobienia pieniędzy – jak wynika z naszych badań, zdecydowana większość uczniów podejmuje jakąś pracę zarobkową (dorywczą, wakacyjną lub stałą). Nie wszyscy jednak przeznaczają zarobione pieniądze na własne wydatki.

Fundusze na swoje potrzeby zdecydowana większość uczniów (86%) czerpie od rodziców lub innych członków rodziny – co drugi (51%) dostaje od nich jakieś kwoty nieregularnie, a prawie dwie piąte (38%) ma stałe miesięczne kieszonkowe. Dwie piąte uczniów (39%) finansuje swoje wydatki z dorywczej, nieregularnej pracy i zaledwie czterech na stu (4%) – z pracy stałej. Rzadko też pieniądze na własne cele pochodzą z wynagrodzenia za praktyki zawodowe (10%) lub ze stypendiów szkolnych (6%).

Na „inne źródła” wskazuje co dziewiąty uczeń (11%) spontanicznie wymieniając przede wszystkim legalne sposoby zarabiania pieniędzy, jak np. gra na giełdzie, wynagrodzenie dla zawodników klubów sportowych (6%) oraz renty, alimenty, stypendia pozaszkolne (2%), ale także – choć zupełnie sporadycznie – przyznając się do nieuczciwych metod zdobywania funduszy na swoje wydatki, jak: praca na czarno, kradzieże, podkradanie pieniędzy rodzicom (1%).

Tabela 74

Skąd masz pieniądze na swoje wydatki?	Badania CBOS			Badania KBPN	
	1994	1996	1998	2003	2008
	w procentach				
Nie mam stałego kieszonkowego, ale nieregularnie dostaję pieniądze od rodziców lub innych członków rodziny	70	64	62	55	51
Pracuję nieregularnie, dorywczo	24	31	30	34	39
Mam stałe miesięczne kieszonkowe, które dostaję od rodziców lub innych członków rodziny	26	30	34	37	38
Dostaję pieniądze za praktyki zawodowe	24	19	11	12	10
Dostaję stypendium w szkole	4	2	4	9	6
Mam stałą pracę zarobkową (ale nie praktyki zawodowe)	2	2	3	2	4
Mam inne źródła dochodów	12	13	11	13	14

Porównując wyniki badań z lat 1994 – 2008 można zauważyć, że systematycznie maleje grupa młodzieży szkolnej czerpiącej fundusze na własne wydatki z nieregularnych datków od rodziny. W ostatniej dekadzie też uczniowie rzadziej niż w latach 1994 i 1996 przeznaczali na ten cel wynagrodzenia za praktyki zawodowe. Od roku 1994 stopniowo rosła natomiast odsetka finansujących swoje potrzeby ze stałego kieszonkowego oraz tych, którzy dorywczo pracują, by zdobyć pieniądze na swoje wydatki.

Interesujące jest także, jakimi zasobami pieniężnymi dysponują uczniowie. Zapytani, ile pieniędzy mieli na swoje wydatki w miesiącu poprzedzającym badanie, tylko nieliczni uczniowie (2%) nie potrafili określić tej sumy. Deklaracje pozostałych wskazują na bardzo zróżnicowany stan ich finansów. Co setny badany (1%) przyznał, że nie dysponował wtedy żadnymi pieniędzmi, reszta wymieniała od 1 zł do około 10 000 zł. Średnia kwota wyliczona na podstawie tych deklaracji wyniosła **587,89 zł** w przeliczeniu na jednego ucznia. Wartość modalna ukazuje, że najwięcej badanych (14%) wymieniło 100 zł, niewiele mniej podało jednak kwoty większe – 200 zł (13%) lub 300 zł (11%). Natomiast wartość mediany świadczy o tym, że suma, jaką dysponowała połowa ankietowanych, nie przekroczyła 250 zł.

Stan finansów uczącej się młodzieży w znacznej mierze zależy od tego, z jakiego źródła czerpie ona dochody na własne wydatki.

Tabela 75

Skąd masz pieniądze na swoje wydatki?	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Nie mam stałego kieszonkowego, ale nieregularnie dostaję pieniądze od rodziców lub innych członków rodziny	427,36	200	200
Dostaję pieniądze za praktyki zawodowe	556,89	250	200
Mam stałe miesięczne kieszonkowe, które dostaję od rodziców lub innych członków rodziny	587,96	220	100
Dostaję stypendium w szkole	661,92	300	300
Pracuję nieregularnie, dorywczo	804,40	350	200
Mam stałą pracę zarobkową (ale nie praktyki zawodowe)	1234,47	600	300
Mam inne źródła dochodów	1299,57	500	300

Badanie KBPN

Ogólnie rzecz biorąc, na początku roku szkolnego w znacznie lepszej sytuacji finansowej byli uczniowie, którzy mieli stałe zatrudnienie lub w inny sposób zarabiali, podejmując się również prac dorywczych, niż czerpiący dochody ze źródeł szkolnych (stypendia, praktyki zawodowe) lub rodzinnych (kieszonkowe, nieregularne datki).

Z dalszych analiz statystycznych jednoznacznie wynika, że stan finansów uczniów zależał przede wszystkim od tego, czy podejmowali oni jakieś prace zarobkowe⁴. Pracujący zarobkowo uczniowie dysponowali we wrześniu dwukrotnie większymi kwotami (667,86 zł) niż ich niepracujący rówieśnicy (333,48 zł).

Tabela 76

Uczniowie	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Pracujący zarobkowo	667,86	300	100
Niepracujący zarobkowo	333,48	200	200

Badanie KBPN

Okazuje się ponadto, że dwuipółkrotnie więcej pieniędzy na swoje wydatki mieli chłopcy (909,40 zł) niż dziewczęta (353,61 zł).

Tabela 77

Płeć	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Chłopcy	909,40	350	200
Dziewczęta	353,61	200	100

Badanie KBPN

Lepsza sytuacja finansowa chłopców wynika zapewne z tego, że częściej niż dziewczęta podejmują oni pracę zarobkową. Analizy pokazują jednak, że znaczące różnice w wysokości kwot, jakimi dysponowali chłopcy i dziewczęta, utrzymują się zarówno w grupie uczniów pracujących, jak i niepodjemujących pracy zarobkowej.

Tabela 78

Uczniowie		Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
		Średnia	Mediana	Modalna
		w złotych		
Pracujący zarobkowo	chłopcy	964,48	400	200
	dziewczęta	399,02	200	100
Niepracujący zarobkowo	chłopcy	576,15	200	100
	dziewczęta	252,58	200	200

Badanie KBPN

⁴ Wzięto pod uwagę deklaracje dotyczące wszelkiej pracy zarobkowej – dorywczej, wakacyjnej lub stałej.

Tak więc prawdopodobnie za dużym zróżnicowaniem kwot, jakie mają na swoje potrzeby uczennice i uczniowie, stoją uwarunkowania kulturowe, które – z jednej strony – skłaniają rodziców do dawania większego kieszonkowego chłopcom⁵, a z drugiej – pracodawców do wypłacania im większych wynagrodzeń.

Z naszych badań wynika ponadto, że sytuacja finansowa uczniów w pewnym stopniu zależy od typu szkoły, do której uczęszczają. We wrześniu tego roku najmniej mieli na swoje wydatki uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących, natomiast *in plus* wyróżniali się uczniowie zasadniczych szkół zawodowych oraz techników. Nie jest to zaskakujące, gdyż kwalifikacje zdobywane w szkołach przygotowujących do konkretnego zawodu ułatwiają młodzieży zarobkowanie.

Tabela 79

Typ szkoły	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Publiczne liceum ogólnokształcące	421,75	200	100
Liceum zawodowe, techniczne lub profilowane	530,13	210	100
Prywatne liceum ogólnokształcące*	580,37	250	100
Technikum	723,44	300	200
Zasadnicza szkoła zawodowa	780,45	300	200
*Dane te należy traktować ostrożnie z powodu małej liczby uczniów tych szkół objętych badaniem (28 osób)			

Badanie KBPN

Bardziej złożony jest obraz tego, jak na finanse uczącej się młodzieży wpływa sytuacja materialna rodziny. Ogólnie rzecz biorąc, uczniowie pozytywnie oceniający warunki rodziny przeznaczali na swoje wydatki więcej pieniędzy niż ci, których rodziny były w trudniejszej sytuacji bytowej. Z jednym tylko wyjątkiem – młodzież wywodząca się z rodzin znajdujących się w bardzo złych warunkach dysponowała we wrześniu wyjątkowo dużą kwotą. Można przypuszczać, że osoby te – zapewne zazwyczaj pozbawione wsparcia rodziny – zadbały o pieniądze z innych źródeł, na przykład podejmując jakąś pracę.

⁵ Chłopcy częściej niż dziewczęta otrzymują od rodziny stałe, miesięczne kieszonkowe.

Tabela 80

Jak oceniasz obecne warunki materialne Twojej rodziny?	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?					
	Średnia		Mediana		Modalna	
	w złotych					
Bardzo złe	1109,55*	655,68	325	200	100	500
Raczej złe	537,79		200		500	
Średnie, przeciętne	421,98	421,98	200	200	100	100
Raczej dobre	654,24		300	300	100	100
Bardzo dobre	842,23	703,48	400		300	
Dane te należy traktować ostrożnie z powodu małej liczby uczniów oceniających warunki jako bardzo złe (20 osób)						

Badanie KBPN

Nie bez znaczenia dla stanu finansów uczniów było także to, czy ich rodzice podejmowali w ostatnim roku pracę za granicą. Dzieci osób zarobkujących poza krajem miały na swoje wydatki we wrześniu kwotę półtora raza większą niż uczniowie, których rodzice nie wyjeżdżali za granicę w celach zarobkowych.

Tabela 81

Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Twój rodzic pracowali za granicą?*	Ile pieniędzy miała(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Tak	815,17	300	100
Nie	534,37	250	100

Badanie KBPN

Pewien wpływ na sytuację finansową uczniów ma także pozycja zawodowa ojca. Z deklaracji wynika, że na początku roku szkolnego najwięcej pieniędzy na swoje wydatki miały dzieci rolników indywidualnych. Pewnie muszą one zgromadzić większe kwoty, bo ponoszą większe niż inni koszty dojazdów do szkoły lub opłacają w mieście internat, kwaterę, wyżywienie. Zrozumiałe też, że stosunkowo dużo pieniędzy do swojej dyspozycji miały dzieci osób lepiej sytuowanych – prywatnych przedsiębiorców oraz pracowników umysłowych z wyższym wykształceniem. Gorsza była natomiast sytuacja finansowa dzieci pracowników niemających wyższego wykształcenia oraz robotników wykwalifikowanych, jeszcze mniejszymi kwotami dysponowała młodzież z rodzin wojskowych i policjantów, a przede wszystkim – robotników niewykwalifikowanych.

Tabela 82

Jaki zawód wykonuje Twój ojciec?	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Rolnik indywidualny	731,71	300	200
Robotnik niewykwalifikowany	418,67	200	100
Robotnik wykwalifikowany	532,04	250	100
Pracownik umysłowy bez wyższego wykształcenia	552,15	250	200
Pracownik umysłowy z wyższym wykształceniem	621,70	225	100
Przedsiębiorca, rzemieślnik, kupiec	660,46	300	100
Wojsko policja	484,78	200	100
Inne zawody	561,64	300	300

Badanie KBPN

Do najbardziej upośledzonych pod względem finansowym należą też uczniowie, których ojcowie nie pracują zawodowo. Dla przykładu, dzieci rencistów lub emerytów miały na początku roku szkolnego do swojej dyspozycji średnio 494,66 zł, a dzieci bezrobotnych – 410,43 zł.

Odnotowujemy także zróżnicowanie sytuacji finansowej młodzieży szkolnej w zależności od miejsca jej zamieszkania. Na początku roku szkolnego największymi kwotami dysponowała młodzież wielkomiejska, w gorszej sytuacji byli uczniowie ze środowisk małomiasteczkowych i wiejskich, a najmniej pieniędzy mieli na swoje wydatki młodzi ludzie ze średnich i dużych miast.

Tabela 83

Miejsce zamieszkania	Ile pieniędzy miał(a)ś na swoje wydatki we wrześniu tego roku?		
	Średnia	Mediana	Modalna
	w złotych		
Wieś	600,23	250	100
Miasto poniżej 20 tys. ludności	624,23	300	100
– od 20 tys. do 100 tys.	511,82	250	100
– od 101 tys. do 500 tys.	443,86	200	200
– 501 tys. i więcej	838,11	300	300

Badanie KBPN

Uczniów poproszono także, by opisali, na jakie cele wydają swoje pieniądze. Z odpowiedzi na pytanie otwarte wynika, że największa grupa młodzieży, bo ponad połowa (57%), kupuje ze swoich funduszy odzież. Ponad jedna czwarta (29%) wydaje je na kosmetyki, środki higieny osobistej oraz usługi fryzjerskie. Niemal co piąty uczeń (19%) przeznaczają swoje dochody na telefon komórkowy i związane z nim opłaty. Życie towarzyskie finansuje co siódmy uczeń (14%). Niemal tyle samo osób (13%) za własne pieniądze kupuje

jedzenie, posiłki. Co dziesiąty (10%) przeznacza je na książki lub rzeczy osobiste, często – niezbędne, a co jedenasty (9%) – na wydatki związane z samochodem. Zbliżone liczebnie grupy finansują z własnej kieszeni potrzeby szkolne (7%) oraz kupują używki – papierosy (7%) i alkohol (6%). Pozostałe – różnorodne cele – wymieniane są rzadziej.

Jakie są Twoje wydatki: co opłacasz i co kupujesz za swoje pieniądze?	Badanie KBPN
Ubrania, bielizna, obuwie	57%
Kosmetyki, środki higieny osobistej, fryzjer	29%
Telefon komórkowy, rachunki za telefon	19%
Życie towarzyskie, rozrywki, imprezy (ogólnie), prywatki, kawiarnie, puby, bilard, dyskoteki, zabawy, urodziny	14%
Jedzenie, posiłki	13%
Książki – inne niż podręczniki	10%
Własne potrzeby, rzeczy osobiste, niezbędne rzeczy	10%
Samochód, motocykl (opłaty, części, paliwo)	9%
Potrzeby szkolne (opłata za szkołę, składki, przybory szkolne, podręczniki)	7%
Papierosy	7%
Alkohol	6%
Słodycze, napoje bezalkoholowe, np. cola	6%
Komputer (części, oprogramowanie, gry, opłaty za korzystanie z internetu)	4%
Kino, teatr, koncerty, wystawy	4%
Przyjemności – ogólnie, też szczegółowe, spoza wyróżnionych kategorii	4%
Komunikacja, bilety, taksówki	4%
Kursy, korepetycje, prywatne lekcje, praca domowa	3%
Drobne wydatki – ogólnikowo	3%
Sprzęt audiowizualny, RTV	2%
Kasety magnetofonowe, wideo, płyty CD	2%
Gazety, czasopisma	2%
Wyjazdy, wypad, podróże, wakacje	2%
Inne, związane z zainteresowaniami, hobby	2%
Prezenty	2%
„Na dziewczyny” – kwiaty, prezenty dla dziewczyny	1%
Sport – opłaty za klub, treningi, wydatki na sprzęt sportowy, „na mecze”	1%
Odżywki, sterydy	1%
Pomoc finansowa rodzinie	1%
Opłaty za dom, mieszkanie, internat, stancję	1%
Inne*	4%
Nic nie wydaję, nic nie kupuję, oszczędzam, zbieram, np. na studia	2%
Trudno powiedzieć	1%
* Kategoria ta obejmuje wypowiedzi trudne do zakwalifikowania (3,5%) oraz zupełnie sporadycznie wymieniane wydatki na: narkotyki (0,3%), instrumenty i akcesoria muzyczne (0,2%), prostytutki, agencje towarzyskie (0,2%), środki antykoncepcyjne (0,1%), hazard (0,1%)	

Wydatki młodych ludzi zależą przede wszystkim od ich płci. Dziewczęta znacznie częściej niż chłopcy wydają swoje pieniądze na ubrania (68% wobec 42%). Dla nich też bardzo ważne są wydatki na kosmetyki i fryzjera, które w hierarchii wydatków chłopców nie grają praktycznie żadnej roli (46% wobec 4%). Ponadto uczennice częściej niż ich koledzy finansują z własnej kieszeni zakup książek innych niż podręczniki (13% wobec 5%) oraz pokrywają koszty związane ze szkołą (10% wobec 3%).

Uczniowie natomiast znacznie częściej niż koleżanki przeznaczają swoje dochody na motoryzację (19% wobec 1%), życie towarzyskie (18% wobec 11%), alkohol (12% wobec 2%), papierosy (9% wobec 5%) i komputery (6% wobec 2%).

OCENA WARUNKÓW MATERIALNYCH DORASTAJĄCEJ MŁODZIEŻY

POZYCJA SPOŁECZNA RODZICÓW I OCENA WARUNKÓW MATERIALNYCH WŁASNYCH RODZIN

Prawie połowa młodzieży (47%) ocenia, że ich rodzice zajmują średnią pozycję w hierarchii społecznej. Ponad jedna trzecia (37%) określa pozycję społeczną swoich rodziców jako wysoką, a jedna siódma (14%) – jako niską.

Od 1996 roku odsetek badanych oceniających pozycję swojej rodziny jako średnią pozostaje stabilny. Stopniowo rośnie liczba młodych ludzi określających tę pozycję jako wysoką, maleje zaś – lokujących swoje rodziny na dole hierarchii społecznej.

Tabela 84

Niektóre grupy zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, a inne niższe pozycje. W którym miejscu umieścił(a)byś swoich rodziców, swoją rodzinę?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	1996	1998	2003	2008
	w procentach			
Wysoka	3	6	6	7
Raczej wysoka	18	28	27	30
Średnia	48	47	48	47
Raczej niska	25	17	17	13
Niska	6	2	2	1

Na postrzeganie przez młodzież pozycji społecznej własnej rodziny ma wpływ wykształcenie rodziców. Co najmniej połowa młodych ludzi pochodzących z rodzin, w których matka lub ojciec ma wyższe wykształcenie, przypisuje swojej rodzinie wysoką pozycję w hierarchii społecznej. Jednocześnie niski poziom wykształcenia rodziców zwiększa skłonność do określania pozycji społecznej rodziny jako niskiej. Na wysoką pozycję wskazują także badani, których rodzice są pracownikami umysłowymi z wyższym wykształceniem lub pracują w firmie prywatnej własnej bądź należącej do rodziny.

Innym czynnikiem wyraźnie różnicującym oceny pozycji społecznej rodziców są opinie o warunkach materialnych swojej rodziny. Do wyższych warstw w hierarchii społecznej zalicza swoją rodzinę większość uczniów dobrze oceniających własne warunki materialne (55%). Natomiast uczniowie źle oceniający warunki materialne swojej rodziny najczęściej skłonni są przypisywać jej niską pozycję społeczną (47%).

Tabela 85

Niektóre grupy zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, a inne niższe pozycje. W którym miejscu umieścił(a)byś swoich rodziców, swoją rodzinę?	Jak oceniasz obecne warunki materialne Twojej rodziny?		
	Złe	Średnie, przeciętne	Dobre
	w procentach		
Wysoka	5	3	11
Raczej wysoka	12	17	44
Średnia	37	61	41
Raczej niska	43	18	4
Niska	4	1	0

Badanie KBPN

Wśród badanych można zauważyć słabą zależność między typem szkoły, do jakiej uczęszczają, a oceną pozycji społecznej swojej rodziny. Na nieznacznie wyższą pozycję wskazują uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących.

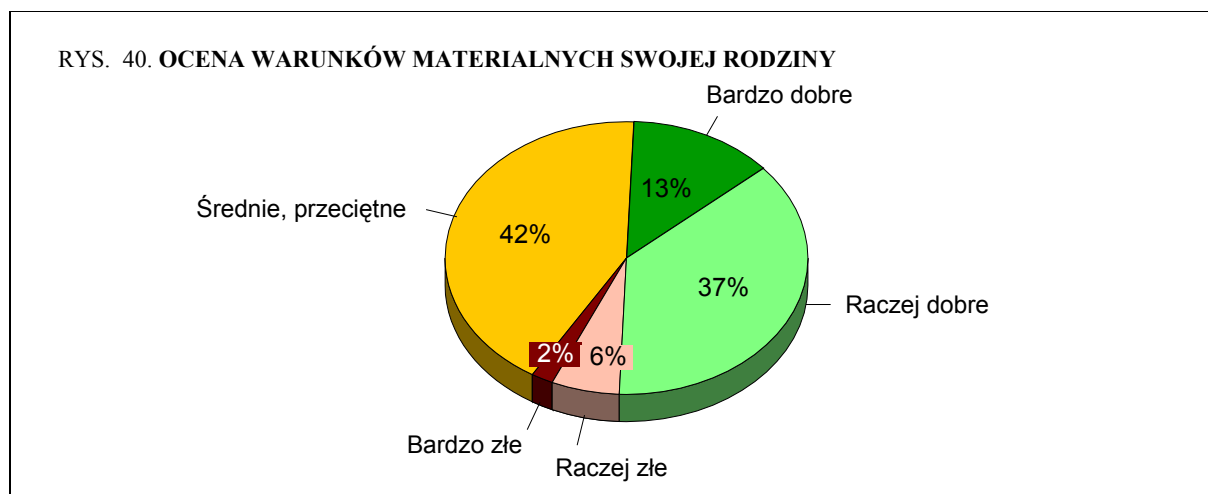
Tabela 86

Niektóre grupy zajmują w naszym społeczeństwie wyższe, a inne niższe pozycje. W którym miejscu umieścił(a)byś swoich rodziców, swoją rodzinę?	Odpowiedzi uczniów				
	publicznych liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych	prywatnych liceów ogólnokształcących*
	w procentach				
Wysoka	6	4	9	13	11
Raczej wysoka	36	28	24	28	18
Średnia	46	51	56	42	68
Raczej niska	12	16	11	13	4
Niska	1	1	0	4	0

Badanie KBPN

* Dane należy traktować ostrożnie z powodu małej liczebności badanych (28 osób)

Połowa badanych ocenia pozytywnie warunki materialne swojej rodziny, w tym prawie dwie piąte (37%) określa je jako raczej dobre, a co ósmy (13%) jako bardzo dobre. Zaledwie ośmiu na stu badanych ocenia negatywnie swoją sytuację materialną, w tym jedynie 2% określa swoje warunki jako bardzo złe.

Badanie KBPN

W latach 1992–1998 systematycznie poprawiały się opinie młodych ludzi o warunkach materialnych ich rodzin. W 2003 roku nastąpiło pogorszenie ocen, a w 2008 roku wyraźna ich poprawa.

Tabela 87

Jak oceniasz obecne warunki materialne swojej rodziny?	Badania statutowe CBOS					Badania KBPN	
	IV 1990	IV 1992	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach						
Bardzo złe i raczej złe	14	35	21	18	12	16	8
Średnie, przeciętne	52	48	52	48	46	47	42
Bardzo dobre i raczej dobre	33	17	27	35	41	37	50

Występuje zależność między poziomem wykształcenia rodziców badanych uczniów a oceną sytuacji materialnej. Im wyższy poziom wykształcenia rodziców, tym wyżej badani oceniają sytuację materialną swojej rodziny. Wpływ na ocenę ma także zawód wykonywany przez ojca i matkę. Najczęściej na dobre i bardzo dobre warunki materialne wskazywali uczniowie, których rodzice są pracownikami umysłowymi z wyższym wykształceniem, przedsiębiorcami, rzemieślnikami czy kupcami, a także mający ojców pracujących w wojsku lub policji.

Warunki materialne swoich rodzin częściej niż inni dobrze oceniają uczniowie publicznych liceów ogólnokształcących (57%), a także uczący się w prywatnych liceach ogólnokształcących, którzy – we własnym odczuciu – są najlepiej sytuowani (75%, dane

należy jednak traktować ostrożnie z powodu małej liczebności tej grupy badanych). W przypadku innych typów szkół nie widać dużych różnic.

Tabela 88

Jak oceniasz obecne warunki materialne swojej rodziny?	Odpowiedzi uczniów				
	publicznych liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych, technicznych lub profilowanych	zasadniczych szkół zawodowych	prywatnych liceów ogólnokształcących
	w procentach				
Bardzo złe	1	2	2	3	0
Raczej złe	4	8	7	5	7
Średnie, przeciętne	38	47	43	43	18
Raczej dobre	43	32	37	33	54
Bardzo dobre	14	11	12	15	21

Badanie KBPN

STAN POSIADANIA MŁODYCH LUDZI

Dobrem posiadanym przez największą grupę uczniów jest telefon komórkowy, który mają już właściwie wszyscy młodzi ludzie (96%). Tylko jeden na stu badanych nie ma do niego dostępu. Prawie powszechne jest również posiadanie rowerów (82%).

Zdecydowana większość młodych ludzi ma na własność również sprzęt audio (78%). Niewiele mniej osób posiada też komputery. W tej dziedzinie największy wzrost wskazań (o 28 punktów) nastąpił w latach 1998–2003. Obecnie na własność posiada je już prawie trzy czwarte badanych (73%), a tylko 5% deklaruje brak dostępu do nich.

Znaczne grupy młodzieży posiadają także nowe kategorie dóbr, które obok telefonu komórkowego zostały uwzględnione w ostatnim badaniu, czyli odtwarzacze mp3, iPody (66%) i odtwarzacze DVD (51%).

Od roku 1996 systematycznie wzrasta liczba młodych ludzi mających na własność odbiornik telewizyjny (60% w 2008 roku), tylko nieliczni (2%) nie mają do niego w ogóle dostępu. Przybywa również osób posiadających magnetowidy (49%).

Powoli, lecz systematycznie rośnie liczba respondentów będących właścicielami telewizji satelitarnej lub kablowej (36% w 2008 roku) oraz mających do niej dostęp (39%), a także korzystających z samochodów (62%), maleje zaś odsetek niemających do nich dostępu (spadek o 20 punktów między rokiem 1996 a 2008).

Posiadanie różnych dóbr, wymienionych w omawianym pytaniu, uzależnione jest od zasobności gospodarstwa domowego – im badani lepiej oceniają warunki materialne swojej rodziny, tym częściej deklarują, że są właścicielami tych dóbr. Widoczny jest także związek między poziomem wykształcenia rodziców a wyposażeniem młodzieży w różne sprzęty i urządzenia – im rodzice są lepiej wykształceni, tym więcej dóbr mają ich dzieci.

Tabela 89

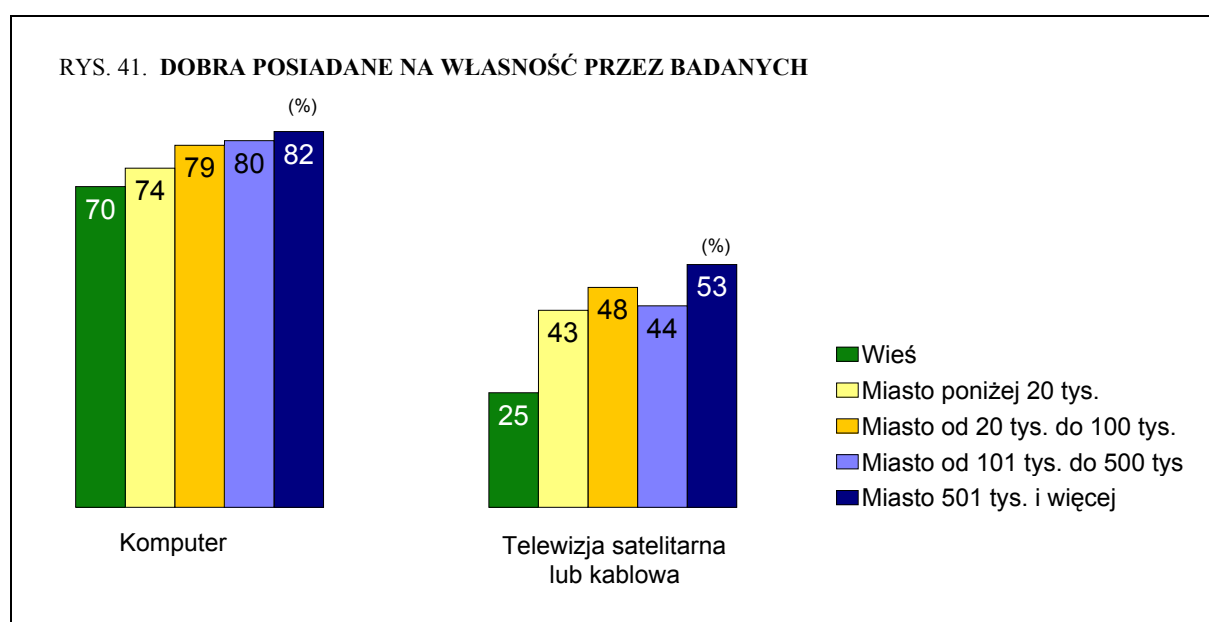
Czy masz na własność, na swój wyłączny użytek, lub korzystasz z posiadanego przez rodziców (opiekunów), rodzeństwo:	Mam na własność				Korzystam, ale nie mam na własność				Nie mam w domu			
	CBOS		KBPN		CBOS		KBPN		CBOS		KBPN	
	1996	1998	2003	2008	1996	1998	2003	2008	1996	1998	2003	2008
	w procentach											
– telefon komórkowy	-	-	-	96	-	-	-	2	-	-	-	1
– rower	-	55	70	82	-	14	11	9	-	31	19	8
– sprzęt audio (wieża, magnetofon, CD)*	76	71	72	78	19	21	19	17	6	8	9	4
– komputer	21	24	52	73	10	13	18	21	69	63	30	5
– iPod lub odtwarzacz mp3	-	-	-	66	-	-	-	9	-	-	-	23
– odbiornik telewizyjny	47	53	57	60	51	45	39	36	2	2	4	2
– odtwarzacz DVD	-	-	-	51	-	-	-	35	-	-	-	13
– magnetowid, wideo	29	35	42	49	49	48	38	37	22	17	20	13
– telewizja satelitarna lub kablowa	21	28	34	36	32	34	36	39	47	38	30	24
– łyżworolki	6	15	29	29	4	7	6	7	90	78	65	63
– gitarę lub inny instrument	30	29	22	22	12	10	8	10	58	61	70	67
– samochód osobowy	10	14	12	16	50	54	57	62	40	32	31	20
– sprzęt narciarski	15	13	18	15	5	5	5	7	80	81	77	76
– motor, skuter, motorynkę	16	12	10	12	12	9	10	13	72	79	80	73
– domek letniskowy	-	5	5	6	-	13	12	12	-	82	83	80

* W roku 1996 podano odsetki wskazań magnetofonu – sprzętu z tej kategorii produktów, który posiadała największa grupa badanych

Wyniki badania wykazują też różnice w stanie posiadania dóbr materialnych między młodzieżą wiejską i miejską. Uczniowie ze wsi częściej wskazywali na posiadanie motorów, skuterów, motorynek i rowerów. Wszystkie pozostałe dobra częściej posiada młodzież mieszkająca w miastach, a szczególnie w wielkich.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż właścicielami większości wymienionych w pytaniu dóbr częściej są chłopcy niż dziewczęta. Uczennice częściej mają na własność jedynie telefony komórkowe, odtwarzacze mp3, iPody oraz łyżworolki. Dziewczęta częściej też niż chłopcy deklarują, że korzystają z różnych dóbr, mimo iż nie posiadają ich na własność.

Z punktu widzenia rozwoju społeczeństwa informacyjnego ważny jest dostęp do komputerów, a także zagranicznych mediów. Występuje zależność między częstością posiadania tych dwóch dóbr a miejscem zamieszkania. Im większe miasto, w którym mieszkają badani, tym częściej wskazują oni na posiadanie komputera bądź telewizji satelitarnej lub kablowej.

Badanie KBPN

W ciągu ostatnich pięciu lat różnice między miastem a wsią w tej dziedzinie zaczęły się zacierać. Na wsi odsetek osób niemających dostępu do komputera znacznie spadł (z 41% do 7%). Zmniejszyła się także (z 47% do 35%) liczba osób niemających możliwości oglądania kanałów telewizyjnych dostępnych wyłącznie za pośrednictwem anteny satelitarnej lub telewizji kablowej. Pomimo znacznej poprawy mieszkańcy wsi ciągle stanowią najmniejszy odsetek posiadaczy wyżej wymienionych dóbr. W latach 2003–2008 poprawiła się także sytuacja najgorzej wyposażonych uczniów zasadniczych szkół zawodowych, wśród których odsetek posiadających komputery wzrósł dwukrotnie (z 35% do 70%).

DOM RODZINNY, RODZICE I RÓWIEŚNICY W OPINIACH MŁODEGO POKOLENIA POLAKÓW

SYTUACJA RODZINNA

Zdecydowana większość badanych uczniów mieszka z obojgiem rodziców. W rodzinach niepełnych wychowuje się ogółem 14% młodych ludzi, przy czym *gros* z nich mieszka jedynie z matką. Bardzo rzadko zdarza się, aby faktycznym opiekunem był tylko ojciec. Nieliczni uczniowie mieszkają z kimś z dalszej rodziny, np. z babcią.

Tabela 90

Czy na stałe mieszkasz:	Wskazania respondentów według terminów badań	
	XII 2003	X 2008
	w procentach	
– z obojgiem rodziców	82	81
– tylko z matką	12	13
– tylko z ojcem	1	1
– z kimś z dalszej rodziny (np. z babcią)	2	2
Inna sytuacja	3	3

Badania KBPN

Biorąc pod uwagę wielkość miejscowości można zauważyć, że w rodzinach niepełnych – tylko z matką lub tylko z ojcem – stosunkowo najczęściej wychowują się uczniowie mieszkający w miastach powyżej 500 tys. ludności (25%), stosunkowo najrzadziej – uczniowie mieszkający na wsi (12%).

Wychowywanie się w niepełnej rodzinie wiąże się z gorszymi warunkami materialnymi. Uczniowie mieszkający z jednym z rodziców gorzej oceniają swoje warunki niż wychowujący się w pełnej rodzinie. Jako złe określa je 6% badanych z rodzin pełnych i ponad dwukrotnie więcej uczniów mieszkających tylko z matką lub tylko z ojcem (14%).

Jednym z istotnych zjawisk społecznych mających wpływ na sytuację rodzinną i wychowawczą dzieci i młodzieży w Polsce jest migracja zarobkowa. Według danych CBOS, w ostatnich dziesięciu latach pracę za granicą podejmowało około czterech milionów Polaków, w tym ponad milion obecnie pracuje poza krajem. Do pracy za granicą wyjeżdżają przede wszystkim osoby młode, niemające zobowiązań rodzinnych, ale nierzadko także ludzie dojrzały, obciążeni rodziną i dziećmi. Problem migracji zarobkowej rodziców nie jest obcy uczniom, którzy wzięli udział w naszym badaniu. W ciągu ostatnich dwunastu miesięcy

poprzedzających badanie ogółem więcej niż co siódmy ankietowany (15%) miał osobiste doświadczenia z wyjazdem zarobkowym za granicę przynajmniej jednego z rodziców. Z reguły wyjeżdżają mężczyźni. Niemal co dziesiąty uczeń (9%) deklaruje, że w ciągu ostatniego roku jego ojciec stale lub przynajmniej przez jakiś czas, np. sezonowo, pracował za granicą. Znacznie rzadziej zdarzała się sytuacja, że to matka podejmowała pracę poza Polską (3% deklaracji). Bywały też sytuacje, że w ciągu ostatniego roku za granicą pracowali oboje rodzice (2%).

Tabela 91

Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy Twoi rodzice pracowali za granicą?	Badanie KBPN
	w procentach
Oboje rodzice przez ostatnie 12 miesięcy stale pracowali za granicą	1
Ojciec przez ostatnie 12 miesięcy stale pracował za granicą	4
Matka przez ostatnie 12 miesięcy stale pracowała za granicą	1
Oboje rodzice w ciągu ostatnich 12 miesięcy przez jakiś czas pracowali za granicą (np. sezonowo)	1
Ojciec w ciągu ostatnich 12 miesięcy przez jakiś czas pracował za granicą (np. sezonowo)	5
Matka w ciągu ostatnich 12 miesięcy przez jakiś czas pracowała za granicą (np. sezonowo)	2
Żadne z rodziców nie pracowało w ciągu ostatnich 12 miesięcy za granicą	83
Nie dotyczy – nie mam rodziców	2

Znaczna skala wyjazdów zarobkowych Polaków za granicę spowodowała, że zaczęto mówić o ich niekorzystnych skutkach dla rodziny i o problemie tzw. eurosieroctwa. Wprawdzie nasi respondenci ukończyli (lub lada moment ukończą) osiemnaście lat, jednak wchodząc w dorosłe życie niewątpliwie potrzebują wsparcia rodziców. Wyjazdy zarobkowe rodziców są tymczasem jednym z ważniejszych powodów, dla których młodzi ludzie nie mieszkają z nimi. Blisko połowa spośród osób mieszkających na stałe z kimś z dalszej rodziny deklaruje, że przynajmniej jedno z rodziców pracowało w ostatnich dwunastu miesiącach za granicą, w tym niemal co czwarty uczeń wychowujący się z dalszą rodziną deklaruje, że oboje rodzice w ciągu ostatniego roku podejmowali pracę poza Polską.

STOSUNKI Z RODZICAMI I RODZEŃSTWEM

Deklaracje uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, dotyczące tego, jak układają się im stosunki z rodzicami i rodzeństwem, wskazują, że większość z nich wychowuje się w przyjaznej atmosferze i znajduje porozumienie z najbliższymi.

Z uzyskanych deklaracji wynika, że najlepiej układają się badanym stosunki z matką i to zarówno, kiedy weźmiemy pod uwagę częstość występowania ocen pozytywnych, jak i ich nasilenie. Ogółem 83% uczniów charakteryzuje swoje relacje z matką jako dobre, w tym większość (57%) określa je jako bardzo dobre. Nieco bardziej wstrzemięźliwe są opinie na temat stosunków z ojcem, choć także i one są na ogół dobrze oceniane (przez 67% uczniów). Więcej niż co czwarty ankietowany uważa jednak, że jego stosunki z ojcem układają się różnie lub nie najlepiej. Podobne różnice opinii o relacjach z matką i ojcem odnotowano także we wszystkich poprzednich badaniach młodzieży realizowanych przez CBOS w latach 1992 – 2003.

Deklaracje uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych (a wcześniej ponadpodstawowych) z poprzednich kilkunastu lat pokazują, że od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych relacje w rodzinie systematycznie się poprawiają. Coraz lepiej oceniane są przez młodych ludzi stosunki z rodzicami i z rodzeństwem. Szczególnie wyraźne pozytywne zmiany zaszły w opiniach o relacjach z ojcem. W najgorszym pod tym względem okresie (w roku 1994) tylko mniej niż połowa uczniów opisywała stosunki z ojcem jako dobre, w tym jedynie 17% określało je jako bardzo dobre. Obecnie odsetek badanych bardzo dobrze oceniających relacje z ojcem jest dwuipółkrotnie wyższy niż czternaście lat temu (43%).

Tabela 92

Jak układają się Twoje stosunki z matką?	Badania statutowe CBOS				Badania KBPN	
	IV 1992	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach					
Bardzo dobrze	41	35	36	47	51	57
Dość dobrze	39	43	39	37	30	26
Różnie bywa	16	17	20	13	13	12
Raczej nie najlepiej	2	3	3	2	3	3
Nie mam matki	2	2	2	2	2	2

Tabela 93

Jak układają się Twoje stosunki z ojcem?	Badania statutowe CBOS				Badania KBPN	
	IV 1992	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach					
Bardzo dobrze	25	17	21	31	34	43
Dość dobrze	30	31	29	29	28	24
Różnie bywa	27	31	33	23	20	18
Raczej nie najlepiej	10	14	11	9	11	8
Nie mam ojca	8	7	6	8	7	7

Tabela 94

Jak układają się Twoje stosunki z rodzeństwem?	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
Bardzo dobrze	22	24	31	37	40
Dość dobrze	37	36	34	32	32
Różnie bywa	30	30	25	17	17
Raczej nie najlepiej	5	4	4	4	3
Nie mam rodzeństwa	6	6	6	10	8

Polepszenie relacji w rodzinie w ostatnich kilkunastu latach można tłumaczyć na różne sposoby. Jednym z czynników sprzyjających poprawie stosunków w rodzinie jest z pewnością rosnące zadowolenie z materialnych warunków życia. Opinie o relacjach w rodzinie w wyraźny sposób są bowiem powiązane z oceną materialnych warunków jej życia. Im lepsze oceny poziomu życia rodziny, tym lepsze opinie przede wszystkim o stosunkach z rodzicami, ale także – choć w mniejszym stopniu – z rodzeństwem.

Tabela 95

Oceny materialnych warunków życia	Jak układają się Twoje stosunki z matką?				
	Bardzo dobrze	Dość dobrze	Różnie bywa	Raczej nie najlepiej	Nie mam matki
	w procentach				
Złe	41	29	21	8	1
Średnie, przeciętne	49	31	15	3	2
Dobre	66	22	8	1	2

Badania KBPN

Tabela 96

Oceny materialnych warunków życia	Jak układają się Twoje stosunki z ojcem?				
	Bardzo dobrze	Dość dobrze	Różnie bywa	Raczej nie najlepiej	Nie mam ojca
	w procentach				
Złe	24	19	29	17	11
Średnie, przeciętne	34	27	19	11	8
Dobre	53	22	14	5	6

Badania KBPN

Tabela 97

Oceny materialnych warunków życia	Jak układają się Twoje stosunki z rodzeństwem?				
	Bardzo dobrze	Dość dobrze	Różnie bywa	Raczej nie najlepiej	Nie mam rodzeństwa
	w procentach				
Złe	30	34	21	6	9
Średnie, przeciętne	36	35	18	3	7
Dobre	45	28	15	2	10

Badania KBPN

Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że materialne warunki życia wpływają na relacje z najbliższymi, to nie dziwi fakt, że lepiej oceniają swoje stosunki z rodzicami uczniowie prywatnych liceów ogólnokształcących niż innych szkół.

Inne czynniki różnicujące ocenę stosunków w rodzinie to miejsce zamieszkania oraz wykształcenie rodziców. Ogólnie rzecz biorąc, lepiej opisują swoje relacje z rodzicami, a także z rodzeństwem uczniowie mieszkający na wsi i w małych miastach niż pochodzący z większych miast (szczególnie z dużych aglomeracji). Ponadto stosunkowo najlepiej oceniają stosunki z rodzicami uczniowie, których rodzice mają wykształcenie wyższe, proporcjonalnie najgorzej – mający rodziców z wykształceniem podstawowym.

Stosunkowo najlepiej swoje kontakty z rodzicami oceniają uczniowie piątkowi i szóstkowi, najgorzej dwójkowi i trójkowi.

STOSUNKI Z NAUCZYCIELAMI I KOLEGAMI

Lepsze niż kiedykolwiek wcześniej, poczynając od pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych, są obecnie opinie dotyczące funkcjonowania w środowisku szkolnym, przy czym – tak samo jako w poprzednich badaniach – wyraźnie lepiej oceniane są relacje z kolegami niż z nauczycielami. Stosunki z kolegami przez zdecydowaną większość uczniów (ogółem 87%) charakteryzowane są jako dobre, przy czym niemal połowa określa je jako bardzo dobre. Większość badanych (63%) dobrze ocenia także relacje z nauczycielami, jednak w tym wypadku przeważają opinie umiarkowane.

Tabela 98

Jak układają się Twoje stosunki z nauczycielami?	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
Bardzo dobrze	6	10	9	12	16
Dość dobrze	38	41	41	44	47
Różnie bywa	44	41	42	36	32
Raczej nie najlepiej	11	8	7	8	5

Tabela 99

Jak układają się Twoje stosunki z kolegami?	Badania statutowe CBOS				Badania KBPN	
	IV 1992	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach					
Bardzo dobrze	28	24	29	35	43	48
Dość dobrze	55	54	50	48	43	39
Różnie bywa	16	21	19	15	12	12
Raczej nie najlepiej	1	1	2	1	1	1

Stosunki z nauczycielami zależą w pewnej mierze od sukcesów szkolnych uczniów. Im badani osiągają w szkole lepsze wyniki, tym częściej są zadowoleni z relacji z nauczycielami.

Tabela 100

Czy uważasz się za ucznia:	Odpowiedzi uczniów, których stosunki z nauczycielami układają się			
	bardzo dobrze	dość dobrze	różnie	raczej nie najlepiej
	w procentach			
– dwójkowego/trójkowego	12	42	38	7
– czwórkowego	17	53	28	3
– piątkowego/szóstkowego	34	45	15	6

Badanie KBPN

Czynnikiem niepozostającym bez wpływu na relacje uczniów z rodzicami jest sytuacja rodzinna. Zwraca uwagę fakt, że stosunkowo najgorzej stosunki z nauczycielami oceniają uczniowie, których rodzice w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy pracowali za granicą (19% z nich opisuje je jako jednoznacznie złe).

Opinie o relacjach z kolegami są zróżnicowane przez oceny sytuacji materialnej rodziny oraz wykształcenie rodziców. Stosunkowo najlepiej o stosunkach z kolegami wypowiadają się uczniowie dobrze oceniający sytuację materialną swojej rodziny i ci, których rodzice mają wyższe wykształcenie. Względnie najgorzej oceniają je uczniowie określający swoje warunki bytu jako złe i mający rodziców z wykształceniem podstawowym.

Generalnie dobremu funkcjonowaniu w środowisku szkolnym sprzyjają dobre relacje w rodzinie. Osoby dobrze oceniające stosunki z rodzicami i rodzeństwem z reguły lepiej postrzegają także kontakty z nauczycielami i kolegami.

UCIECZKI Z DOMU I PRÓBY SAMOBÓJCZE W ŚRODOWISKU RÓWIEŚNICZYM

Tak jak w kilku poprzednich badaniach uczniom szkół ponadpodstawowych zadano pytanie o ucieczki z domu i próby samobójcze w środowisku rówieśniczym. Nasilenie ucieczek z domu utrzymuje się w zasadzie na tym samym poziomie, co w roku ubiegłym – ogółem 29% uczniów przyznało, że zna przynajmniej jedną lub dwie osoby, które uciekały z domu. Znaczących statystycznie różnic nie odnotowujemy także w poziomie deklaracji dotyczących samobójstw i prób samobójczych wśród rówieśników. Ze zjawiskiem tym zetknął się w swoim środowisku niemal co czwarty uczeń (24%).

Tabela 101

Czy w Twoim środowisku, wśród Twoich znajomych (kolegów/koleżanek) jest ktoś, kto uciekał z domu?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Tak, kilka osób	7	8	9	8
Tak, jedna, dwie osoby	27	23	20	21
Nie, nikt	66	69	71	71

Tabela 102

Czy w Twoim środowisku, wśród Twoich znajomych (kolegów/koleżanek) jest ktoś, kto popełnił lub próbował popełnić samobójstwo?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Tak, kilka osób	3	4	5	6
Tak, jedna, dwie osoby	20	19	17	18
Nie, nikt	77	77	77	75

ZNACZĄCY INNI – RODZICE, RODZENSTWO, RÓWIEŚNICY

Środowisko rodzinne i środowisko rówieśnicze pełnią w życiu młodych ludzi różną i na ogół komplementarną wobec siebie rolę. Dom jest miejscem, gdzie szuka się bezpieczeństwa, oparcia i autorytetu. Grupa rówieśnicza kształtuje młodzieżowe i środowiskowe wzory zachowań, style bycia, sposoby spędzania wolnego czasu, jest miejscem rozwijania zainteresowań, wymiany poglądów. Oddziaływanie obu tych sfer przenika się i wpływa na siebie wzajemnie.

Obraz domu rodzinnego i środowiska rówieśniczego, jaki wyłania się z deklaracji uczniów szkół ponadgimnazjalnych (a wcześniej ponadpodstawowych), pokazuje, że rola obu tych środowisk nie zmieniła się w sposób zasadniczy w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

Uczniowie najchętniej spędzają swój wolny czas z rówieśnikami: przyjaciółmi (57%), chłopakiem lub dziewczyną (49%), rzadziej z kolegami i koleżankami (29%). Partnerem do rozmów i dyskusji zdecydowanie najczęściej są przyjaciele (52%). Co ciekawe, tyle samo badanych zadeklarowało, że chętnie rozmawia i dyskutuje z chłopakiem lub dziewczyną (33%), co z matką (32%). Nieco mniej osób wskazało, że najchętniej prowadzą rozmowy i dyskusje z kolegami (27%).

Zdecydowanie najważniejszą osobą w domu jest dla młodych ludzi matka. To na jej wsparcie przede wszystkim mogą liczyć w trudnych chwilach (63%), ona jest także autorytetem, na uznaniu którego najbardziej im zależy (54%). Co więcej – jak wspomniano –

jest też lepszym partnerem do rozmowy niż koledzy. Stosunkowo najwięcej osób wskazywało na matkę również jako na osobę, która ma największy wpływ na ich styl ubierania się (22%).

W porównaniu z matką, która – jak się wydaje na podstawie deklaracji badanych – jest nierzadko jednocześnie autorytetem, pocieszycielem, przyjacielem i doradcą, rola i znaczenie ojca w rodzinie wypada dość blado. Duża grupa uczniów (38%) zalicza wszakże ojca – obok matki – do osób, na uznaniu których najbardziej im zależy. Mniej niż co trzeci uczeń (30%) wskazywał, że ojciec należy do tych osób, na których wsparcie przede wszystkim może liczyć. Częściej niż ojca wymieniano w tym kontekście nie tylko matkę, ale także przyjaciół (34%) oraz chłopaka lub dziewczynę (33%). Ojciec dość rzadko bywa znaczącym partnerem do rozmów (13%), jeszcze rzadziej atrakcyjnym towarzyszem w spędzaniu wolnego czasu (6%).

Zwraca uwagę relatywnie niewielka rola rodzeństwa w życiu uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Wydaje się, że – mimo więzi pokrewieństwa i najprawdopodobniej częstego przebywania razem – rodzeństwo nie ma znaczenia większego niż dalsi koledzy i koleżanki.

Tabela 103

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	MATKA				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	24	21	17	17	17
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	34	33	30	27	32
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	31	20	21	22
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	51	57	47	50	54
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	64	71	63	63	63

Tabela 104

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	OJCIEC				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	7	7	6	6	6
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	12	12	12	12	13
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	10	6	7	6
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	36	38	31	34	38
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	27	38	34	33	30

Tabela 105

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	RODZEŃSTWO				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	17	17	15	17	17
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	18	16	16	18	18
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	14	11	12	10
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	6	7	6	7	6
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	14	12	13	15	17

Tabela 106

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	PRZYJACIEL(E)				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	41	42	51	56	57
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	43	45	47	56	52
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	27	14	15	15
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	20	23	26	28	24
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	27	24	25	32	34

Tabela 107

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	MÓJ CHŁOPAK, MOJA DZIEWCZYNA				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	41	41	43	42	49
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	26	28	26	29	33
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	28	15	15	16
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	30	30	29	29	32
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	23	23	25	27	33

Tabela 108

Wskaż nie więcej niż dwie osoby:	KOLEDZY				
	Badania statutowe CBOS			Badania KBPN	
	IV 1994	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach				
– z którymi najchętniej spędzasz czas wolny	35	45	33	34	29
– z którymi najchętniej dyskutujesz, rozmawiasz	31	36	32	29	27
– które mają największy wpływ na to, jak się ubierasz	-	37	15	12	12
– na których uznaniu najbardziej ci zależy	15	15	12	12	9
– na które przede wszystkim możesz liczyć w trudnych chwilach	5	6	5	5	3

WPLYW RODZICÓW NA RÓŻNE SFERY AKTYWNOŚCI MŁODZIEŻY

Przeważającej większości rodziców (85%) zależy na tym, aby ich dzieci kontynuowały edukację po ukończeniu szkoły. W odniesieniu do poprzednich pomiarów grupa ta nieznacznie się zmniejszyła (o 3 punkty). Im rodzice są lepiej wykształceni, tym częściej chcą, aby ich dzieci dalej się uczyły. Takie deklaracje najczęściej wypowiadają również uczniowie liceów ogólnokształcących, natomiast relatywnie rzadziej osoby uczące się w zawodówkach.

Znacznie mniej badanych – niewiele ponad połowa – przyznaje, że rodzice inwestują pieniądze w ich rozwój, np. opłacając dodatkowe zajęcia. Widać, że w porównaniu z ubiegłymi latami ta grupa stopniowo się zwiększa, choć w odniesieniu do poprzedniego pomiaru (w 2003 roku) notujemy jedynie niewielki, bo zaledwie 3-punktowy wzrost. W dodatkowych zajęciach opłacanych przez rodziców częściej uczestniczą respondenci z gospodarstw będących w dobrej kondycji materialnej, a ponadto – pobierający naukę w liceach ogólnokształcących, które pod tym względem pozostają w bardzo dużym kontraście z liceami profilowanymi, technikami, szczególnie zaś zawodówkami. Deklaracje chodzenia na korepetycje są częstsze wśród tych, którzy uzyskują lepsze wyniki w nauce, niż wśród słabszych uczniów.

Mniej niż połowa badanych (47%) przyznaje, że rodzice starają się uczestniczyć w ich zainteresowaniach kulturalnych i je rozwijać; to nieco więcej niż w poprzednim sondażu, tyle samo, co przed dziesięcioma laty i mniej niż w badaniu z 1996 roku. W tej kwestii, podobnie zresztą jak w dwóch poprzednich, *in plus* wyróżniają się uczniowie liceów ogólnokształcących, a także ci, którzy mają lepiej wykształconych i lepiej sytuowanych rodziców.

O tym, że rodzice są zainteresowani ich problemami, mówi ponad trzy czwarte młodych ludzi. W odniesieniu do 2003 i 1998 roku wzrosła powszechność tego zainteresowania (o 4 punkty); jest ono obecnie na niemal takim samym poziomie jak w 1996 roku. Zainteresowanie dorosłych problemami swoich dzieci jest silnie uzależnione od ich sytuacji materialnej, natomiast w znacznie mniejszym stopniu od posiadanego wykształcenia.

Zdecydowana większość respondentów (79%) przyznaje, że rodzice wymagają od nich pomocy w prowadzeniu domu. Ta grupa wzrosła od ostatniego badania o 6 punktów. Nieco częściej, co zrozumiałe, taka pomoc potrzebna jest na wsi niż w miastach.

Od 2003 roku nie zmieniła się liczba osób, które są przez rodziców zachęcane do podejmowania pracy dorywczej (43%). Częściej sugestie takie dotyczą uczniów zawodówek,

liceów profilowanych oraz techników niż młodzieży z liceów ogólnokształcących, w mniejszym stopniu tych uczniów, którzy uzyskują najlepsze wyniki w nauce. Relatywnie rzadziej o dorywczej pracy mówi się w gospodarstwach domowych, które są w lepszej sytuacji materialnej.

Rodzice około połowy badanych (48%), czyli podobnej grupy jak w sondażu z 2003 roku, wymagają od swoich dzieci chodzenia do kościoła. Stosunkowo najczęściej dotyczy to młodzieży mieszkającej na wsi.

Tabela 109

Oto kilka stwierdzeń. O każdym z nich powiedz, czy trafnie opisuje ono działania Twoich rodziców wobec Ciebie	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	odsetki odpowiedzi twierdzących			
Rodzicom zależy, abym po ukończeniu szkoły uczył(a) się dalej	-	88	88	85
Rodzice wymagają ode mnie pomocy w prowadzeniu domu, w gospodarstwie	75	74	73	79
Rodzice interesują się moimi problemami	75	72	72	76
Rodzice opłacali lub opłacają korepetycje, dodatkowe zajęcia, takie jak np. nauka języków obcych	-	43	50	53
Rodzice wymagają ode mnie, bym chodził(a) do kościoła	49	52	47	48
Rodzice starają się rozwijać moje zainteresowania kulturalne – chcą, żebym chodził(a) do teatru, do kina, czytał(a) dobre książki, zwiedzał(a)	53	47	44	47
Rodzice zachęcają mnie do podejmowania dorywczej pracy zarobkowej	47	38	42	43

TEMATY ROZMÓW Z RODZICAMI

Większość badanych rozmawia z rodzicami – często lub czasami – na tematy związane ze szkołą, nauką oraz ze swoimi planami na przyszłość. Problemami osobistymi młodzi ludzie w większości dzielą się z matką, a tylko co czwarty z ojcem. W niewielu domach dyskutuje się o polityce, a jeszcze rzadziej o seksie.

Jeśli chodzi o częstość rozmów z ojcem, nie zaszły tu istotne zmiany. Można jedynie zauważyć, że obecnie młodzi ludzie nieco częściej niż pięć lat temu dzielą się z ojcem swoimi problemami osobistymi, jak również planami na przyszłość. Niezmiennie rzadko poruszana jest natomiast tematyka seksu.

Tabela 110

Jak często rozmawiasz z ojcem:	Często			Czasami			Rzadko			Nigdy		
	CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN	
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
– o polityce	8	10	7	23	21	20	30	27	30	31	35	36
– o szkole, nauce	22	22	24	38	35	35	24	25	23	9	11	9
– o planach na przyszłość	24	21	23	31	31	33	23	24	22	15	17	14
– o swoich problemach osobistych	6	5	6	14	16	19	30	29	32	42	42	36
– o seksie	3	3	3	8	8	9	18	18	17	63	64	64

Pominięto odpowiedzi „Nie mam ojca”

Również w rozmowach z matką nieco częściej niż w 2003 roku respondenci opowiadają o swoich problemach osobistych. Jeśli zsumować deklaracje „często” i „czasami” okazuje się, że mniej więcej taka sama grupa młodych ludzi rozmawia z matką o polityce i o seksie. Warto także podkreślić, że matki – jak wynika z deklaracji – są lepszymi partnerami do rozmowy na niemal wszystkie wymienione tematy. Wyjątkiem jest polityka, o której uczniowie szkół ponadgimnazjalnych wolą rozmawiać z ojcem.

Tabela 111

Jak często rozmawiasz z matką:	Często			Czasami			Rzadko			Nigdy		
	CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN		CBOS	KBPN	
	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008	1998	2003	2008
	w procentach											
– o polityce	4	5	3	21	18	19	34	33	34	38	42	41
– o szkole, nauce	59	57	60	30	30	29	8	8	7	1	2	2
– o planach na przyszłość	45	43	47	37	37	36	13	13	11	4	5	4
– o swoich problemach osobistych	26	23	27	30	27	31	24	27	24	18	20	16
– o seksie	5	5	5	16	15	15	27	24	27	50	54	51

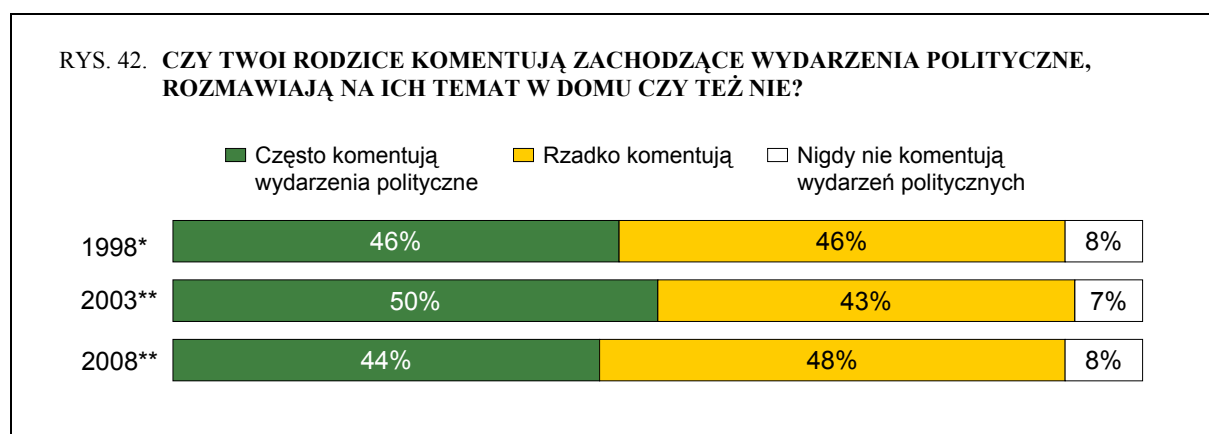
Pominięto odpowiedzi „Nie mam matki”

Dziewczęta rzadziej niż chłopcy rozmawiają o seksie z ojcem, natomiast częściej poruszają ten temat z matką. W przypadku pozostałych tematów płeć ankietowanych nie jest czynnikiem bardzo silnie różnicującym częstość rozmów z rodzicami, niemniej rzucają się w oczy pewne związane z nią różnice. Ogólnie rzecz biorąc, dziewczęta rozmawiają częściej niż chłopcy. Rozmowy z ojcem są nieco bardziej egalitarne niż rozmowy z matką, ponieważ młodzi ludzie rozmawiają z nim z dosyć podobną częstością, niezależnie od płci.

Większość wymienionych tematów relatywnie częściej poruszają w rozmowach dzieci rodziców z wyższym wykształceniem, uczniowie uzyskujący lepsze wyniki w nauce oraz dobrze oceniający warunki materialne swojego gospodarstwa domowego.

DOM RODZINNY A POLITYKA

Przypomnijmy, że na tle pozostałych tematów polityka nie jest zbyt częstym wątkiem rozmów z rodzicami, co nie oznacza jednak, że w praktyce tak rzadko pojawia się wśród domowych dyskusji. Z deklaracji wynika, że rodzice ponad dwóch piątych uczniów (44%) często komentują w domu jakieś wydarzenia polityczne, a rodzice blisko połowy (48%) robią to rzadko. Nieliczni (8%) przyznają, że w ich domach nie rozmawia się o polityce. Liczebność tej grupy nie zmieniła się w ostatnich dziesięciu latach. Widać jednak, że polityka rzadziej niż pięć lat temu jest tematem rozmów rodziców, a obecny poziom zainteresowania nią jest bliższy tego z 1998 roku.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Wydarzenia polityczne relatywnie rzadziej komentuje się w domach uczniów szkół zawodowych, mieszkańców największych aglomeracji miejskich, a także tych osób, które negatywnie oceniają kondycję materialną swoich gospodarstw.

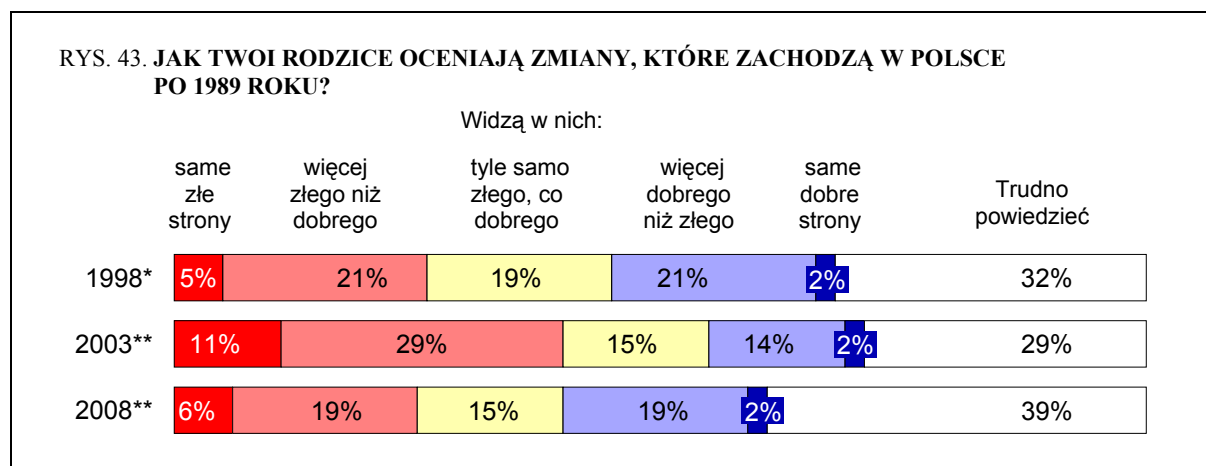
Czy rozmowy rodziców o sprawach politycznych wpływają na zainteresowanie polityką ich dzieci? Uczniowie, których rodzice często komentują wydarzenia polityczne, w ponad dwóch trzecich są również zainteresowani tą tematyką co najmniej na średnim poziomie, podczas gdy w domach, w których o polityce rozmawia się rzadko lub nie rozmawia się wcale, większość deklaruje niewielkie bądź zerowe zainteresowanie tą sferą życia publicznego.

Tabela 112

Jak określił(a)byś swoje zainteresowanie polityką?	Odpowiedzi uczniów, których rodzice		
	często komentują wydarzenia polityczne	rzadko komentują	nigdy nie komentują wydarzeń politycznych
	w procentach		
Bardzo duże – uważnie, szczegółowo śledzę prawie wszystko, co się dzieje w polityce	5	3	3
Duże – dość uważnie śledzę to, co dzieje się w polityce	15	5	5
Średnie – śledzę jedynie główne wydarzenia	47	35	18
Nikłe, niewielkie – często umykają mojej uwadze nawet ważne wydarzenia	15	24	24
Żadne – praktycznie mnie to nie interesuje	17	32	50
Określił(a)bym to inaczej	1	1	2

Badanie KBPN

Obecnie młodzi ludzie słabiej niż w 2003 i 2008 roku orientują się, jak ich rodzice oceniają transformację, o czym świadczy wyższy odsetek wskazań „trudno powiedzieć”. W pewnej mierze wynika to z faktu, że 1989 rok i rzeczywistość przedtransformacyjna jest dla nich w większym stopniu „historyczna” niż dla ich rówieśników sprzed pięciu czy – tym bardziej – dziesięciu lat. Warto zauważyć, że wiedza ta zależy ponadto od tego, czy w domu rozmawia się o polityce, zwiększa to bowiem szansę, że dzieci znają zdanie rodziców na temat procesu transformacji, jak również od poziomu zainteresowania respondentów bieżącymi wydarzeniami. Jeśli chodzi o oceny, są one lepsze niż pięć lat temu i zbliżone do tych sprzed dziesięciu lat. Tylko co piąty respondent (21%) przyznaje, że jego rodzice pozytywnie postrzegają zmiany, które zaszły po 1989 roku. Nieco więcej osób (25%) deklaruje, że ich rodzice krytycznie oceniają proces przemian, a dla rodziców około jednej siódmej (15%) konsekwencje zmian są w podobnym stopniu korzystne, co niekorzystne.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Sytuacja materialna uczniów i ich rodziców ma pewien wpływ na ocenę przemian, chociaż nie tak znaczący, jak można by sądzić. Osoby deklarujące, że ich sytuacja bytowa jest dobra, nieco częściej przyznają, że ich rodzice pozytywnie postrzegają przemiany w Polsce, natomiast rodzice tych, którzy opisują warunki materialne swoich gospodarstw domowych jako złe lub średnie, przyjmują przeważnie postawy krytyczne.

Pozytywne oceny zmian po 1989 roku są bardziej charakterystyczne dla rodziców mających wyższe wykształcenie. O dobrych stronach transformacji relatywnie częściej mówią również respondenci zamieszkujący największe miasta (powyżej 100 tys. mieszkańców) oraz uczniowie liceów ogólnokształcących – szczególnie prywatnych.

Poglądy rodziców na temat konsekwencji przemian w Polsce w dużym stopniu kształtują definicję sytuacji, którą posługują się ich dzieci. Uczniowie, których rodzice mają krytyczny stosunek do transformacji, częściej skłonni są pesymistycznie postrzegać rozwój sytuacji w kraju. I odwrotnie: lepsza ocena przemian w przypadku rodziców przekłada się na bardziej optymistyczną opinię na temat perspektyw kraju.

Tabela 113

Jak oceniasz, czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	Odpowiedzi uczniów, których rodzice w zmianach zachodzących w Polsce po 1989 roku			
	widzą raczej złe strony	widzą tyle samo złego, co dobrego	widzą raczej dobre strony	Trudno powiedzieć
	w procentach			
W dobrym	12	25	45	18
W złym	70	48	32	39
Trudno powiedzieć	18	27	23	43

Badanie KBPN

Obecnie uczniowie częściej niż ich rówieśnicy pięć lat temu są w stanie określić preferencje partyjne rodziców. Może to wynikać z większego stopnia polaryzacji sceny politycznej, dzięki czemu preferencje są bardziej czytelne. Niemniej nadal ponad połowa młodych ludzi – nie potrafi wskazać partii, na którą skłonni byliby głosować ich rodzice, a niespełna co czwarty przyznaje, że rodzice nie mają określonej politycznej reprezentacji. Ankietowani najczęściej określają rodziców jako elektorat PO, a w dalszej kolejności – PiS. Poziom identyfikacji z pozostałymi ugrupowaniami jest na poziomie 1% lub niższym.

Tabela 114

Partie polityczne	Która z partii najbardziej odpowiada:			
	Twojemu ojcu	Twojej matce	Twojemu ojcu	Twojej matce
	2003		2008	
	w procentach			
Platforma Obywatelska	3	2	11	12
Prawo i Sprawiedliwość	1	1	8	7
Sojusz Lewicy Demokratycznej	4	2	1	0
Samoobrona	3	1	1	0
Polskie Stronnictwo Ludowe	1	1	1	1
Liga Polskich Rodzin	1	1	0	0
Nie wiem	63	66	54	56
Nie ma takiej partii	21	25	22	23

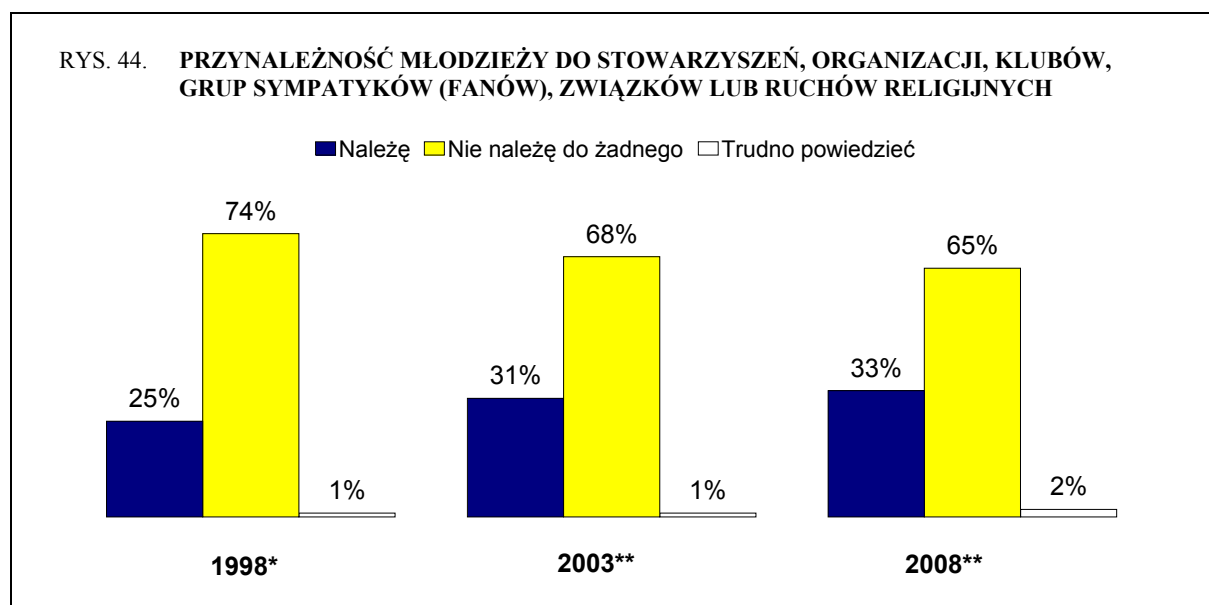
Badania KBPN

Obserwując identyfikacje uczniów i ich rodziców można zauważyć zbieżność nie tylko między preferencjami partyjnymi obojga rodziców, ale również między sympatiami politycznymi rodziców i dzieci.

MŁODZIEŻ O SOBIE: WARTOŚCI, OBYCZAJOWOŚĆ, GRUPY ODNIESIENIA

DEKLAROWANA PRZYNALEŻNOŚĆ DO STOWARZYSZEŃ, ORGANIZACJI, KLUBÓW ITP.

Podobnie jak pięć i dziesięć lat temu, wśród młodzieży zdecydowanie przeważają osoby niezrzeszone (65%). W ostatniej dekadzie odnotowujemy jednak stopniowy wzrost liczby młodych ludzi deklarujących przynależność do mniej lub bardziej sformalizowanych stowarzyszeń, organizacji czy klubów. Obecnie należy do nich ponad jedna trzecia uczniów (33%, o 8 punktów więcej niż dziesięć lat temu).

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Młodzi ludzie najczęściej przyznają się do członkostwa w klubach, związkach, stowarzyszeniach sportowych i fanklubach kibicowskich (12%) oraz organizacjach, klubach kulturalnych (np. stowarzyszenia taneczne czy koła filmowe) i hobbistycznych, jak kluby motoryzacyjne, fankluby muzyczne etc. (10%).

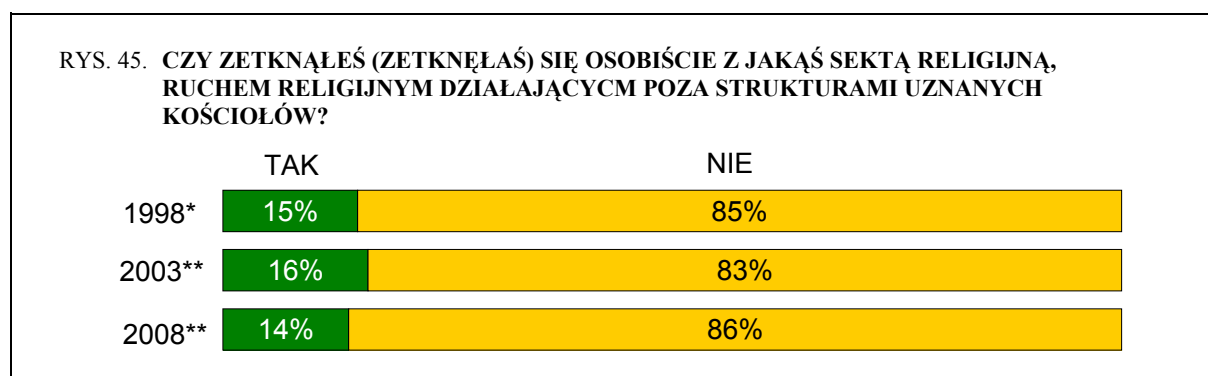
Zaledwie ośmiu badanych na stu (8%) należy do stowarzyszeń religijnych, związanych głównie z Kościołem katolickim. Jeszcze mniej popularne są organizacje służby publicznej, jak OSP czy WOPR (3%). Zaledwie co setny uczeń (1%) przyznaje się do tego, że działalności w harcerstwie. Natomiast organizacje polityczne w ogóle nie znajdują zainteresowania młodzieży w tym wieku.

Tabela 115

Do jakich stowarzyszeń, organizacji, klubów, grup sympatyków (fanów), związków lub ruchów religijnych należysz?	Badanie KBPN X 2008
	w procentach
Kluby, związki, stowarzyszenia sportowe w tym kibicowskie	12
Organizacje, stowarzyszenia, kluby kulturalne i hobbistyczne	10
Organizacje, stowarzyszenia, kluby religijne	8
Organizacje, stowarzyszenia, kluby służby publicznej (PCK, Monar, WOPR, OSP etc.)	3
Harcerstwo	1
Subkultury	0
Organizacje, stowarzyszenia, kluby polityczne	0
Inne organizacje	2
Inne odpowiedzi	1
Trudno powiedzieć	2
Nie należę do żadnego	65
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wymieniać różne organizacje	

KONTAKTY Z SEKTAMI I ALTERNATYWNYMI RUCHAMI RELIGIJNYMI

W ciągu ostatnich dziesięciu lat w zasadzie nie zmienił się odsetek młodzieży deklarującej osobisty kontakt z jakąś sektą lub ruchem religijnym działającymi poza strukturami uznanych Kościołów – z tegorocznych deklaracji wynika, że zetknął się z nimi mniej więcej co siódmy młody człowiek (14%).

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Czynnikiem różnicującym odpowiedzi na to pytanie jest deklarowany poziom wiary. Obecnie kontakt z alternatywnymi ruchami religijnymi i sektami najczęściej mają osoby niezdecydowane (19%), natomiast w 2003 roku najczęściej taką styczność miały osoby

niewierzące (27%). Obecnie spośród wierzących najczęściej kontakt z jakąś sektą bądź ruchem religijnym deklarują osoby praktykujące kilka razy w tygodniu (21%).

Warto także zauważyć, że tego rodzaju kontakty mieli nieco częściej chłopcy (17%) niż dziewczęta (12%).

Alternatywnym ruchem religijnym, z którym młodzież najczęściej miała osobisty kontakt, są Świadkowie Jehowy. Z tą organizacją zetknęło się dwie trzecie badanych (65%), którzy deklarowali osobiste kontakty z jakąś sektą, ruchem religijnym działającym poza strukturami uznanych Kościołów. W ciągu ostatnich pięciu lat odsetek takich osób wzrósł o 14 punktów. Drugą najczęściej wymienianą grupą są sataniści, z którą styczność miał co dziewiąty uczeń (11%), a więc o 6 punktów mniej niż w roku 2003.

Tabela 116

Z jaką (jakimi) sektą(ami) religijną(ymi), ruchem(ami) religijnym(i) działającym(i) poza strukturami uznanych Kościołów zetknąłeś (zetknęłaś) się?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach		
Świadkowie Jehowy	50	51	65
Sataniści	16	17	11
Hare Kryszna	25	12	3
Sekta Moona	2	0	0
Dzieci Słońca	1	0	0
Niebo	1	0	0
Dzieci Boże	1	0	0
Wolni Chrześcijanie	2	0	0
Fundacja „Życie i misja”	1	0	0
Inne wyznania chrześcijańskie	4	3	3
Ruchy, grupy w Kościele katolickim	1	1	2
Inne religie	3	1	1
Inne konkretne nazwy	2	6	9
Z wieloma sektami	1	0	0
Inne odpowiedzi	3	2	2
Nie wiem, trudno powiedzieć	3	11	9
Procenty nie sumują się do 100, ponieważ respondenci mogli wymienić różne sekty czy ruchy religijne			

Deklaracje młodych ludzi dotyczące kontaktów z innymi ruchami religijnymi czy „parareligijnymi” pozwalają przypuszczać, że wiele z tych organizacji ograniczyło swoją aktywność wśród młodzieży lub – co równie prawdopodobne – kontakt z nimi stracił na atrakcyjności. Dotyczy to nie tylko satanistów, ale także i przede wszystkim ruchu Hare Kryszna (w ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba osób, które się z nim zetknęły, spadła z 25% do 3%). Natomiast takie sekty jak: Moona, Dzieci Słońca, Niebo, Dzieci Boże i Wolni Chrześcijanie, które sporadycznie pojawiały się w wypowiedziach badanych przed dziesięcioma laty, w 2003 i 2008 roku nie zostały wymienione ani razu.

Niewykluczone, że w ciągu ostatnich dziesięciu lat pojawiły się nowe, wcześniej nieznane sekty lub ruchy religijne, z którymi młodzież miała kontakt – wskazuje na to systematyczny wzrost liczby odpowiedzi zawartych w określeniu „inne konkretne nazwy”.

WARTOŚCI I POSTAWY

Jeśli chodzi o wymiar relacji społecznych, nadal powszechny jest brak zaufania i przekonanie, że w kontaktach z innymi ludźmi należy zachować ostrożność. Co prawda dominuje pogląd, że ludzie powinni sobie pomagać, a ponad połowa deklaruje ponadto, że inni są dla nich ważniejsi niż dobra materialne, jednak z drugiej strony można zauważyć, że zaczęła wśród młodzieży przeważać opinia świadcząca o tym, że indywidualizm i jednostkowe działanie ma większe znaczenie niż działanie zbiorowe oparte na współpracy.

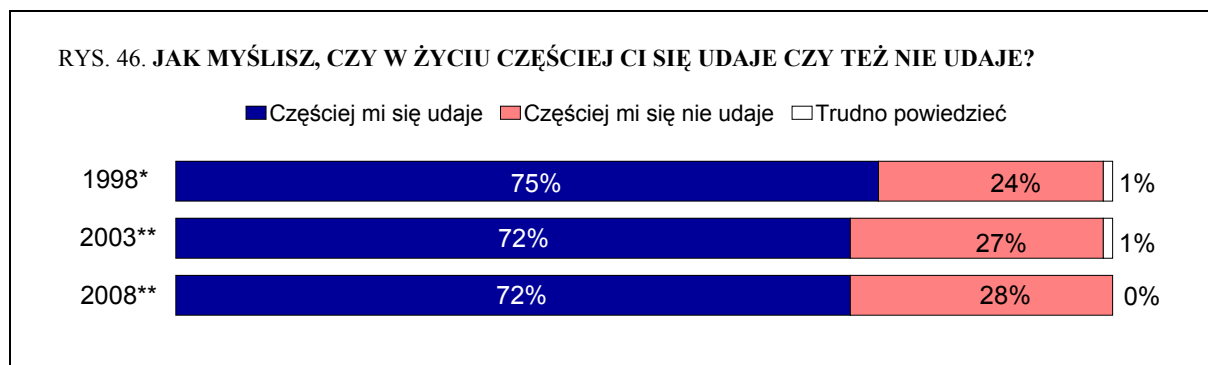
Tabela 117

Które z pary podanych niżej stwierdzeń jest Ci bliższe?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	1996	1998	2003	2008
	w procentach			
Ogólnie rzecz biorąc, większości ludzi można ufać	8	7	9	13
Ostrożności w postępowaniu z ludźmi nigdy za wiele	81	83	83	80
Trudno powiedzieć	10	9	8	7
W życiu liczą się przede wszystkim pieniądze	28	28	31	27
W życiu liczą się przede wszystkim ludzie i ich sprawy	48	49	50	54
Trudno powiedzieć	22	23	18	19
Jesteśmy pokoleniem, które stoi przed szansą na życie lepsze, niż mieli nasi rodzice	54	68	56	75
Jesteśmy kolejnym „straconym pokoleniem”	16	11	21	11
Trudno powiedzieć	29	21	22	14
Sukces w życiu zależy od czynników, na które nie mam wpływu	10	13	17	14
Sukces w życiu zależy przede wszystkim ode mnie	74	75	71	77
Trudno powiedzieć	14	12	12	9
Każdy powinien dbać przede wszystkim o własne sprawy	-	11	14	17
Ludzie powinni sobie pomagać	-	81	78	76
Trudno powiedzieć	-	8	8	7
W obecnych czasach człowiek, który chce coś w życiu osiągnąć, powinien robić swoje licząc tylko na siebie	-	38	41	45
W obecnych czasach człowiek, który chce coś w życiu osiągnąć, powinien szukać możliwości wspólnego działania z mającymi podobne problemy	-	45	43	39
Trudno powiedzieć	-	17	15	16
Warto starać się być lepszym od innych – w pracy, w nauce	-	64	67	68
Warto pracować „tak jak wszyscy”, „nie wychylać się”	-	20	19	20
Trudno powiedzieć	-	16	13	12

Zdecydowana większość badanych optymistycznie postrzega swoje perspektywy na przyszłość, natomiast tylko nieliczni mają poczucie „braku przyszłości”. Niemal powszechne są również postawy świadczące o raczej wewnętrznym umiejscowieniu źródła kontroli – przeważająca większość uważa bowiem, że sukces w życiu zależy w większym stopniu od ich własnych działań niż od czynników zewnętrznych. Dla ponad dwóch trzecich uczniów istotne jest odróżnienie się od innych ludzi, ponadprzeciętność, natomiast co piąty uważa, że lepiej się „nie wychylać”.

W odniesieniu do poprzednich pomiarów zaszły pewne pozytywne zmiany. W odniesieniu do rówieśników z 2003 roku wśród dzisiejszej młodzieży odnotowujemy większe zaufanie do ludzi (wzrost o 4 punkty), a także większą popularność postawy ukierunkowanej na ludzi niż na rzeczy (wzrost również o 4 punkty). Warto podkreślić, że od 2003 roku bardzo znacząco wzrosła grupa optymistycznie postrzegających swoje perspektywy na przyszłość (19%), jednocześnie niemal o połowę mniej uważa się za „stracone pokolenie”. W ciągu ostatnich pięciu lat zwiększył się również poziom poczucia wpływu na swoje życie (o 6 punktów) i jest obecnie zbliżony do tego, który odnotowano dziesięć lat temu. Istotną zmianą, choć niekoniecznie optymistyczną, jest wzrost indywidualizmu wyrażającego się w stwierdzeniu o konieczności polegania tylko na sobie. Badani w ubiegłych latach większą wartość przypisywali kooperacji z innymi ludźmi, obecnie zaś jest odwrotnie. O podobnym kierunku zmian, przebiegających w stronę większego indywidualizmu, czy mówiąc inaczej – słabszych więzi społecznych – świadczy to, że w ciągu dziesięciu lat zwiększyła się grupa (o 6 punktów w stosunku do 1998 roku i o 3 punkty w odniesieniu do 2003) wyrażająca przekonanie, że każdy powinien dbać głównie o siebie. Warto wspomnieć, że znacznie częściej wyrażają je chłopcy (23%) niż dziewczęta (13%). Ponadto dziewczęta – co dosyć konsekwentnie wiąże się z powyższym – częściej niż chłopcy przyznają, że ważniejsi są dla nich inni ludzie, a nie dobra materialne (61% wobec 44%).

Poczucie powodzenia w życiu określane na dwóch biegunach: „częściej mi się nie udaje” i „częściej mi się udaje”, jest względnie stałe. Większość badanych (72%) twierdzi, podobnie jak pięć lat temu i nieznacznie rzadziej niż dziesięć lat temu, że z reguły im się w życiu udaje, natomiast ponad co czwarty (28%) przyznaje, że przeważnie nie ma szczęścia.

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

Poczucie powodzenia własnych działań jest wyższe wśród chłopców (76%) niż wśród dziewcząt (69%). Ponadto deklaracje na ten temat są silnie zróżnicowane przez sytuację materialną ankietowanych. Tym, którzy określają ją jako dobrą, „udaje się” znacznie częściej (81%) niż opisującym własne warunki materialne jako średnie (63%) lub złe (57%). Dodatkowo na brak szczęścia relatywnie częściej wskazują mieszkańcy wsi (31%) i miast do 20 tys. ludności (33%), a także uczniowie szkół zawodowych (34%).

RELIGIJNOŚĆ MŁODZIEŻY

Deklaracje wiary, niezależnie od roku badania (1996, 1998, 2003, 2008) w zasadzie się nie zmieniły. Prawie takie same pozostały odsetki młodzieży określającej się jako wierzący, niezdecydowani i niewierzący.

Natomiast zmianom ulegał poziom uczestnictwa w praktykach religijnych. Zanotowany w 2003 roku spadek wskaźnika praktykujących regularnie, raz w tygodniu (o 7 punktów w stosunku do roku 1998, o 14 punktów w porównaniu z rokiem 1996) nie zwiększył się i obecnie jest taki sam jak przed pięcioma laty.

Tabela 118

Czy bierzesz udział w takich praktykach religijnych jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996*	XII 1998	XII 2003	2008
	w procentach			
Tak, kilka razy w tygodniu	7	6	7	7
Tak, raz w tygodniu	55	48	41	42
Tak, przeciętnie 1–2 razy w miesiącu	-	10	12	15
Tak, kilka razy w roku	21	19	20	20
W ogóle w nich nie uczestniczę	16	16	19	16

* W badaniu realizowanym w 1996 roku nie było możliwości odpowiedzi „Tak, przeciętnie 1–2 razy w miesiącu”

Tabela 119

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważasz się za osobę:	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
– głęboko wierzącą	6	7	6	8
– wierzącą	74	73	72	73
– niezdecydowaną	14	15	14	13
– niewierzącą	5	5	7	5

Czynnikiem wyraźnie różnicującym deklaracje młodzieży dotyczące wiary i udziału w praktykach religijnych jest miejsce zamieszkania. Podobnie było w latach ubiegłych.

Młodzi mieszkańcy wsi niemal powszechnie określają się jako wierzący (87% w 2003 roku i tyle samo obecnie), deklarujących się jako niewierzący jest niewielu (3% w 2003 roku i 2% obecnie).

W miastach, zwłaszcza największych, jest kilkakrotnie więcej młodych ludzi określających się jako niewierzący (12% w 2003 roku i tyle samo obecnie). W tegorocznym sondażu 75% młodych ludzi z największych miast deklaruje się jako wierzący.

W praktykach religijnych najczęściej uczestniczą młodzi ludzie mieszkający na wsi – obecnie 7% deklaruje, że bierze w nich udział kilka razy w tygodniu, a 50% – raz w tygodniu. W największych miastach liczby te wynoszą odpowiednio 4% i 27%. Co dziesiąty młody mieszkaniec wsi (10% w 2003 roku i tyle samo obecnie) przyznaje, że nie uczestniczy w praktykach religijnych. Odsetek takich deklaracji zwiększa się wśród mieszkańców miast (w największych miastach – 31% w 2003 roku i 27% obecnie).

W jednym z wcześniejszych rozdziałów raportu („Młodzież a szkoła”) napisano, że w roku bieżącym zaobserwowano spadek uczestnictwa w lekcjach religii uczniów liceów ogólnokształcących. Poddano więc analizie deklarację wiary i poziom uczestnictwa w praktykach religijnych w zależności od typu szkoły.

Młodzież z liceów ogólnokształcących częściej niż uczniowie z innych szkół deklaruje się jako „niezdecydowana” (17%), a rzadziej jako „wierząca” i „głęboko wierząca” (75%, o 10 punktów mniej niż w technikach, o 7 punktów mniej niż w liceach zawodowych i o 11 punktów mniej niż w zawodówkach).

Tabela 120

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważasz się za osobę:	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
– głęboko wierzącą	9	6	8	11
– wierzącą	66	79	74	75
– niezdecydowaną	17	11	12	11
– niewierzącą	8	4	5	3

Badanie KBPN

Dalsze analizy wskazują raczej na to, że uczniowie liceów ogólnokształcących mają bardziej refleksyjny stosunek do wiary niż pozostali. Poziom uczestnictwa w praktykach religijnych jest najniższy wśród uczniów zawodówek: 41% praktykuje regularnie, czyli kilka razy w tygodniu lub raz w tygodniu, liczna grupa (27%) – tylko kilka razy w roku. W przypadku uczniów zawodówek deklaracje wiary w najmniejszym stopniu przekładają się na realne zachowania (86% deklaruje się jako wierzący).

Tabela 121

Czy bierzesz udział w takich praktykach religijnych jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Odpowiedzi uczniów			
	liceów ogólnokształcących	techników	liceów zawodowych	zasadniczych szkół zawodowych
	w procentach			
Tak, kilka razy w tygodniu	6	6	7	8
Tak, raz w tygodniu	43	44	45	33
Tak, przeciętnie 1–2 razy w miesiącu	14	16	16	13
Tak, kilka razy w roku	18	22	15	27
W ogóle w nich nie uczestniczę	18	11	17	18

Badanie KBPN

Deklaracje odnoszące się do wiary i uczestnictwa w praktykach religijnych są zróżnicowane również przez płeć: chłopcy częściej niż dziewczęta przyznają, że nie biorą udziału w praktykach religijnych (obecnie odpowiednio: 19% i 13%; podobnie było w 2003 roku: 22% i 15%). Dziewczęta zaś nieco częściej deklarują, że są wierzące („głęboko wierzące” i „wierzące” łącznie 83% wobec 78% wśród chłopców, podobnie było w 2003). Nieliczni określają się jako niewierzący: 8% chłopców i 4% dziewcząt; takie same wyniki zanotowano pięć lat temu.

GRUPY ODNIESIENIA WEDŁUG SKALI OCEN SZKOLNYCH

Niezależnie od terminu badania (1996, 1998, 2003, 2008) wśród badanej młodzieży dominują osoby identyfikujące się z uczniami przeciętnymi – trójkowymi i dość dobrymi – czwórkowymi. Jest to w pewnej mierze obraz powierzchowny, co pokazuje zróżnicowanie identyfikacji w różnych szkołach.

Tabela 122

Czy uważasz się za ucznia:	Wskazania respondentów według terminów badań			
	Badania statutowe CBOS		Badanie KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
– dwójkowego	3	3	5	6
– trójkowego	44	44	43	44
– czwórkowego	46	46	43	41
– piątkowego	6	6	8	8
– szóstkowego	1	1	1	1

Zdecydowanie *in plus* wyróżniają się licea ogólnokształcące: 61% młodych ludzi uważa się za uczniów co najmniej dobrych (czwórkowych, piątkowych lub szóstkowych). W technikach w tym roku wzrosła grupa uczniów oceniających się jako dwójkowi i trójkowi (o 7 punktów, do 55%).

In minus bardzo wyróżniają się zasadnicze szkoły zawodowe. Pięć lat temu 61% młodzieży zawodówek uważało się za uczniów dwójkowych lub trójkowych, obecnie jest ich o pięć punktów więcej (66%). Zmalała przy tym grupa uczniów uważająca się za czwórkowych (spadek o 9 punktów, do 25%).

Tabela 123

Czy uważasz się za ucznia:	Odpowiedzi uczniów							
	liceów ogólnokształcących		techników		liceów zawodowych		zasadniczych szkół zawodowych	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	w procentach							
– dwójkowego	4	4	3	5	6	4	10	14
– trójkowego	35	34	45	50	49	48	51	52
– czwórkowego	47	48	45	40	39	39	34	25
– piątkowego	13	12	6	5	3	6	4	3
– szóstkowego	1	1	1	0	1	2	1	4

Badanie KBPN

SPOSOBY SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU I ZAINTERESOWANIA MŁODZIEŻY

UCZESTNICTWO W ZAJĘCIACH POZALEKCYJNYCH

W roku bieżącym więcej niż co trzeci młody człowiek (36%) deklaruje, że bierze udział w zajęciach pozalekcyjnych organizowanych w szkole. Dokładnie tyle samo osób (36%) uczestniczy w dodatkowych zajęciach poza szkołą. W porównaniu z rokiem 2003 wyraźnie wzrosła oferta zajęć dodatkowych organizowanych w szkołach, pięć lat temu tylko niespełna jedna czwarta badanych (24%) uczestniczyła w tego rodzaju zajęciach (wzrost o 12 punktów procentowych). Jednocześnie w tym czasie praktycznie nie zmieniła się częstość uczestnictwa w ponadprogramowych zajęciach edukacyjnych poza szkołą – w roku 2003 z tego typu zajęć korzystało 35% młodzieży.

Czynniki różnicujące deklaracje udziału w zajęciach pozalekcyjnych to przede wszystkim: typ szkoły, poziom wykształcenia rodziców oraz miejsce zamieszkania.

Uczniowie szkół prywatnych najczęściej deklarują uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych organizowanych zarówno w szkole (75%), jak i poza szkołą (61%). Wśród uczniów szkół publicznych w dodatkowych zajęciach częściej od innych bierze udział młodzież liceów ogólnokształcących (w szkole 73%, poza szkołą 52%), z oferty ponadobowiązkowych zajęć organizowanych w szkole korzystają także uczniowie liceów profilowanych i zawodowych (57%) oraz techników (53%). Najrzadziej w dodatkowych zajęciach uczestniczą młodzi ludzie ze szkół zawodowych.

Udział uczniów w dodatkowych zajęciach jest tym częstszy, im wyższy poziom wykształcenia ich rodziców. Szczególnie wyraźnie widać to w przypadku korzystania z zajęć organizowanych poza szkołą – uczestnictwo w tego rodzaju zajęciach deklaruje 8% uczniów, których matka ma wykształcenie podstawowe, i 19% – których takie wykształcenie ma ojciec. Natomiast wśród młodzieży, której rodzice mają wyższe wykształcenie, odsetki te są kilkakrotnie wyższe (54% – gdy wyższe wykształcenie ma matka, 56% – gdy ma je ojciec).

Udział w dodatkowych zajęciach nieco częściej deklarują młodzi mieszkańcy miast niż wsi, jednak różnica ta jest widoczna przede wszystkim w odniesieniu do zajęć organizowanych poza szkołą. W przypadku zajęć dodatkowych w szkołach różnice w uczestnictwie między dziećmi mieszkającymi na wsi a tymi z małych i średnich miast są

niezbyt duże (odpowiednio 33% deklaracji na wsi, 39% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców i 38% w miastach od 20 do 100 tys. mieszkańców).

W porównaniu z rokiem 2003 wśród młodzieży wzrosła popularność niektórych zajęć pozalekcyjnych, inne ich rodzaje cieszą się wyraźnie mniejszym wzięciem.

Powodem raczej do niepokoju niż zadowolenia powinien być fakt, że ciągle najpopularniejszymi zajęciami ponadobowiązkowymi są korepetycje – bierze je ponad połowa ankietowanych (54%). W porównaniu z rokiem 2003 odsetek uczniów biorących dodatkowe lekcje, by lepiej wypaść w szkole, wzrósł o 8 punktów. Wśród pozostałych zajęć pozalekcyjnych przede wszystkim nieustannie rośnie popularność nauki języków obcych, w tej chwili już połowa uczniów (50%) chodzi na dodatkowe lekcje. Z dłuższej perspektywy, od roku 1996, to prawie czterokrotny wzrost. W porównaniu z 2003 rokiem liczba młodych ludzi uczących się języków obcych na dodatkowych zajęciach zwiększyła się o 15 punktów procentowych.

Od 2003 roku w podobnym stopniu wzrosła popularność kursów prawa jazdy. Obecnie co drugi uczeń (51%) deklaruje, że bierze udział w kursach prawa jazdy. W porównaniu z poprzednim pomiarem oznacza to wzrost o 14 punktów procentowych. Nieco wzrosła także popularność różnych zajęć artystycznych typu: nauka gry na instrumencie, taniec, plastyka itp.

Tabela 124

W jakich zajęciach pozalekcyjnych (organizowanych w szkole albo poza szkołą) uczestniczysz lub zamierzasz uczestniczyć jeszcze w tym roku szkolnym?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Nauka języków obcych	13	28	35	50
Zajęcia artystyczne (nauka gry na instrumencie, taniec, plastyka i inne)	8	8	12	15
Zajęcia sportowe	34	36	38	31
Kursy komputerowe	9	16	21	8
Prawo jazdy	26	36	37	51
Kursy przygotowujące do egzaminów na studia	-	31	38	30
Korepetycje z wybranego przedmiotu (wybranych przedmiotów) w zakresie szkoły średniej	-	39	46	54
Inne	10	3	5	3

W 1996 pytanie nie dotyczyło zamiaru uczestnictwa oraz nie obejmowało kursów i korepetycji

Odwrotną sytuację obserwujemy natomiast w przypadku kursów komputerowych: od 2003 roku zainteresowanie nimi spadło o 13 punktów procentowych i obecnie uczestniczy w nich tylko 8% ankietowanych. Dzieje się tak być może dlatego, że na to pytanie

odpowiadają już młodzi ludzie, którzy praktycznie dorastali z komputerem i znajomość obsługi tego urządzenia wśród nich jest zapewne powszechna. Spadło także zainteresowanie kursami przygotowującymi do egzaminów na studia wyższe (o 8 punktów, do 30%) oraz zajęciami sportowymi (o 7 punktów, do 31%).

DEKLAROWANA ZNAJOMOŚĆ JĘZYKÓW OBCYCH

Pęd do nauki języków obcych i rosnący najbardziej dynamicznie wskaźnik uczestnictwa w kursach językowych obcych przynosi efekty. Od 1996 roku stale i znacząco wzrasta odsetek młodzieży deklarującej dobrą znajomość języka obcego. W 2003 roku więcej niż co drugi młody człowiek (55%) deklarował, że zna jakiś język obcy na tyle dobrze, iż może porozumieć się z cudzoziemcem. Obecnie wskaźnik tego rodzaju deklaracji wynosi już 58%.

Znajomość języka obcego najczęściej deklarują uczniowie liceów ogólnokształcących (prywatnych – 93%, publicznych – 73%). Poczucie swobody w posługiwaniu się językiem obcym ma także ponad połowa uczniów liceów profilowanych lub zawodowych (57%), a także techników (53%). Najmniej osób znających języki obce jest wśród uczniów szkół zawodowych (34%).

Czynnikiem różnicującym opinie badanych w omawianej kwestii jest miejsce zamieszkania. Znajomość języka obcego najrzadziej w porównaniu z innymi deklarują młodzi mieszkańcy wsi (49%). W najmniejszych i największych miastach liczba takich deklaracji stanowi blisko dwie trzecie (odpowiednio: 64% i 65%). Natomiast w miastach od 101 do 500 tys. mieszkańców znajomość języka obcego w stopniu umożliwiającym porozumienie się z cudzoziemcem deklaruje prawie trzy czwarte ankietowanych (71%).

Znajomości języka obcego sprzyja wyższy poziom wykształcenia rodziców – zarówno matki, jak i ojca, a także doświadczenia zawodowe rodziców za granicą.

Tabela 125

Czy znasz jakiś język obcy na tyle dobrze, aby porozumieć się z obcokrajowcem?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Tak	36	49	55	58
Nie	34	28	21	19
Trudno powiedzieć	30	23	23	23

Deklaracje badanych znających język obcy w stopniu umożliwiającym porozumienie się z cudzoziemcem wskazują, że w ostatnich latach umocniła się „monokultura” języka angielskiego. W grupie deklarujących znajomość jakiegoś języka obcego liczba uczniów znających angielski wzrosła w stosunku do roku 1996 dwukrotnie. Jednocześnie maleje znajomość pozostałych języków. W ciągu ostatnich pięciu lat stracił na znaczeniu język niemiecki – i tak znany relatywnie częściej i utrzymujący dotąd stabilną pozycję. Język naszych zachodnich sąsiadów zna co piąty uczeń umiejący się porozumieć z cudzoziemcem (20%, spadek o 5 punktów). Odkąd prowadzimy nasze badania systematycznie spada znajomość języka rosyjskiego – obecnie umie się nim posługiwać tylko 7% tej grupy ankietowanych (w stosunku do 2003 roku spadek o 4 punkty, od 1996 spadek aż o 39 punktów). Obniżyła się także znajomość języka francuskiego i włoskiego, obecnie tylko bardzo nieliczni uczniowie umieją się porozumiewać się w tych językach.

Tabela 126

Jaki język obcy znasz na tyle dobrze, aby porozumieć się z obcokrajowcem?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996 (N=458)	XII 1998 (N=644)	XII 2003 (N=875)	X 2008 (N=806)
	w procentach			
Angielski	40	63	75	80
Niemiecki	28	26	25	20
Rosyjski	46	24	11	7
Francuski	3	5	3	2
Włoski	1	1	3	1
Hiszpański	0	0	0	1
Inny	1	1	1	3

KORZYSTANIE Z WYBRANYCH MEDIÓW

W ostatnich pięciu latach zainteresowanie młodzieży serwisami informacyjnymi emitowanymi w telewizji czy radiu oraz artykułami publikowanymi w prasie dość wyraźnie się obniżyło.

Największą popularnością wciąż cieszą się telewizyjne programy informacyjne. Codziennie lub prawie codziennie ogląda je dwie piąte młodych ludzi. Po okresie stabilnego zainteresowania informacjami politycznymi w mediach ostatnie pięć lat przyniosło spadek ich oglądalności (o 9 punktów procentowych). Obecnie programy informacyjne częściej są oglądane przez uczniów dwa–trzy razy w tygodniu (28%, wzrost o 3 punkty) lub zupełnie okazjonalnie (28%, wzrost o 6 punktów) niż systematycznie.

Tabela 127

Jak często oglądasz programy informacyjne w telewizji takie jak Wiadomości o 19.30, Panoramę, Wydarzenia w TV Polsat, Fakty w TVN itp.?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996*	XII 1998*	XII 2003*	X 2008
	w procentach			
Codziennie lub prawie codziennie	42	50	50	41
Dwa–trzy razy w tygodniu	31	25	25	28
Okazjonalnie	24	23	22	28
Wcale	2	2	3	3

* W tych badaniach pytanie brzmiało „Jak często oglądasz programy informacyjne w TVP?”

Czynnikiem różnicującym oglądanie telewizyjnych programów informacyjnych jest właściwie wyłącznie poziom zainteresowania polityką. Osoby deklarujące duże zainteresowanie tą sferą życia publicznego deklarują jednocześnie częste oglądanie programów informacyjnych: 84% – codziennie lub prawie codziennie. Wśród uczniów niezainteresowanych polityką tylko jedna czwarta (25%) równie często ogląda wiadomości w telewizji. Uczniowie mieszkający w miastach również oglądają programy informacyjne nieco częściej niż mieszkający na wsi. Ani rodzaj szkoły, ani płeć czy wykształcenie rodziców nie różnicują znacząco częstości oglądania programów informacyjnych.

Obniżyła się także częstość słuchania wiadomości w radiu. Od roku 1996 sukcesywnie wzrastał odsetek regularnych słuchaczy wiadomości radiowych – w 2003 roku dwie piąte ankietowanych (40%) deklarowało, że codziennie lub prawie codziennie słucha serwisów informacyjnych w radiu. W tym roku odsetek ten obniżył się o 10 punktów (do 30%). Dwie piąte uczniów (40%, wzrost o 9 punktów) słucha wiadomości w radiu tylko okazjonalnie.

Tabela 128

Jak często słuchasz wiadomości w radiu?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Codziennie lub prawie codziennie	28	36	40	30
Dwa–trzy razy w tygodniu	22	17	19	18
Okazjonalnie	37	36	31	40
Wcale	12	10	10	12

Podobnie jak w przypadku wiadomości telewizyjnych głównym źródłem zróżnicowań jest zainteresowanie polityką. Niemal połowa młodych ludzi śledzących wydarzenia polityczne (48%) codziennie słucha wiadomości w radiu, wśród niezainteresowanych polityką odsetek słuchających jest o połowę niższy (24%). O tym, że słuchanie wiadomości w radiu stało się *passé*, świadczy bardzo niski poziom tego typu deklaracji wśród uczniów

prywatnych liceów ogólnokształcących (25% deklaracji, że robią to codziennie), podczas gdy kiedyś w tym przodowali (47% – w 2003 roku). Rzadziej niż pozostali słuchają wiadomości w radiu także uczniowie mieszkający w największych aglomeracjach (21% twierdzi, że słucha codziennie). Częściej robią to młodzi ludzie mieszkający na wsi oraz w małych i średnich miastach (do 100 tys. ludności).

Zdecydowanie mniejszą popularnością niż telewizyjne, a nawet radiowe serwisy informacyjne cieszą się wśród młodzieży gazety codzienne. Regularnie – codziennie lub prawie codziennie – czyta je co dziewiąty ankietowany (11%). W porównaniu z rokiem 2003 spadły zarówno deklaracje codziennego ich czytania (o 2 punkty procentowe), jak i dwa–trzy razy w tygodniu (o 4 punkty), wzrosła natomiast liczba deklaracji tylko okazjonalnego kontaktu z codzienną prasą (wzrost o 5 punktów).

Tabela 129

Jak często czytasz gazetę codzienną?	Badania statutowe CBOS		Badania KBPN	
	IV 1996	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach			
Codziennie lub prawie codziennie	14	13	13	11
Dwa–trzy razy w tygodniu	27	21	25	21
Okazjonalnie	42	43	45	50
Wcale	16	22	16	18

Poza zainteresowaniem polityką nieco częstszy kontakt z prasą codzienną jest związany z poziomem wykształcenia rodziców – wśród młodych ludzi, których rodzice mają wyższe wykształcenie, czytelnictwo codziennej prasy jest deklarowane nieco częściej niż wśród pozostałych.

Jeszcze mniej popularne niż gazety codzienne są wśród młodzieży tygodniki społeczno-polityczne. W 2003 roku co trzeci młody człowiek (33%) deklarował, że czyta gazety co najmniej kilka razy w tygodniu. W ciągu ostatnich pięciu lat zainteresowanie tego typu prasą spadło o 7 punktów procentowych i jest takie samo jak w 1998 roku.

Tabela 130

Czy czytasz tygodniki społeczno-polityczne?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach		
Tak	26	33	26
Nie	74	66	74

Czytanie tygodników społeczno-politycznych nieco częściej deklarują chłopcy (29%) niż dziewczęta (24%). Biorąc pod uwagę typ szkoły można stwierdzić, że czytelnikami tego rodzaju tygodników są przede wszystkim uczniowie liceów ogólnokształcących (prywatnych 36%, publicznych 35%), natomiast najrzadziej czytają je uczniowie zasadniczych szkół zawodowych i liceów zawodowych (po 19%). Im wyższy poziom wykształcenia rodziców (szczególnie ojca), tym częstsze czytelnictwo tygodników wśród młodych ludzi.

Tygodniki społeczno-polityczne częściej czyta młodzież z większych miast niż miasteczek i wsi (odpowiednio: 28%–34% w dużych miastach, 24% w miasteczkach i 22% na wsi).

Nadal największym zainteresowaniem młodzieży cieszą się magazyny ilustrowane, co może wskazywać, że młodzi ludzie poszukują w prasie raczej rozrywki niż informacji. Czytanie magazynów ilustrowanych deklaruje prawie dwie trzecie badanych (63%). Także pod tym względem obserwujemy spadek czytelnictwa: w porównaniu z rokiem 2003 deklaracje czytelnicze obniżyły się o 12 punktów procentowych, w porównaniu z 1998 rokiem – o 15 punktów.

Tabela 131

Czy czytasz magazyny ilustrowane?	Badanie statutowe CBOS	Badania KBPN	
	XII 1998	XII 2003	X 2008
	w procentach		
Tak	78	75	63
Nie	22	25	37

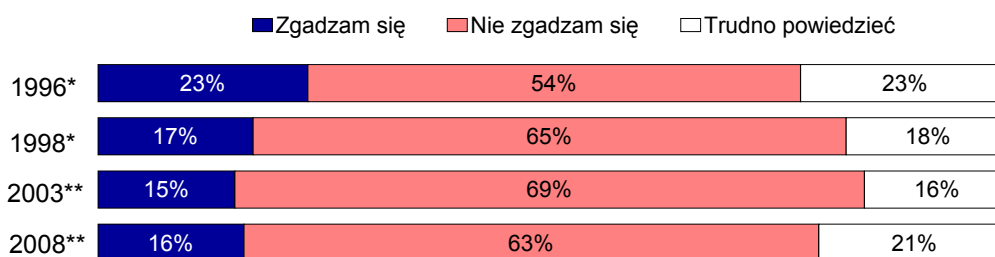
Magazyny ilustrowane wyraźnie częściej są czytane przez dziewczęta (72%) niż chłopców (50%). Najwięcej czytelników tego typu prasy jest wśród uczniów liceów zawodowych i techników (po 67%), natomiast stosunkowo najmniej – wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych (45%). Poza największymi aglomeracjami, które wyłamują się z tej zasady, w im większym mieście mieszka młody człowiek, tym jest bardziej prawdopodobne, że czyta magazyny ilustrowane. Najwyższy poziom ich czytelnictwa obserwujemy wśród młodzieży z miast od 101 do 500 tys. mieszkańców, a najmniejszy – wśród młodych ludzi mieszkających na wsi (57%).

POSTAWY MŁODZIEŻY WOBEC KONTAKTÓW SEKSUALNYCH

Tak jak w latach poprzednich postawy młodzieży wobec kontaktów seksualnych były badane w trzech, niejako „stopniowalnych” aspektach:

- akceptacji seksu przedmałżeńskiego (małżeństwo jako cezura pozwalająca na rozpoczęcie pożycia seksualnego),
- akceptacji seksu jako wyrazu uczucia poza instytucją małżeństwa,
- akceptacji przelotnych związków seksualnych (seks w ujęciu hedonistycznym, jako źródło przyjemnych doznań bez zobowiązań).

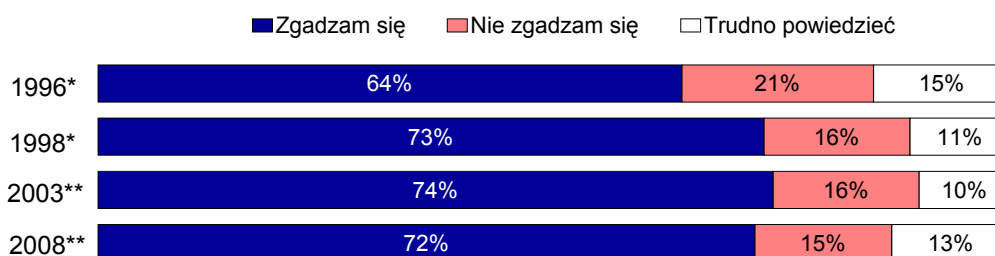
RYS. 47. PIERWSZE KONTAKTY SEKSUALNE MŁODZI LUDZIE POWINNI MIEĆ DOPIERO PO ZAWARCIU MAŁŻEŃSTWA. CZY ZGADZASZ SIĘ Z TĄ OPINIĄ CZY TEŻ NIE ZGADZASZ?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

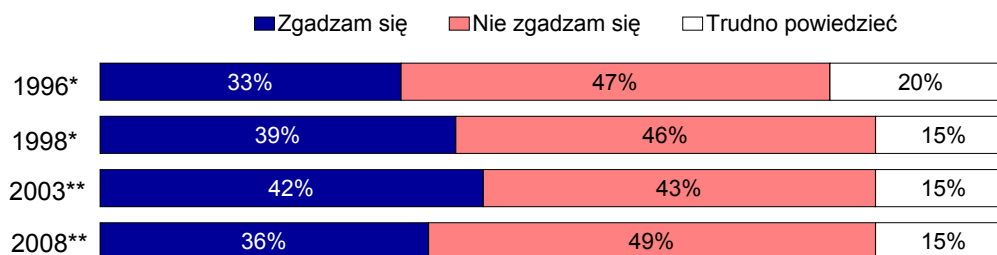
RYS. 48. TO ZUPEŁNIE NORMALNE, ŻE KOCHAJĄCY SIĘ LUDZIE UTRZYMUJĄ ZE SOBĄ KONTAKTY SEKSUALNE, ŚLUB NIE JEST DO TEGO KONIECZNY. CZY ZGADZASZ SIĘ Z TĄ OPINIĄ CZY TEŻ NIE ZGADZASZ?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

RYS. 49. SEKS NIE WYMAGA ANI MIŁOŚCI ANI MAŁŻEŃSTWA, NAWET PRZELOTNY ZWIĄZEK MOŻE DOSTARCZYĆ PRZYJEMNYCH, PIĘKNYCH PRZEŻYĆ. CZY ZGADZASZ SIĘ Z TĄ OPINIĄ CZY TEŻ NIE ZGADZASZ?

* Badanie statutowe CBOS

** Badanie KBPN

W ciągu ostatnich pięciu lat postawy młodzieży wobec kontaktów seksualnych uległy niewielkim zmianom.

Podobnie jak we wcześniejszych sondażach, nadal przeważa wśród młodzieży akceptacja seksu przedmałżeńskiego i seksu będącego wyrazem uczucia poza instytucją małżeństwa. O ile jednak w tej ostatniej kwestii opinie młodych ludzi nie uległy zmianie w ciągu ostatnich dziesięciu lat, o tyle w odniesieniu do seksu przedmałżeńskiego w porównaniu z danymi z 2003 roku zanotowaliśmy niewielki (6-punktowy) spadek aprobaty, przy jednoczesnym 5-punktowym wzroście odsetka niemających zdania w tej kwestii.

Najbardziej znacząca zmiana dotyczy poziomu akceptacji kontaktów seksualnych podejmowanych w oderwaniu od miłości i instytucji małżeństwa. Wyniki badań realizowanych w latach 1996–2003 wskazywały na stały wzrost zasięgu postaw hedonistycznych, natomiast w tym roku – po raz pierwszy od dziesięciu lat – mamy do czynienia z ich ograniczeniem: obecnie „hedonizm seksualny” aprobuje mniej młodych ludzi niż w 2003 roku (spadek o 6 punktów procentowych), a odsetek deklaracji sprzeciwu wobec przelotnych związków seksualnych, traktowanych jako źródło przyjemnych doznań, jest najwyższy od dwunastu lat.

Dotychczasowe dane wskazują, że rozluźnienie norm dotyczących sfery seksualnej nastąpiło w środowisku młodzieży w latach 1996–1998. Odnotowana obecnie zmiana postaw wobec seksu stanowi, być może, zwiastun zwrócenia się części młodych ludzi w stronę nieco bardziej tradycyjnych wartości w tej sferze życia. Tezę tę zweryfikują ewentualne następne badania.

Podobnie jak w latach poprzednich, czynnikami w największym stopniu modyfikującymi normy dotyczące podejmowania współżycia seksualnego są płeć

i deklarowana częstość praktyk religijnych. Ogólnie rzecz biorąc, bardziej restrykcyjne w podejściu do kwestii kontaktów seksualnych są dziewczęta i osoby praktykujące religijnie przynajmniej raz w tygodniu. Dotyczy to w największym stopniu przyzwolenia na seks w ujęciu hedonistycznym – odsetek akceptujących przelotne kontakty seksualne jako źródło przyjemnych doznań jest dwukrotnie wyższy wśród chłopców niż wśród dziewcząt i o połowę niższy w grupie praktykujących częściej niż raz w tygodniu niż wśród uczestniczących w praktykach religijnych nie więcej niż 1–2 razy w miesiącu bądź niepraktykujących.

O ile odwrotnie proporcjonalną zależność poziomu akceptacji seksu w ujęciu hedonistycznym od deklarowanej częstości praktyk religijnych można tłumaczyć subiektywnym poziomem zinternalizowania etyki wyznawanej religii, o tyle zróżnicowanie stanowiska młodych ludzi w tej kwestii ze względu na płeć może wynikać z odmiennej oceny społecznej (stereotypu) tego rodzaju zachowań w odniesieniu do kobiet i mężczyzn – pozytywnej w stosunku do mężczyzn („zdobywca”) i negatywnej w odniesieniu do kobiet („łatwa”).

Czynnikami różnicującymi poziom permissywności młodych ludzi w kwestiach dotyczących kontaktów seksualnych jest również miejsce zamieszkania. Relatywnie najbardziej restrykcyjni są młodzi mieszkańcy wsi, natomiast przyzwolenie – we wszystkich branych pod uwagę aspektach – cechuje w największym stopniu mieszkańców największych miast.

Warto również podkreślić odwrotną zależność (mającą zapewne charakter wtórny) między poziomem permissywności wobec kontaktów seksualnych a grupą odniesienia definiowaną przez średnią ocen w szkole – uczniowie uważający się za dwójkowych, trójkowych i czwórkowych nie różnią się między sobą w sposobie postrzegania tych kwestii, natomiast uczniowie identyfikujący się z grupą piątkowych/szóstkowych prezentują stanowisko zauważalnie bardziej restrykcyjne.

BIBLIOGRAFIA

♦ *Młodym być ... Młodzież szkolna '92*, pod red. Krzysztofa Koseły, Warszawa 1993

Komunikaty z badań CBOS:

- „Praca czy bezrobocie - nadzieje i obawy młodzieży”, czerwiec 1994
- „Plany, dążenia i aspiracje życiowe młodzieży”, czerwiec 1994
- „Jaka jesteś rodzino?”, czerwiec 1994
- „Młodzież i używki”, czerwiec 1994
- „Młodzież we własnych oczach - wartości, obyczaje, problemy”, lipiec 1994
- „Konsumpcja i aktywność kulturalna młodzieży”, lipiec 1994
- „Ocena warunków materialnych dorastającej młodzieży”, lipiec 1994
- „Pieniądze młodzieży - ile mają, na co wydają”, sierpień 1994
- „Młodzież o polityce”, sierpień 1994
- „Postawy młodzieży wobec kontaktów seksualnych”, wrzesień 1994
- „Znaczący inni - rodzice czy rówieśnicy”, wrzesień 1994
- „Plany, dążenia i aspiracje życiowe młodzieży”, czerwiec 1996
- „Sposoby spędzania wolnego czasu i zainteresowania młodzieży”, lipiec 1996
- „Dom rodzinny, rodzice, rówieśnicy w opiniach młodego pokolenia Polaków”, lipiec 1996
- „Młodzież a używki”, sierpień 1996
- „Praca zarobkowa, dochody i wydatki uczącej się młodzieży”, sierpień 1996
- „Młodzież a szkoła”, wrzesień 1996
- „Młodzież o integracji Polski z Unią Europejską”, wrzesień 1996
- „Młodzież o polityce i demokracji”, wrzesień 1996
- „Ocena warunków materialnych dorastającej młodzieży”, październik 1996

- „Postawy młodzieży wobec kontaktów seksualnych”, listopad 1996
- „Młodzież o sobie: wartości, obyczajowość, grupy odniesienia”, listopad 1996
- „Rodzice i rówieśnicy w opiniach młodego pokolenia Polaków”, luty 1999
- „Młodzież wobec przemian gospodarczych”, kwiecień 1999
- „Plany, dążenia i aspiracje życiowe młodzieży”, czerwiec 1999
- „Młodzież o życiu seksualnym”, czerwiec 1999
- „Młodzież i dorośli o aborcji”, sierpień 1999
- „Młodzież o demokracji”, listopad 1999
- „Praca zarobkowa i stosunek do pieniędzy młodzieży szkół ponadpodstawowych”, styczeń 2000

♦ *Młodzież 2003* – „Opinie i Diagnozy” nr 2, Warszawa 2004